केचिच्च तेषु पच्यन्ते दह्यन्ते पावकेन्धनम् ।
तैलपाके तथा केचित् केचित् क्षारेण सर्पिषा ॥ ४२ ॥
पतन्ति ते दुरात्मानस्तत्र तत्र च कर्मभिः ।
यातनाभिर्दह्यमाना घोराभिश्च ततस्ततः ॥ ४३ ॥
केचिद्यन्त्रमुपारोप्य सम्पीड्यन्ते तिला इव ।
तेषां सम्पीड्यमानानां शोणितं स्रवते बहु ॥ ४४ ॥
ततो वैतरणी घोरा सम्भूता निम्नगा तथा ।
सफेनसलिलावर्त्ता दुस्तरा पापकर्मिणाम् ॥ ४५ ॥
अथान्ये शूल आरोप्य दूताः पादेषु गृह्य वै ।
वैतरण्यां सुघोरायां प्रक्षिपन्ति सहस्रशः ॥ ४६ ॥
नानुष्णे रुधिरे तत्र फेनमालासमाकुलाः ।
दशन्ति सर्पास्तांस्तत्र प्राणिनस्तु सहस्रशः ॥ ४७ ॥
अनुत्तार्य तदा तस्या उच्छ्रिता विकृतावशाः ।
आवर्त्तोर्मयश्चैव उत्तिष्ठन्ति सहस्रशः ॥ ४८ ॥
तत्र शुष्यन्ति ते पापाः सर्वदोषसमन्विताः ।
मज्जन्तश्च वमन्तश्च त्रातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ४९ ॥
अथान्ये बहवस्तत्र बहुभिश्चापि दूतकैः ।
कूटशाल्मलिमारोप्य लोहकण्टकसंवृताम् ॥ ५० ॥
असिशक्तिप्रहारैश्च ताडयन्ति पुनः पुनः ।
तत्र शाखासु घोरासु मया दृष्टाः सहस्रशः ॥ ५१ ॥
कूष्माण्डा यातुधानाश्च लम्बमाना भयानकाः ।
अतिक्रम्य च ते स्कन्धास्तीक्ष्णकण्टकसङ्कुलाः ॥ ५२ ॥
वेदनार्त्तास्तु वेगेन शीघ्रं शाखा उपारुहन् ।
तत्र ते निहता घोरा राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ५३ ॥
आरूढगात्राणि घ्नन्ति निःशङ्कं तमसावृतम् ।
संक्रामश्च सुखादन्ति शालायां कपिवद्भृशम् ॥ ५४ ॥
यथा च कुक्कुटं खादेत्कश्चिन्म्लेच्छो निराकृतिः ।
तथा कटकटाशब्दस्तस्मिन्वृत्ते मया श्रुतः ॥ ५५ ॥
पक्वमाम्रफलं यद्वन्नरः खादेद्यथा वने ।
एवं ते मुखतः कृत्वा महावक्त्रा दुरासदाः ॥ ५६ ॥
चूषयित्वा तु तान् सर्वांस्ते च तस्मिन्नगोत्तमे ।
विसृजन्ति क्षितिं यावदस्थिभूतान्नरांस्तथा ॥ ५७ ॥

ततो जवेन संयुक्ता वनस्थाश्चूषिताः पुनः ।
आविष्टानि च कर्माणि पुनः शीघ्रमकामयन् ॥ ५८ ॥
अधस्तात्तु पुनस्तत्र पश्यन्तः पापकर्मिणः ।
बहुसंख्येषु पापेषु दारुणेषु सुदुःखिताः ॥ ५९ ॥
विधानं याहि चैवेति वदन्तः परुषं वचः[1] ।
यमदूता निरामर्षाः सूदयन्ति पुनः पुनः ॥ ६० ॥
पाषाणवर्षैः केचित्तु पांशुवर्षैश्च विद्रुताः ।
प्रविशन्ति नगच्छायां ततस्ते प्रज्ज्वलन्ति तु ॥ ६१ ॥
द्रवन्ति च पुनस्तत्र दूतैश्चापि दृढं हताः ।
भुवनेषु च घोरेषु पच्यन्ते ते दृढाग्निना ॥ ६२ ॥
वारिपूर्णं ततः कुम्भं शीतलं च जलं पुनः ।
दीयतां दीयतां चेति ब्रुवते नः प्रसीदथ ॥ ६३ ॥
ततः पानीयरूपेण जलं तप्तं तु दीयते ।
तेन दग्धाश्च आर्त्ताश्च क्रोशन्तश्च परस्परम् ॥ ६४ ॥
आलिङ्ग्यालिङ्ग्य दुःखार्त्ताः केचित्तत्र पतन्ति वै ।
तथान्ये क्षुधितास्तत्र हाहाभूतमचेतसः ॥ ६५ ॥
अन्नानां च सुमिष्टानां भक्ष्याणां च विशेषतः ।
पश्यन्ति राशिं तत्रस्थां सुगन्धां पर्वतोपमाम् ॥ ६६ ॥
दधिक्षीररसांश्चैव कृशरान्पायसं तथा ।
मधुमाधवपूर्णानि सुरामैरेयकस्य च ॥ ६७ ॥
माध्वीकस्य च पानस्य सीधोर्जातिरसस्य च ।
पानानि चैव दिव्यानि शीतलानि सुगन्धि च॥ ६८ ॥
गोरसस्य च पानानि भाजनानि च नित्यशः ।
तपोऽर्जितानि दिव्यानि तिष्ठन्ति सुकृतात्मनाम्॥ ६९ ॥
माल्यानि धूपं गन्धाश्च नानारससमायुताः ।
मनोहराश्च कान्ताश्च भूमिस्थाश्च सहस्रशः ॥ ७० ॥
भोजनेषु च सर्वेषु स्त्रियः कान्ता मनोहराः ।
गृहीतकुम्भमणिकाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ७१ ॥
फलानि कुण्डहस्ताश्च पात्रहस्तास्तथापराः ।
सुमनः पाद्यहस्ताश्च अदीनाः परमाङ्गनाः ॥ ७२ ॥
अन्नदानरताश्चैव भोजयन्ति सहस्रशः ।
नूपुरोज्ज्वलपादाश्च तिष्ठन्ति च मनोहराः ॥ ७३ ॥

---

१. पुरुषं वच इति वा पाठः ।

उपस्थाप्य महायोग्यमत्र काले च योषितः ।
ब्रुवन्ति सर्वास्ताश्चैव तस्यां तस्य च दक्षिणाः ॥ ७४ ॥

निघ्नन्तश्च हसन्तश्च दूता निष्ठुरवादिनः ।
भो भो कृतघ्ना लुब्धाश्च परदाराभिमर्षकाः ॥ ७५ ॥

पापाः शठा[1] निष्कृतिकाः सर्वदानविवर्जिताः ।
परापवादनिरताः पापैर्बद्धकथानकाः ॥ ७६ ॥

निर्लज्जा गृहका देया याचितुं मनसा हि ताः ।
सुलभानि न दत्तानि विभवे सति लौकिके ॥ ७७ ॥

पानीयमथ काष्ठानि यद्यन्नं सुखमागतम् ।
तेन वध्या भवन्तो वै यातनाभिरनेकशः ॥ ७८ ॥

कर्मणां च क्षयो जातः संसारे यदि पच्यथ ।
विमुक्ता इह लोकात्तु जनिष्यथ सुदुर्गताः ॥ ७९ ॥

कुलेषु सुदरिद्रेषु सञ्जाताः पापकर्मिणः ।
पापैरनुगता घोरैर्मानुषं लोकमाश्रिताः ॥ ८० ॥

वृत्तस्था भुञ्जते होमांश्चातुर्वर्ण्यान्विशेषतः ।
ततः सत्यरताः शान्ता दयावन्तः सुधार्मिकाः ॥ ८१ ॥

इह विश्राम्य ते धीराः किञ्चित्कालं सहानुगाः ।
गच्छन्ति परमं स्थानं पृथिव्यां वा महत्कुले ॥ ८२ ॥

बहुसुन्दरनारीके समृद्धे सुसमाहितः ।
अजायन्त तथा क्षान्ताः प्राप्स्यन्ति परमां गतिम् ॥ ८३ ॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारचक्रयातनानां स्वरूपवर्णनो नाम अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

---

१. श 'पापाशया' इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।

नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

तस्मिन् क्षितितलं सर्वमायसैः कण्टकैश्चितम् ।
प्रभवन्ति पुनः केचिद् विषमं तमसाश्रितम् ॥ १ ॥
अथान्ये छिन्नपादास्तु छिन्नपाणिशिरोधराः ।
पापाचारास्तथा देशादुपसर्पत मा चिरम् ॥ २ ॥
ये तु धर्मरता दान्ता वपुष्मन्तो यथा गृहे ।
परिपान्ति क्षितिं सर्वे पात्यन्ते पापकारिणः ॥ ३ ॥
याचमानाः स्थिता नित्यं सुशीतैस्तोयभोजनैः ।
स्त्रियः श्रीरूपसङ्काशाः सुकुमाराः सुभोजनाः ॥ ४ ॥
कृत्वा पूजां परां तत्र प्रतीक्षन्ते परं जनम् ।
अग्नितप्ते सुघोरे च निक्षिप्यन्ते शिलातले ॥ ५ ॥
आलोके च प्रदृश्यन्ते[१] वृक्षाश्च भुवनानि च ।
आयान्ति दह्यमानेषु पृष्ठपादोदरेषु च ॥ ६ ॥
तत्र गत्वा तु ते दूताः प्रविशन्ति सुदारुणाः ।
क्लिश्यन्ति बहवस्तत्र त्रातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ७ ॥
अथान्ये तु श्वभिर्घोरैरापादतलमस्तकम् ।
भक्ष्यमाणा रुदन्तश्च क्रोशन्तश्च पुनः पुनः ॥ ८ ॥
अथान्ये तु महारूपा महादंष्ट्रा भयानकाः ।
सूचीमुखं कृताः पापाः क्षुधितास्तृषितास्तथा ॥ ९ ॥
अन्नानि दीयमानानि भक्ष्याणि विविधानि च ।
भोज्यानि लेह्यचोष्याणि यैर्निषिद्धं दुरात्मभिः ॥ १० ॥
असौ सारमयी[२] नारी वह्नितप्ता सुदारुणा ।
आलिङ्गति नरं तत्र धावन्तं चानुधावति ॥ ११ ॥
धावन्तं चानुधावन्ती इदं वचनमब्रवीत् ।
अहं ते भगिनी पाप अहं भार्या सुतस्य ते ।
मातृष्वसा ते दुर्बुद्धे मातुलानी पितृष्वसा ॥ १२ ॥
गुरुभार्या मित्रभार्या भ्रातृभार्या नृपस्य च ।
श्रोत्रियाणां द्विजातीनां जायास्तु धर्षितास्त्वया[३] ॥ १३ ॥

---

१. प्रदर्श्यन्ते इति वा पाठः । २. अयःसारमयीति तु समीचीनः ।
३. श्रोत्रियाणां द्विजानां तु जायास्ता धर्षितास्त्वयेति (ग) ।

मोक्ष्यसे न हि पापात्त्वं रसातलगतो यथा ।
किं प्रधावसि निर्लज्ज व्यसनैश्चोपपादितः ॥ १४ ॥
वधिष्येऽहं ध्रुवं पाप यथा कर्म त्वया कृतम् ।
एवं वै बोधयन्तीह श्रावयन्ति पुनः पुनः ॥ १५ ॥
अभिद्रवन्ति तं पापं घोररूपा भयानकाः ।
ज्ञानिनाश्च सहस्रेषु जातं जातं तथा स्त्रियः ॥ १६ ॥
अनुपीड्य दुरात्मानं धर्षयन्ति सुदारुणम् ।
वृषली बहुलैर्दुःखैः किं क्रन्दसि पुनः पुनः ॥ १७ ॥
किं क्रन्दसि सुदुर्बुद्धे परिष्वक्तः स्वयं मया ।
दशधा त्वं मया पाप नीयमानः पुनः पुनः ॥ १८ ॥
अञ्जलिं वापि कुर्वाणो याचमानो न लज्जसे ।
न मोक्ष्यसे मया पाप कुतो गच्छसि मूढ वै ॥ १९ ॥
यत्र यत्र प्रयासि त्वमिति गत्वा यमालये ।
तत्र तत्रैव पाप त्वां न त्यक्ते पारदारिकम् ॥ २० ॥
लोहयष्टिप्रहारैश्च ताडयन्ति पुनः पुनः ।
गोपाला इव दण्डेन कालयन्तो मुहुर्मुहुः ॥ २१ ॥
व्याघ्रसिंहशृगालैश्च तथा गर्दभराक्षसैः ।
भक्ष्यन्ते श्वापदैरन्यैः श्वभिः काकैस्तथाऽपरे ॥ २२ ॥
असितालवनं तत्र धूमज्वालासमाकुलम् ।
दावाग्निसदृशाकारं प्रदीप्तं सर्वतोऽर्चिषा ॥ २३ ॥
तत्र क्षिप्ता ततः पापं यमदूतैः सुदारुणैः ।
दह्यमानाः सुतप्तांश्च संश्रयन्ते द्रुमान् पुनः ॥ २४ ॥
असिपत्रैस्ततो वृक्षाश्छिन्दन्ति बहुशो नरान् ।
तत्र छिन्नाश्च दग्धाश्च हन्यमानाश्च सर्वशः ॥ २५ ॥
विघृष्टा विकृताश्चैव दह्यमाना नदन्ति ते ।
असितालवनद्वारि ये तिष्ठन्ति महारथाः ॥ २६ ॥
पापकर्मसमायुक्तांस्तर्जयन्ति सुदारुणाः ।
भो भो पापसमाचारा धर्मसेतुविनाशकाः ॥ २७ ॥
अतो निमित्तं पापिष्ठा यातनाभिः सहस्रशः ।
अनुभूयेह तत्सर्वं मानुष्यं यदि यास्यथ ॥ २८ ॥
कुलेषु सुदरिद्राणां गर्भवासेन पीडिताः ।
भोगैश्च पीडिताः नित्यं उत्पत्स्यथ सुदुर्गताः ॥ २९ ॥

अग्निज्वालानिभास्तत्र अग्निस्पर्शा महारवाः ।
पक्षिणश्चायसैस्तुण्डैर्व्याघ्राश्चैव सुदारुणाः ॥ ३० ॥
तत्र घोरा बहुविधाः क्रव्यादाः श्वादयस्तथा ।
खादन्ति रुषितास्तत्र बहवो हिंसका नरान्[1] ॥ ३१ ॥
ऋक्षद्वीपिसमाकीर्णे बहुकीटपिपीलके ।
असितालवने विप्रा बहुदुःखसमाकुले ॥ ३२ ॥
तत्र क्षिप्ता मया दृष्टा यमदूतैर्महाबलैः ।
असिपत्रसुभग्नाङ्गाः शूललग्नास्तथाऽपरे ॥ ३३ ॥
तथाऽपरो महादेशो नानारूपो भयानकः ।
पुष्करिण्यश्च वाप्यश्च ह्रदा नद्यस्तथैव च ॥ ३४ ॥
तडागानि च कूपाश्च रुधिरस्य सहस्रशः ।
पूतिमांसकृमीणां च अमेध्यस्य तथैव च ॥ ३५ ॥
अन्यानि च मया तत्र दृष्टानि मुनिसत्तमाः ।
तत्र क्लिश्यन्ति ते पापास्तस्मिन्मध्ये सहस्रशः ॥ ३६ ॥
जिघ्रन्तश्च तथा गन्धं मज्जन्तश्च सहस्रशः ।
अस्थिपाषाणवर्षांश्च रुधिरस्य बलाहकाः ॥ ३७ ॥
अश्मवर्षञ्च ते घोराः पातयन्ति सहस्रशः ।
धावतां प्लवताञ्चैव हा हतोऽस्मीति भाषिणाम्॥ ३८ ॥
प्राहतानां पुनः शब्दो वध्यताञ्च सुदारुणः ।
क्रन्दतां करुणोन्मिश्रं दिशोऽपूर्यन्त सर्वशः ॥ ३९ ॥
क्वचिद्बद्धः क्वचिद् रुद्धः क्वचिद् विद्धः सुदारुणैः ।
क्वचित्स्थूलैस्तथाबद्ध उद्बद्धश्च क्वचित्तथा ॥ ४० ॥
हाहा भयानकोन्मिश्रः शब्दोऽश्रूयत दारुणः ।
अपश्यं पुनरन्यत्र यत्स्मृत्वा चोद्विजेन्नरः ॥ ४१ ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे यातनास्वरूपवर्णनो नाम
नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

---

१. अग्निस्पर्शा महारवा इति (ग) ।

द्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

तप्तं चैव महातप्तं महारौरवरौरवौ ।
सप्त तालश्च नरको नरकः कालसूत्रकः ॥ १ ॥
अन्धकारश्च नरको अन्धकारपरस्तथा ।
अष्टावेते तु नरकाः पच्यन्ते यत्र पापिनः ॥ २ ॥
प्रथमे प्रथमं विद्याद् द्वितीये द्विगुणं तथा ।
तृतीये त्रिगुणं विद्याच्चतुर्थे तु चतुर्गुणम् ॥ ३ ॥
पञ्चमे तु गुणाः पञ्च षष्ठे षड्गुणमुच्यते ।
सप्तमे तु गुणाः सप्त अष्टमेऽष्टविधा गुणाः ॥ ४ ॥

अहोरात्रेण चाध्वानं प्रेता गच्छन्ति तत्पुरम् ।
दुःखितानां ततो दुःखं दुःखाद् दुःखतरं ततः ॥ ५ ॥
दुःखमेवात्र हि सुखं दुःखैर्दुःखं विवध्यते[1] ।
उपायस्तत्र नैवास्ति येन स्वल्पं सुखं भवेत् ॥ ६ ॥

मुच्यते च मृतस्तत्र मारकास्तत्र दुर्लभाः ।
शब्दे स्पर्शे तथा रूपे रसे गन्धे तु पञ्चमे ॥ ७ ॥
न सुखं तत्र तस्यास्ति किञ्चिदेवात्र विद्यते ।
शारीरैर्मानसैश्चैव दुःखैर्दुःखान्तगामिभिः ॥ ८ ॥
आयसैः कण्टकैस्तीक्ष्णैस्तप्तैस्तप्तावृतः मही ।
अन्तरिक्षं खगानीकैरग्निजिह्वैः समावृतम् ॥ ९ ॥

अतीव च बुभुक्षात्र पिपासा चाप्यतीव हि ।
उष्णमत्युष्णमेवात्र शीतलं चातिशीतलम् ॥ १० ॥
पातुकामश्च पानीयं राक्षसैर्नीयते सरः[2] ।
हंससारससङ्कीर्णं पद्मोत्पलविभूषितम् ॥ ११ ॥
पातुकामश्च पानीयं सहसा तत्र धावति ।
सलिलं प्रक्षते चैव तत्र तप्ततरं तथा ॥ १२ ॥
ततः पक्वानि मांसानि राक्षसैः परिणीयते ।
क्षारोदकेऽपि च तथा क्षिप्यतेऽत्र महाह्रदे[3] ॥ १३ ॥

---

१. 'हि बध्यते' इति पाठान्तरम् ।
२. रस इति (ग) ।   ३. नदे इति वा पाठः ।

तत्र चैव ह्रदे नैका मत्स्याः खादन्ति सर्वशः ।
ततः कालावसाने तु कथञ्चित् प्रपलायिनः ॥ १४ ॥
किञ्चिदन्तरमागम्य वेदनार्थाः पतन्ति हि ।
यातनार्थं पुनस्तत्र मांसं चैवोपजायते ॥ १५ ॥
शिरस्येवोपविष्टस्य प्रस्थितस्य प्रधावतः ।
तस्यार्त्तायामवस्थायां दुःखं भवति दारुणम् ॥ १६ ॥
करीषगर्त्तस्तत्रैव कुम्भीपाकः सुदारुणः ।
पद्मपत्राकृतिस्तस्य पेशी तत्र शरीरज ॥ १७ ॥
पाटयन्ति सुमार्गेण राक्षसाः करपत्रिकाः ।
निपीड्य दशने रोषं भीमनादाः सुरोषिताः ॥ १८ ॥
असिपत्रवनं चात्र शृङ्गाटकवनं तथा ।
तत्र शृङ्गाटकाश्चैव तप्तबालुकमिश्रिताः ॥ १९ ॥
दह्यते छिद्यते चैव विध्यते भिद्यते तथा ।
पाट्यते पीड्यते चैव कृष्यते च विशस्यते ॥ २० ॥
श्यामाश्च शबलाश्चैव श्वानस्तेऽत्र दुरासदाः ।
खादन्ति च सुसंरब्धाः सर्पवृश्चिकसन्निभैः ॥ २१ ॥
कण्टकैः प्रतिकूलैश्च तत्रान्या कूटशाल्मलिः ।
कर्षन्ति तत्र वै वैनं यावदस्यावशेषितः ॥ २२ ॥
यद्दुःखं तस्य दुर्बुद्धेः प्रतिकूलञ्च तस्य यत् ।
तत्तदोत्पद्यते शीघ्रं यातनार्थाय यत्नतः ॥ २३ ॥
शीतकामस्य वै चोष्णमुष्णकामस्य शीतलम् ।
सुखकामस्य वै दुःखं सुखं नैवाऽत्र विद्यते ॥ २४ ॥
छिन्नाश्च शतधाप्येवं ह्यनिशन्तैः सहस्रशः ।
छिन्नाङ्गाः सर्वगात्रेषु सर्वमेव स विन्दति ॥ २५ ॥
सलिलं च नदीं घोरां व्यालाकीर्णां भयानकाम् ।
तां चैवोत्तार्यते प्रेतो यां दृष्ट्वैव भयं भवेत् ॥ २६ ॥
करम्भबालुका नाम शतयोजनमायता ।
अग्निज्वालासमा घोरा यथा येन स गच्छति ॥ २७ ॥
ततो वैतरणी नाम क्षारोदा तु महानदी ।
योजनानि तु पञ्चाशदधस्तात् पञ्चयोजनम् ॥ २८ ॥
अगाधपङ्का वै तत्र चर्ममांसास्थिभेदना ।
तत्र कर्कटका घोरा वज्रदंष्ट्रा विशन्ति ताम् ॥ २९ ॥

उलूकाश्च धनुर्मात्रा वज्रजिह्वास्थिभेदनाः ।
महाभिषा महाक्रोधा दुर्विषह्याः सुदारुणाः ॥ ३० ॥
समुत्तीर्य तु कृच्छ्रेण तस्माद् योजनकर्दमात् ।
वसन्त्यत्र धरे केचिच्छून्यागारे निराश्रये ॥ ३१ ॥
यत्र वै मूषिकगणा भक्षयन्ति ह्यनेकशः ।
मूषिकैर्जग्धगात्रस्तु अस्थिमात्रावशेषितः ॥ ३२ ॥
प्रभाते वायुना स्पृष्टः पुनर्मांसं स विन्दति ।
शून्यागारप्रवेशात्तु गव्यूती नातिदूरतः ॥ ३३ ॥
सहकारवनं नाम रौद्रा[1] यत्र च पक्षिणः ।
निस्त्वगस्थिस्तु क्रियते निर्मांसश्चैव मानवः ॥ ३४ ॥
निःशिरा जालकश्चैव निरक्षिश्रवणस्तथा ।
वटवृक्षो नातिदूरे दक्षिणे तु त्रियोजनम् ॥ ३५ ॥
सन्ध्याभ्र इव चाभाति प्रदीप्तो नित्यमेव तु ।
दशयोजनविस्तीर्णा अधः शतसमायता ॥ ३६ ॥
यमचुल्लीति विख्याता गम्भीरा सा त्रियोजनम् ।
नित्यं प्रज्वलिता सा तु नित्यं धूमान्धकारिता ॥ ३७ ॥
तत्र प्रेतसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
प्रक्षिप्यन्ते त्वहोरात्रं राक्षसैर्यमकिङ्करैः ॥ ३८ ॥
मासमेकं वसत्यन्ये तस्यां चुल्यां परिभ्रमन् ।
ततः शकुनिका नाम वसामेदोवहा नदी ॥ ३९ ॥
चुल्लीकुक्षौ तु विश्रान्ता वेगिनी वहते तु सा ।
तां समुत्तीर्य कृच्छ्रेण यातनाः सप्तकाः पुनः ॥ ४० ॥
एकैकं दुस्तरं घोरं यथापूर्वं यथाक्रमात् ।
अनुभुङ्क्ते स कृच्छ्रेण दुष्कृती तीव्रवेदनाः ॥ ४१ ॥
दश तत्र लताः शूलाः कुम्भीपाकास्त्रयोदश ।
याति पापमहोरात्रं तस्मिन्नियमितेन तु ॥ ४२ ॥
राक्षसैर्निरनुक्रोशैर्दुर्निरीक्षैस्ततस्ततः ।
अङ्गारेषु विधूमेषु शूलप्रोतस्तु पच्यते ॥ ४३ ॥
शुष्कोदपाने धूमे च अधःशीर्षोऽवलम्बते ।
ज्वाल्यते तीक्ष्णतैले तु कटाह्यां स तु पच्यते ॥ ४४ ॥
करीषगर्त्ते स पुनः पच्यते मेदवह्निना ।
एकैकस्मिन् दशाहं च शूलादिषु स पच्यते ॥ ४५ ॥

---

१. भ्रमरा यत्र पक्षिण इति (ग) ।

यातनाः सप्तकास्तस्य निष्क्रान्तस्य त्रियोजने ।
यतो यमनदी नाम तप्तत्रपुजलोर्मिणी ॥ ४६ ॥
समुत्तीर्य तु कृच्छ्रेण दह्यमानस्त्वचेतनः ।
ततो मुहूर्त्तं विश्रान्तः किञ्चिदन्तरमागतः ॥ ४७ ॥
दीर्घिकां मोक्षते कान्तां शीतोदां शीतकाननाम् ।
सर्वकामान् स लभते भगिनी सा यमस्य तु ॥ ४८ ॥
भक्ष्यं भोज्यं च सर्वैस्तु पापिभिस्तत्र लभ्यते ।
स सर्वं विस्मरत्यत्र त्रिरात्रमुषितोऽपि च ॥ ४९ ॥
ततो शूलग्रहो नाम पर्वतः शतयोजनः ।
निराश्रयः स सत्वानामेकपाषाण एव च ॥ ५० ॥
तत्र वर्षति पर्ज्जन्यस्तत्र तप्तजलं सदा ।
तत्र कृच्छ्रेण तरति अहोरात्रेण मानवः ॥ ५१ ॥
शृङ्गारकवनं नाम तत्र पश्यन्ति शाद्वलम् ।
नीलमक्षिकदंशश्च सुव्याप्तं तद्वनं महत् ॥ ५२ ॥
यैस्तु स्पृष्टश्च दष्टश्च कृमिरूपश्च जायते ।
प्रेतो वर्षति मांसासृगस्मात्कृच्छ्रात्तु निर्गतः ॥ ५३ ॥
ततोऽन्यल्लभते चैव यातनार्थं प्रयत्नतः ।
ततः पश्यति पुत्रांस्तु महद्दुःखं सुदारुणम् ॥ ५४ ॥
मातरं पितरं चैव पुत्रान्दारांस्तथा प्रियान् ।
पुरस्ताद् वध्यमानं स क्रन्दमानमचेतनम् ॥ ५५ ॥
हा पुत्र त्राहि त्राहीति क्रन्दमानस्ततस्ततः ।
लगुडैर्मुद्गरैर्दण्डैर्जानुभिर्वेणुभिस्तथा ॥ ५६ ॥
मुष्टिभिश्च कशाभिश्च व्यालैरङ्कगतैरपि ।
तद् दृष्ट्वा तादृशं दुःखं ततो मोहं स गच्छति ॥ ५७ ॥
एवमेवात्मकर्माणि पर्यायेण पुनः पुनः ।
प्राप्नुवन्तीह तेऽत्रैव नरा दुष्कृतकारिणः ॥ ५८ ॥
पातकानि च चत्वारि समाचारेण पञ्चमम् ।
कृत्वा तानि नरा यान्ति तं देशं पापकारिणः ॥ ५९ ॥
तमादिषु च सर्वेषु गुणान्तरपथं गतः ।
यदा भवति स प्रेतस्तदा स्थावरतां व्रजेत् ॥ ६० ॥
तदा वा स्थावरे तेषु जातस्य हि भवेन्नरः ।
क्रमशः स भवेत् प्रेतस्तदा पशुगणेष्वपि ॥ ६१ ॥

षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
गतः स वसति प्रेतो नरके तु पुनः पुनः ॥ ६२ ॥
ततो निवृत्तकर्मा तु स्वेदजः सम्भवेत् पुनः ।
स्वेदजानां ततो नित्यं सर्वसंसारचक्रमात् ॥ ६३ ॥
ततश्च पक्षिणां योनिं सर्वां संसरते पुनः ।
गोयोनौ तु ततो गत्वा पुनर्मानुषतां व्रजेत् ॥ ६४ ॥
मानुषे शूद्रतां याति लब्ध्वा यदि तु तुष्यति ।
ततो विशत्वं गच्छेत कर्मणाऽनेन वेष्टितः ॥ ६५ ॥
वैश्यात्क्षत्रियतां याति तस्माच्च ब्राह्मणो भवेत् ।
ब्राह्मणत्वमपि प्राप्तः पापकर्मा दुरात्मवान् ॥ ६६ ॥
दुःशिक्षितेन मनसा आत्मद्रुहो भवेत्तदा ।
शरीरं मानसं घोरं व्यसनैरुपपादितम् ॥ ६७ ॥
उपयुक्तो नरो जातः पूर्वकर्मभिरन्वितः ।
ज्ञेयश्च ब्रह्महा कुष्ठी काकाक्षः काकतालुकः ॥ ६८ ॥
सुरापः श्यावदन्तश्च पूतिगन्धश्च पापकृत् ।
राजहा पितृहा चैव सुरापश्चापि यो भवेत् ॥ ६९ ॥
सुवर्णहर्ता च नरो ब्रह्मघ्नेन समो हि सः ।
कच्चिच्चात्र विरूपाणां नराणां पापकर्मिणाम् ॥ ७० ॥
यावता कर्मभिस्तैस्तैस्तेषु निर्याणवेश्मसु ।
छिन्नभिन्नविशस्तानां रुधिरेण समन्ततः ॥ ७१ ॥
व्याप्तं महीतलं सर्वमापगाश्चापि निर्गताः ।
अजस्रं क्लिश्यमानानां क्रन्दतां च सुदारुणम् ॥ ७२ ॥
समुत्तस्थौ महानादो हाहाकारसमाकुलः ।
बध्नतो विविधैर्बन्धैर्घातयन्तश्च दारुणम् ॥ ७३ ॥
लौहयष्टिप्रहारैश्च आयुधैश्च सुदारुणैः ।
छेदनैर्भेदनैश्चोग्रैः पीडनाभिश्च सर्वशः ।
श्रान्ताः कर्मकरा दूता मोहेनायत्तचेतसः ॥ ७४ ॥
यदा श्रान्ताश्च खिन्नाश्च हन्तारः पापकर्मिणाम् ।
विज्ञापयंस्तदा[1] दूताश्चित्रगुप्तं महौजसम् ॥ ७५ ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे नरकयातनास्वरूपवर्णनो
नाम द्विशततमोऽध्यायः ।

१. 'विज्ञापयेत्तदा'—इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।

एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

ततस्ते सहिताः सर्वे अन्योऽन्याभिरताः सदा ।
नानावेशधरा दूताः कृताञ्जलिपुटास्तदा ॥ १ ॥

दूता ऊचुः

वयं श्रान्ताश्च क्षीणाश्च अन्यान्योजितुमर्हसि ।
वयमन्यत् करिष्यामः स्वामिन्कार्यं सुदुष्करम् ॥ २ ॥
अन्ये हि तावत्तत्कुर्युर्यथेष्टं तव सुव्रत ।
भगवन्परिक्लिष्टाः स्म त्राहि नः परमेश्वर ॥ ३ ॥

ततो विवृत्तरक्ताक्षस्तेन वाक्येन रोषितः ।
विनिःश्वस्य यथा नागो ह्यपश्यत् सर्वतो दिशम् ॥४॥

अदूरे दृष्टवान् कश्चित्पुरुषं स ह्यनाकृतिम् ।
स तु वेगेन सम्प्राप्त इङ्गितज्ञो दुरात्मवान् ॥ ५ ॥

निःसृतः स च रोषेण चित्रगुप्तेन धीमता ।
ततः स त्वरितो गत्वा मन्देहो नाम राक्षसः ॥ ६ ॥
नानारूपधरा घोरा नानाभरणभूषिताः ।
विनाशाय महासत्त्वो यत्र तिष्ठन्महायशाः ॥ ७ ॥

चित्रगुप्तो महाबाहुः सर्वलोकार्थचिन्तकः ।
समः सर्वेषु भूतेषु भूतानां च समादिशत् ॥ ८ ॥

ततस्ते विविधाकारा राक्षसाः पिशिताशनाः ।
उपरुह्य तथा सर्वे मातङ्गांश्च हयांस्तथा ॥ ९ ॥

बद्धगोधाङ्गुलित्राणा नानायुधधरास्तथा ।
अग्रतः किङ्करास्तिष्ठन् कृत्वा पादाभिवन्दनम् ॥ १० ॥
ब्रुवन्तश्च पुनर्हृष्टाः शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ।
तव सन्देशकर्तारः कस्य कृन्ताम जीवितम् ॥ ११ ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चित्रगुप्तो ह्यभाषत ।
रोषगद्गदया वाचा निःश्वसन् वै मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥
भो भो मन्देहका वीराः मम चित्तामुपालकाः ।
एतान् बध्नीत गृह्णीत भूतराक्षसपुङ्गवाः ॥ १३ ॥

एवं हत्वा च बद्ध्वा च आगच्छत पुनर्यथा ।
हन्तारः सर्वभूतानां कृतघ्ना हठविक्रमाः ॥ १४ ॥
हत्वा वै पापकानेतान् मम विप्रियकारिणः ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य वचनं चेदमब्रुवन् ॥ १५ ॥

राक्षसा ऊचुः

श्रान्ता वा क्षुधिता वापि दुःखिता वा तपोधनाः ।
अमात्या एव ज्ञातव्या भृत्याः शतसहस्रशः ॥ १६ ॥
एते वधार्थं निर्दिष्टास्त्वयैव च महात्मना ।
न युक्तं विविधाकारा ह्यस्माकं नाशनाय वै[1] ॥ १७ ॥
यथा ह्येते समुत्पन्नाः सर्वधर्मानुचिन्तकाः ।
तथा वयं समुत्पन्नास्तदर्थं हि भवानपि ॥ १८ ॥
मा च मिथ्या परिज्ञातं धर्मिष्ठस्य भवत्विति ।
अस्माकं विग्रहे वीर मुच्यन्ते यदि मन्यसे ॥ १९ ॥
परित्रायस्व नो वीर किङ्कराणां महाबलान् ।
हन्यमानान् हि रक्षोभिरस्मानद्य रणाजिरे ॥ २० ॥
एवमुक्त्वा ततो घोराः व्याधयः कामरूपिणः ।
सन्नद्धास्त्वरितं शूरा भीमरूपा भयानकाः ॥ २१ ॥
गजैरन्ये तथा चाश्वै रथैश्चापि महाबलाः ।
कण्टकैस्तुरगैर्हंसैरन्ये सिंहैस्तथापरे ॥ २२ ॥
मृगः शृगालैर्महिषैर्व्याघ्रैर्मेषैस्तथापरे ।
गृध्रैः श्येनैर्मयूरैश्च सर्पगर्दभकुक्कुटैः ॥ २३ ॥
एवं वाहनसंयुक्ता नानाप्रहरणोद्यताः ।
समागता महासत्वा अन्योन्यमभिकाङ्क्षिणः ॥ २४ ॥
तूर्यक्ष्वेडितसङ्घुष्टैर्वलितास्फोटितैरपि ।
जयार्थिनो द्रुतं वीराश्चालयन्तश्च मेदिनीम् ॥ २५ ॥
ततः समभवद्युद्धं तस्मिंस्तमसि सन्तते ।
मुकुटैरङ्गदैश्चित्रैः केयूरैः पट्टिशासिकैः ॥ २६ ॥
सकुण्डलैः शिरोभिश्च भ्राजते वसुधातलम् ।
बहुभिश्च सकेयूरैश्छत्रैश्च मणिभूषणैः ॥ २७ ॥
शूलशक्तिप्रहारैश्च यष्टितोमरपट्टिशैः ।
असिखड्गप्रहारैश्च बलप्राणसमीरितैः ॥ २८ ॥

---

१. एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

अभवद्दारुणं युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम्।
नखैर्दन्तैश्च पादैश्च तेऽन्योऽन्यमभिजघ्निरे ॥ २९ ॥
बाहुभिः समनुप्राप्तः केशाकेशि ततः परम्।
अयुक्तमतुलं युद्धं तेषां वै समजायत ॥ ३० ॥
ततस्ते राक्षसा भग्ना दूतैर्घोरपराक्रमैः।
देहि देहि वदन्त्येव भिन्द गृह्णीष्व तिष्ठ च ॥ ३१ ॥
वध्यमानाः पिशाचास्ते ये निवृत्ता रणार्दिताः।
आह्वयन्त प्रतिभयात् क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ ३२ ॥
तिष्ठ तिष्ठ क्व यासीति न गच्छामि दृढो भव[1]।
मया मुक्तमिदं शस्त्रं तव देहविनाशनम् ॥ ३३ ॥
किन्तु मूढ त्वया शस्त्रं न मुक्तं मे रुजाकरम्।
मया क्षिप्तास्तु इषवः प्रतीच्छ किं पलायसे ॥ ३४ ॥
किं त्वं वदसि दुर्बुद्धे एषोऽहं पारगो रणे।
मम बाहुविमुक्तस्तु यदि जीवस्यतो वद ॥ ३५ ॥
तत्र ते सहसा घोरा राक्षसाः पिशिताशनाः।
मन्देहा नाम नाम्ना ते वध्यमानाः सहस्रशः ॥ ३६ ॥
ततो भग्ना यदा ते तु राक्षसाः कामरूपिणः।
प्रतिपद्यन्त ते मायां तामसीं तमसा वृताः ॥ ३७ ॥
अदृश्याश्चैव दृश्याश्च तद्बलं तमसा वृताः।
ततस्ते शरणं जग्मुर्ज्वरं परमभीषणम् ॥ ३८ ॥
शूलपाणिं विरूपाक्षं सर्वप्राणिप्रणाशनम्।
मन्देहा नाम नाम्ना वै राक्षसाः पिशिताशनाः॥ ३९ ॥
खादन्ति चैव घ्नन्ति स्म चित्रगुप्तेन चोदिताः।
व्याधीनां च सहस्राणि दूतानां च महाबलाः ॥ ४० ॥
वयमद्य महाभाग त्रायस्व जगतः पते।
ततस्तेषां वचः श्रुत्वा दूतानां कामरूपिणाम् ॥ ४१ ॥
ज्वरः क्रुद्धो महातेजा योधानां तु सहस्रशः।
कालो मुण्डः केकराक्षो लोहयष्टिपरिग्रहः ॥ ४२ ॥

---

१. दृढव्रत इति (ग)।

विविधान् सन्दिदेशाऽत्र पुरुषानग्निवर्चसः।
बद्धाञ्जलिपुटान् सर्वानिदमाह सुरेश्वरः॥ ४३॥
यात शीघ्रमिमान् पापान् योगेन च बलेन च।
ततस्ते त्वरितं गत्वा यत्र ते पिशिताशनाः॥ ४४॥
ज्वराज्ञया च ते सर्वे जीमूतघननिस्वनाः।
बहूंस्ते राक्षसान् घोरान् दर्पोत्सिक्तान् सहस्रशः॥ ४५॥
बहुशस्त्रप्रहारैश्च शस्त्रैश्च विविधोज्ज्वलैः।
तरसा राक्षसा विग्ना रुधिरेण परिप्लुताः॥ ४६॥
मोचयामास सङ्ग्रामं स्वयमेव यमस्ततः।
राक्षसान् मोचयित्वाऽथ हन्यमानान् समन्ततः॥ ४७॥
गत्वा ज्वरं महाभागं विनयात् सान्त्वयन्मुहुः[१]।
पूजयन् वै ज्वरं दिव्यं गृह्य हस्ते महायशाः॥ ४८॥
प्रविवेश गृहं स्वं तु सम्भ्रमेणोद्दशेन तु।
आननं तु समुत्प्रोञ्छ्य स्वेदसङ्ग्रामबिन्दुवत्॥ ४९॥
धर्मराजोऽथ विश्रान्तं कालभूतं महाज्वरम्।
किं किं वृत्तमिदं देव व्यापिनस्त्वं महातपाः॥ ५०॥
रोषायासकरं चैव सर्वलोकनमस्कृतः।
अहंस्त्वञ्चैव देवेश इमं लोकं चराचरम्॥ ५१॥
शासेम हि यथाकामं यथादृष्टं यथाश्रुतम्।
त्वया ग्राह्यो ह्यहं देव मृत्युना च सुसंवृतः॥ ५२॥
लोकान् सर्वानहं हन्मि सर्वघाती न संशयः।
गच्छ गच्छ यथास्थानं युद्धं च शमय स्वयम्॥ ५३॥
राक्षसानां हतास्तत्र षष्टिकोट्यो रणाजिरे।
अमराश्चाक्षयाश्चैव न हि त्वां प्रापयन्ति वै॥ ५४॥
ततो ह्युपरतं युद्धं धर्मराजो यमः स्वयम्।
दूतानां चित्रगुप्तेन सख्यमेकमकारयत्॥ ५५॥

---

१. सान्त्वयन् मुनिरिति (ग)।

ततः सम्भाषते दूताश्चित्रगुप्तं तथैव च।
नियुङ्क्ष्व मया पूर्वं सर्वकर्माणि जन्तुषु ॥ ५६ ॥
स्वकर्मगुणभूतानि ह्यशुभानि शुभानि तु।
दूताः रुद्रं[1] समागम्य चित्रगुप्तस्य पार्श्वतः।
उपस्थानं च कुर्वन्ति कालचिन्तकमब्रुवन् ॥ ५७ ॥
यथा लोका यथा राजा यथा मृत्युः सनातनः।
तदेवोत्तिष्ठ तिष्ठेति क्षम्यतां क्षम्यतां प्रभो ॥ ५८ ॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारचक्रे राक्षसकिङ्करयुद्धं नाम एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः।

---

१. ततो दूताः समागम्येति (ग)।

द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिरुवाच

विस्मयस्तु मया दृष्टस्तस्मिन्नद्भुतदर्शनः।
चित्रगुप्तस्य सन्देशो धर्मराजेन धीमतः॥ १॥
प्राप्नुवन्ति फलं ते वै ये च क्षिप्ताः पुरा जनाः।
अग्निना वै प्रतप्तास्ते बद्धा बन्धैः सुदारुणैः॥ २॥
सन्तप्ता बहवो ये ते तैस्तैः कर्मभिरुल्बणैः।
श्यामानां दशनानां च इमं शीघ्रं प्रमापय॥ ३॥
दुराचारं पापरतं निर्घृणं पापचेतसम्।
श्वानस्तु हिंसका ये च भक्षयन्तु दुरात्मनः॥ ४॥
पितृघ्नो मातृगोघ्नस्तु सर्वदोषसमन्वितः।
आरोप्य शाल्मलीं घोरां कण्टकैस्तैर्विपाटय॥ ५॥
एनं पाचय तैलस्य घृतक्षौद्रस्य वा पुनः।
तप्तद्रोण्यां ततो मुञ्च ताम्रतप्तखले पुनः॥ ६॥
नराधममिमं क्षिप्त्वा प्रदीप्ते हव्यवाहने।
ततो मनुष्यतां प्राप्य ऋणैस्तत्र प्रदीप्यते॥ ७॥
शयनासनहर्त्तारमग्निदायी च[1] यो नरः।
वैतरण्यामयं चैव क्षिप्यतामचिरं पुनः॥ ८॥
पापकर्मायमत्यर्थं सर्वतीर्थविनाशकः।
तस्य प्रदीप्तः कीलोऽयं वह्नितप्तोऽतिदुस्पृशः॥ ९॥
आदेश्य उभयोरस्य कणयोः[2] कूटसाक्षिणः।
यो नरः पिशुनः कूटसाक्षी चालाकजल्पकः॥ १०॥
ग्रामयाजनकं विप्रमध्रुवं दाम्भिकं शठम्।
बद्धा तु बन्धने घोरे दीयतां तु न किञ्चन॥ ११॥
जिह्वाऽस्य छिद्यतां शीघ्र वाचा दुष्टस्य पापिनः।
गम्यागम्यं पुरा येन विज्ञातं न दुरात्मना॥ १२॥
कृतं लोभाभिभूतेन कामसम्मोहितेन च।
तस्य छित्वा ततो लिङ्गं क्षारमग्निं च दीपय॥ १३॥

---

१. 'शयनासनहर्त्ता च वह्निदायी च यो नरः' इति समीचीनः।
२. कर्मणोरिति क्वचित् पाठः।

इमं तु खलकं कृत्वा दुरात्मा पापकारिणम् ।
दायादा बहवो येन अर्थहेतोर्विनाशिताः ॥ १४ ॥
इमं वार्द्धुषिकं विप्रं सर्वत्राङ्गेषु छेदय ।
तथायं यातनां यातु पापं बहु समाचरन् ॥ १५ ॥
सुवर्णस्तेयिनं पापं कृतघ्नं च तथा नरम् ।
क्रूरं पितृहणं चैनं ब्रह्मघ्नेषु समीकुरु ॥ १६ ॥
अस्थि छित्वा ततः क्षिप्रं क्षारमग्निं च दापय ।
इमं तु विप्रं खादन्तु तीक्ष्णदंष्ट्रा. सुदारुणाः ॥ १७ ॥
पिशुनं हि महाव्याघ्राः पञ्च घोराः सुदारुणाः ।
इमं पचत पाकेषु बहुधा मर्मभेदिनम् ॥ १८ ॥
येनाग्निरुज्झितः पूर्वं गृहीत्वा च न पूजितः ।
इमं पापसमाचारं वीरघ्नमतिपापिनम् ॥ १९ ॥
कर्कटस्य तु घोरस्य नित्यक्रुद्धस्य प्रापय ।
इमं घोरे ह्रदे क्षिप्रं सर्वयाजनयाजकम् ॥ २० ॥
सर्वेषां तु पशूनां यो नित्यं धारयते जलम् ।
न त्राता न च दाता च पापस्यास्य दुरात्मनः ॥ २१ ॥
अदानव्रतिनो विप्राः वेदविक्रयिणस्तथा ।
सर्वकर्माणि कुर्युर्ये दीयते न च किञ्चन ॥ २२ ॥
तोयभाजनहर्त्तारं भोजनं योऽनिवारयन् ।
हन्यतां सुदृढैर्दण्डैर्यमदूतैर्महाबलैः ॥ २३ ॥
वेणुदण्डकशाभिश्च[1] लोहदण्डैस्तथैव च ।
जलमस्मै न दातव्यं भोजनं च कथञ्चन ॥ २४ ॥
तस्मा अन्नं[2] च पानं च न दातव्यं कदाचन ।
[3]हतविश्वास्य हन्तारं वह्नौ शीघ्रं प्रपाचय ॥ २५ ॥
ब्रह्मदेयं हृतं येन तं वै शीघ्रं विपाचय ।
बहुवर्षसहस्राणि पातयेत् कर्मविस्तरे ॥ २६ ॥
समुत्तीर्णं ततः पश्चात्तिर्यग्योनौ प्रपातयेत् ।
सूक्ष्मदेहविपाकेषु कीटपक्षिविजातिषु ॥ २७ ॥
क्लिष्टो जातिसहस्रैस्तु जायते मानुषस्ततः ।
तत्र जातो दुरात्मा च कुलेषु विविधेषु च ॥ २८ ॥

---

१. कषाभिश्चेति (ग) । २. तस्मादन्नं चेति (ग) ।
३. इमं विश्वास्य इति वा पाठः ।

हिंसारूपेण घोरेण ब्रह्मवध्यां प्रदापयेत् ।
राजप्रमारकं घोरं ब्रह्मघ्नं दुष्कृतं तथा ॥ २९ ॥
सुवर्णस्तेयिनश्चैव सुरापश्चैव कारयेत् ।
अनुभूय ततः काले ततो यक्ष्म प्रयोजयेत् ॥ ३० ॥
गोघातको ह्ययं पापः कूटशाल्मलिमारुहेत् ।
कृष्यते विविधैर्घोरै राक्षसैर्घोरदर्शनैः ॥ ३१ ॥
पूतिपाकेषु पच्येत जन्तुभिः सम्प्रयोजितः ।
ब्रह्मवध्याच्चतुर्भागैर्मृगपशुत्वमागतः ॥ ३२ ॥
उद्विग्नवासं पतितं यत्र यत्रोपपद्यते ।
पापकर्मसमुद्विग्नो जातो जातः पुनः पुनः ॥ ३३ ॥
अयं तिष्ठति किं पापः पितृघाती दुरात्मवान् ।
ते तु वर्षशतं साग्रं भक्षयन्तु विचेतसः ॥ ३४ ॥
ततः पाकेषु घोरेषु पच्यतां च नराधमः[1] ।
ततो मानुषतां प्राप्य गर्भस्थो म्रियतां पुनः ॥ ३५ ॥
व्यापन्नो दशगर्भेषु ततः पश्चाद्विमुच्यताम् ।
तत्रापि लब्ध्वा मानुष्यं क्लेशभागी च जायताम् ॥ ३६ ॥
बुभुक्षारुग्विकारैश्च सततं तत्र पीड्यताम् ।
पापाचारमिमं घोरं मित्रविश्वासघातकम् ॥ ३७ ॥
यन्त्रेण पीड्यतां क्षिप्रं ततः पश्चाद्विमुच्यताम् ।
दीप्यतां ज्वलने घोरे वर्षाणाञ्च शतद्वयम् ॥ ३८ ॥
जायतां च ततः पश्चाच्छुनां योनौ दुरात्मवान् ।
भ्रष्टोऽपि जायतां तस्मान्मानुषः क्लेशभाजनः ।
प्राप्नवान्विविधान् रोगान् संसारे चैव दारुणान् ॥ ३९ ॥
ब्रह्मस्वहारी पापोऽयं नरो लवणहारी च ।
वर्षाणां तु शतं पञ्च तत्र क्लिष्टो दुरात्मवान् ॥ ४० ॥
कृमिको जायते पश्चाद्विष्ठायां कृमिकोऽपरः ।
शकुन्तो जायते घोरस्तत्र पश्चाद् वृको[2] भवेत् ॥ ४१ ॥
इममग्निप्रदं घोरं काष्ठाग्नौ सम्प्रतापय ॥ ४२ ॥
स्वकर्मसु विहीनेषु पश्चाल्लब्धगतिस्तथा ।
ततश्चाथ मृगो वापि ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ४३ ॥
तत्रापि दारुणं दुःखमुपभुङ्क्ते दुरात्मवान् ।
सर्वदुष्कृतकार्येषु सह सञ्जातचिन्तकैः ॥ ४४ ॥

---

१. पच्य तावन्नराधम इति (ग) । २. वको भवेदिति (ग) ।

एवं कर्मसमायुक्तास्ते भवन्तु सहस्रशः ।
परद्रव्यापहाराश्च रौरवे पतितास्तथा ॥ ४५ ॥
कुम्भीपाकेषु निर्दग्धः पश्चाद् गर्दभतां गतः ।
ततो जातस्त्वसौ पापः शूकरो मलभुक् तथा ॥ ४६ ॥
प्राप्नोतु विविधांस्तापान्यथा हृतधनश्च सन् ।
क्षुधातृष्णापराक्रान्तो गर्दभो दशजन्मसु ॥ ४७ ॥
मानुष्यं समनुप्राप्य चौरो भवति पापकृत् ।
परोपघाती निर्लज्जः सर्वदोषसमन्वितः ॥ ४८ ॥
वृक्षशाखावलम्बोऽत्र[1] अधःशीर्षः प्रजायते ।
अग्निना पच्यतां पश्चाल्लुब्धो वै पुरुषाधमः ॥ ४९ ॥
ततो वर्षशते पूर्णे मुच्यते स पुनः पुनः ।
अजितात्मा तथा पापः पिशुनश्च दुरात्मवान् ॥ ५० ॥
पूर्वैश्च शूकरो भूत्वा नकुलो जायते पुनः ।
विमुक्तश्च ततः पश्चान्मानुष्यं लभते चरात् ॥ ५१ ॥
धिक्कृतः सर्वलोकेन कूटसाक्ष्यनृतव्रतः ।
न शर्म लभते क्वापि कर्मणा स्वेन गर्हितः ॥ ५२ ॥
इमं ह्यानृतिकं दुष्टं क्षेत्रहारकमेव च ।
स्वकर्म दुष्कृतं यावत्तावद्दुःखं भुनक्त्वसौ ॥ ५३ ॥
कर्मण्येकैकशश्चायं स तु तिष्ठत्वयं पुनः ।
वर्षलक्षं न सन्देहस्ततस्तिष्ठत्वयं पुनः ॥ ५४ ॥
ततो जातीः स्मरेत्सर्वास्तिर्यग्योनिसमाश्रितः ।
जायतां मानुषः पश्चात्क्षुधया परिपीडितः ॥ ५५ ॥
सर्वकामविमुक्तस्तु सर्वदोषसमन्वितः ।
क्वचिज्जात्यां भवेदन्धः क्वचिद्बधिर एव च ॥ ५६ ॥
क्वचिन्मूकश्च काणश्च क्वचिद्व्याधिसमन्वितः ।
एवं हि प्राप्नुयाद्दुःखं न च सौख्यमवाप्नुयात् ॥ ५७ ॥
जात्यन्तरसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
शान्तिं न लभते चैव भूमे क्षेत्रहरो[2] नरः ॥ ५८ ॥
तीव्रैरन्तर्गतैर्दुःखैर्भूमिहर्त्ता नराधमः ।
इमं बन्धैर्दृढैर्बद्ध्वा विपाचय तथाचिरम्[3] ॥ ५९ ॥

---

१. अथ इति वा पाठः । २. भूमेः क्षेत्रहरे इति वा पाठः ।
३. तमाचिरमिति (ग)

प्रबद्धः सुचिरं कालं मम लोकगतो नरः ।
जायतां स चिरं पापो मार्जारस्तेन कर्मणा ॥ ६० ॥
तीव्रक्षुधापरिक्लिष्टो बद्धो बन्धनयन्त्रितः ।
दुःखान्यनुभवंस्तत्र पापकर्मा नराधमः ॥ ६१ ॥
सप्तधा सप्त चैकां च जातिं गत्वा स पच्यते ।
इमं शाकुनिकं पापं श्वभिर्गृध्रैश्च घातय ॥ ६२ ॥
ततः कुक्कुटतां यातु विड्भक्षश्च दुरात्मवान् ।
दंशश्च मशकश्चैव ततः पश्चाद्भवेत्तु सः ॥ ६३ ॥
जातिकर्मसहस्रं तु ततो मानुषतां व्रजेत् ।
इमं सौकरिकं पापं महिषा घातयन्तु तम् ॥ ६४ ॥
वर्षाणां च सहस्रं तु धावमानं ततस्ततः ।
विभिन्नं च प्रभिन्नं च शृङ्गाभ्यां पद्भिरेव च ॥ ६५ ॥
तस्माद्देशात्ततो मुक्तस्ततः शूकरतां व्रजेत् ।
महिषः कुक्कुटश्चैव शशो जम्बूक एव च ॥ ६६ ॥
यां यां याति पुनर्जातिं तत्र भक्ष्यो भवेत्तु सः ।
कर्मक्षयोऽन्यथा नास्ति मया पूर्वं विनिर्मितम्[1] ॥ ६७ ॥
प्राप्य मानुषतां पश्चात्पुनर्व्याधो भविष्यति ।
अन्यथा निष्कृतिर्नास्ति जातिजन्मशतैरपि ॥ ६८ ॥
उच्छिष्टान्नप्रदातारं पापाचारमधार्मिकम् ।
अङ्गारैः पचतां[2] चैनं त्रीणि वर्षशतानि च ॥ ६९ ॥
भिन्नचारित्रदुःशीला भर्त्तुर्व्यलीककारिणी ।
आयसान् पुरुषान् सप्त आलिङ्गतु समन्ततः ॥ ७० ॥
ततः शुनी भवेत् पश्चात् सूकरी च ततः परम् ।
कर्मक्षये ततः पश्चान्मानुषी दुःखिता भवेत् ।
न च सौख्यमवाप्नोति तेन दुःखेन दुःखिता ॥ ७१ ॥
अनेन भृत्या बहवः श्रान्ताः शान्ताः प्रवाहिताः ।
भक्ष्यं भोज्यं च पानं च न तेषामुपपादितम् ।
अनुमोदेत् प्रजा दृष्ट्वा लिप्समानो दुरात्मवान् ॥ ७२ ॥
एवं कुरुत भद्रं वो मम पार्श्वे तु दुर्मतिः ।
रौरवे नरके घोरे सर्वदोषसमन्विते ॥ ७३ ॥

---

१. विनिर्मितमिति वा पाठः, विनिर्मितामिति (ग) ।
२. पच्यतामिति (ग) ।

सर्वकर्माणि कुर्वाणं क्षपयध्वं दुरासदम् ।
वर्षाणां तु सहस्राणि तैस्तैः कर्मभिरावृतम् ॥ ७४ ॥

प्रक्षिप्यतामयं पश्चाद् दस्युजातौ दुरात्मवान् ।
जायतामुरगः पश्चात्ततः कर्म समाश्रयेत् ॥ ७५ ॥

ततः पश्चाद्भवेत्पापश्चेतरः[१] सर्वपापकृत् ।
शूकरस्तु भवेत्पश्चान्मेषश्च जायते पुनः ।
हस्त्यश्वश्च शृगालश्च शूकरो वक एव च ॥ ७६ ॥

ततो जातस्तु सर्वेषु संसारेषु पुनः पुनः ।
वर्षाणामयुतं साग्रं ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ७७ ॥

पञ्चगर्भेषु सापत्सु पञ्च जातो म्रियेत सः ।
अपोगण्डो म्रियेत् पञ्च कर्मशेषक्षये तु सः ।
ततो मानुषतां याति त्वेष कर्मविनिर्णयः[२] ॥ ७८ ॥

पापस्य सुकृतस्याथ प्रजानां विनिपातने ।
भूतानां चाप्यसम्मानं दुष्प्रहारश्च सर्वशः ।
अतः स्वयम्भुवा पूर्वं कर्मपाको यथार्थवत् ॥ ७९ ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे कर्मपाको नाम
द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

---

१. श्वानर इति (ग) । २ एककर्मविनिर्णय इति (ग) ।

त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

अन्यानपि तथा पापांश्चित्रगुप्तो दिदेश ह ।
व्यामिश्रान् कथ्यमानांश्च शृणुध्वं तान्महौजसः ॥ १ ॥
शीलसंयमहीनानां कृष्णपक्षानुगामिनाम् ।
महापापैरुपेतानां कथ्यतां तत्पराभवम् ॥ २ ॥
राजद्विष्टा गुरुद्विष्टाः सर्वे ते वै विगर्हिताः[1] ।
अविश्वास्या ह्यसम्भाष्याः कुक्षिमात्रपरायणाः ॥ ३ ॥
हिंसाविहारिणः क्रूराः सूचकाः कार्यदूषकाः ।
गवेडकस्य वधका महिषाणामजां तथा ॥ ४ ॥
दावाग्निं ये च मुञ्चन्ति ये च सौकरिकास्तथा ।
तत्र कालमसंख्येयं पच्यन्ते पापकारिणः ॥ ५ ॥
कर्मक्षयाद् यदा भूयो मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ।
अल्पायुषो भवन्तीह व्याधिग्रस्ताश्च नित्यशः ॥ ६ ॥
गर्भ एव विपद्यन्ते म्रियन्ते बालकास्तथा ।
परिरिङ्गरताः केचिन्म्रियन्ते पुरुषाधमाः ॥ ७ ॥
काष्ठवंशे च शस्त्रे च वायुना ज्वलनेन च ।
तोयेन वा पाशबन्धैः पतनेन विषेण वा ॥ ८ ॥
मातापितृवधं कष्टं मित्रसम्बन्धिवन्धजम् ।
बहुशः प्राप्नुवन्त्येते विद्रवञ्चाप्यभीक्ष्णशः ॥ ९ ॥
प्राणातिपातनं ते वै प्राप्नुवन्ति यथा तथा ।
लोहका कारुकाश्चैव गर्भाणां विनिहिंसकाः ॥ १० ॥
मूलकर्मकरा ये च गरदाः पुरदाहकाः ।
ये च पञ्जरकर्त्तारो ये च शूलोपघातकाः ॥ ११ ॥
पिशुनाः कलहाश्चैव ये च मिथ्याविदूषकाः ।
गोकुञ्जरखरोष्ट्राणां चर्मका मांसभेदकाः ॥ १२ ॥
उद्वेजनकराश्चण्डाः पच्यन्ते नरकेषु ते ।
तत्र कालं तु सम्प्राप्य यातनाश्च सुदुःसहाः ॥ १३ ॥

---

१. हि गर्हिता इति वा पाठः ।

कर्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ।
हीनाङ्गाः सुदरिद्राश्च भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ १४ ॥
श्रवणच्छेदनं चैव नासाच्छेदनमेव च ।
छेदनं हस्तपदाभ्यां प्राप्नुवन्ति स्वकर्मणा ॥ १५ ॥
शारीरं मानसं दुःखं प्राप्नुवन्ति पुनः पुनः ।
गलवेदनास्तथोग्राश्च तथा मस्तकवेदनाः ॥ १६ ॥
कुक्ष्यामयं तथा तीव्रं प्राप्नुवन्ति नराधमाः ।
जडान्धबधिरा मूकाः पङ्गवः पादसर्पिणः ॥ १७ ॥
एकाक्षहताः काणाः कुनखश्चामयाविनः ।
कुब्जाः खञ्जास्तथा हीना विकलाश्च घटोदराः ॥ १८ ॥
गलत्कुष्ठाः श्वित्रकुष्ठा भवन्ति स्वैश्च कर्मभिः ।
वाताण्डाश्चाण्डहीनाश्च प्रमेहमधुमेहिनः ॥ १९ ॥
योनिशूलाक्षिशूलाश्च श्वासहृद्गुह्यशूलिनः ।
पिण्डकावर्त्तभेदैश्च प्लीहगुल्मादिरोगिणः ॥ २० ॥
बहुभिर्दारुणैर्घोरैर्व्याधिभिः समनुद्रुताः ।
इत्येतान्हिंसकान् क्रूरान् घातयन्तु सुदारुणान् ।
मिथ्याप्रलापिनो दूतान् पाचयन्तु यथाक्रमम् ॥ २१ ॥
कर्कशाः पुरुषाः सत्या ये च योषा निरर्थकाः ।
एषां चतुर्विधा भाषा या मिथ्याप्यभिधीयते ॥ २२ ॥
हास्यरूपेण या भाषा चित्ररूपेण वा पुनः ।
अरहस्यं रहस्यं वा पैशुन्येन तु निन्दनात् ।
उद्वेगजनना वापि कटुका लोकगर्हिताः ॥ २३ ॥
स्नेहक्षयकरां रूक्षां भिन्नवृत्तविभूषिताम् ।
कदलीगर्भनिःसारां मर्मस्पृक् कटुकाक्षराम् ।
स्वरहीनामसंख्येयां भाषन्ति च निरर्थकाम् ॥ २४ ॥
अयन्त्रितमुखा ये च ये निबद्धाः प्रलापिनः ।
दूषयन्ति हि जल्पन्तोऽनृजवो निष्ठुराः शठाः ।
निन्दया गतलज्जाश्च मूर्खा मर्मविभेदिनः ॥ २५ ॥
न मर्षयन्ति येऽन्येषां कीर्त्यमानाञ्छुभान् गुणान् ।
दुर्वाचः परुषांश्चण्डान् बन्धयध्वं नराधमान् ॥ २६ ॥
ततस्तिर्यक् प्रजायन्ते बहुधा कीटपक्षिणः ।
लोके दोषकराश्चैव लोकद्विष्टास्तथापरे ॥ २७ ॥

तत्र कालं चिरं घोरं पच्यन्ते पापकारिणः ।
कर्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ॥ २८ ॥
परिभूता अविज्ञाना नष्टचित्ता अकीर्त्तयः ।
अनर्घाश्चाप्यनर्हाश्च[1] स्वपन्ते ह्यवमानिताः ॥ २९ ॥
त्यक्त्वा मित्राणि मित्रेषु ज्ञातिभिश्च निराकृताः ।
लोकदोषकराश्चैव लोकद्वेष्याश्च ये नराः ॥ ३० ॥
अन्यैरपि कृतं पापं तेषां पतति मस्तके ।
वज्रं शस्त्रं विषं वापि देहाद् देहनिपातनम् ॥ ३१ ॥
मिथ्याप्रलापिनामेषामुक्ता क्लेशपरम्परा ।
स्तेयहारं प्रहारं च नीतिहारं तथैव च ॥ ३२ ॥
स्तेयकर्माणि कुर्वन्ति प्रसह्य हरणानि च ।
करचण्डाशिनो ये च राजशब्दोपजीविनः ॥ ३३ ॥
पीडयन्ति जनान् सर्वान् कृपणान् ग्रामकूटकान् ।
सुवर्णमणिमुक्तानां कूटकर्मानुकारकाः ॥ ३४ ॥
समये कृतहर्त्तारो लोकपीडाकरा नराः ।
अनादिबुद्धयश्चान्ये अर्थातिशयकारिणः ॥ ३५ ॥
भूतनिष्ठाभियोगज्ञा व्यवहारेष्वनर्थकाः ।
भेदकाराश्च धातूनां रजतस्य च कारकाः ॥ ३६ ॥
न्यासार्थहारका ये च सम्मोहनकराश्च ये ।
ये तथोपाधिकाः क्षुद्राः पच्यन्ते तेषु तेष्वथ ॥ ३७ ॥
निरयेष्वप्रतिष्ठेषु दारुणेषु ततस्ततः ।
तत्र कालं तु सुचिरं पच्यन्तां पापकारिणः ॥ ३८ ॥
कर्मक्षयो यदा तेषां मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ।
तत्र तत्रोपपद्यन्ते यत्र यत्र महद् भयम् ॥ ३९ ॥
यस्मिंश्चौरभयं देशे क्षुद्भयं राजतो भयम् ।
आपद्भयोऽपि भयं यत्र व्याधिमृत्युभयं तथा ॥ ४० ॥
ईतया यत्र देशेषु लुब्धेषु नगरेषु च ।
क्षयाः कालोपसर्गा वा जायन्ते तत्र ते नराः ॥ ४१ ॥
बहुदुःखपरिक्लिष्टा गर्भवासेन पीडिताः ।
एकहस्ता द्विहस्ता वा कूटाश्च विकृतोदराः ॥ ४२ ॥
शिराविवृतगात्राश्च हीनाङ्गा वातरोगिणः ।
अश्रुपातितनेत्राश्च भार्या न प्राप्नुवन्ति ते ॥ ४३ ॥

---

१. अहीनाश्चेति वा पाठः ।

तेषामपत्यं न भवेत्तद्रूपं च सुलक्षणम् ।
अतिह्रस्वं विवर्णं च विकृतं भ्रान्तलोचनम् ॥ ४४ ॥
संसारे च यथा पक्कं कृपणं भैरवस्वनम् ।
महतः परिवारस्य तुष्टश्चोच्छिष्टभोजकः ॥ ४५ ॥
रूपतो गुणतो हीनो बलतः शीलतस्तथा ।
राजभृत्या भवन्त्येते पृथिवीपरिचारकाः ॥ ४६ ॥
अनालया निरामर्षा वेदनाभिः सुसंवृताः ।
समकार्यसजात्यानां मित्रसम्बन्धिनां तथा ॥ ४७ ॥
कर्मान्तकारका[१] ह्येते तृणाभूता भवन्ति ते ।
अनर्थो राजदण्डो वा नित्यमुत्पाद्यते वधः ॥ ४८ ॥
कर्मकल्याणकृच्छ्रेषु भृशं चापि विमुह्यति ।
कर्षकाः पशुपालाश्च वाणिज्यस्योपजीविकाः ॥ ४९ ॥
यद्यत् कुर्वन्ति ते कर्म सर्वत्र क्षयभागिनः ।
सत्यमन्विष्यमाणापि नैव ते कीर्त्तिभागिनः ॥ ५० ॥
यत्किञ्चिदशुभं कर्म तस्मिन् देशे समुच्छ्रितम् ।
तस्य देशस्य नैवास्ति वर्जयित्वातुरान्नरान् ॥ ५१ ॥
सुवृष्ट्यामपि तेषां वै क्षेत्रं तत्तु विवर्जयेत् ।
अशनिर्वा पतेत्तत्र क्षेत्रं वापि विनश्यति ॥ ५२ ॥
न सुखं नापि निर्वाणं तेषां मानुषता भवेत् ।
उत्पद्यते नृशंसानां तीव्रः क्लेशः सुदारुणः ॥ ५३ ॥
स्तेयकर्मप्रयुक्तानां मुक्त्वा क्लेशपरम्पराम् ।
परदाराप्रसक्तानामिमां शृणुत यातनाम् ॥ ५४ ॥
तिर्यङ्मानुषदेहेषु यान्ति विक्षिप्तमानसाः ।
विहरन्ति ह्यधर्मेषु धर्मचारित्रदूषकाः ॥ ५५ ॥
तांस्तेनैव प्रदानेन संग्रहे तु ग्रहेण वा ।
मूलकर्मप्रयोगेण राष्ट्रस्यातिक्रमेण वा ॥ ५६ ॥
प्रसह्य वा प्रकृत्या वै ये चरन्ति कुलाङ्गनाः ।
वर्णसङ्करकर्त्तारः कुलधर्मादिदूषकाः ॥ ५७ ॥
शीलशौचादिसम्पन्नं ये जनं धर्मलक्षणम् ।
धर्षयन्ति च ये पापाः श्रूयतां तत्पराभवः ॥ ५८ ॥
निरयं पापभूयिष्ठा अनुभूय महाभयम् ।
बहुवर्षसहस्राणि कर्मणा तेन दुष्कृताः ॥ ५९ ॥

१. 'कर्मान्तकास्तथा' इति वा पाठः ।

कर्मक्षये यदा भूयो मानुष्यं यान्ति दारुणम् ।
सङ्कीर्णयोनिजाः क्षुद्रा भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ ६० ॥

वेश्यालङ्ककूटानां शौण्डिकानां तथैव च ।
दुष्टपाषण्डनारीणां नैकमैथुनगामिनाम् ॥ ६१ ॥

निर्लज्जाः पण्ड्रकाः केचिद्बद्धपौरुषगण्डकाः ।
स्त्रीबन्धकाः स्त्रीविनाशाः स्त्रीवेषाः स्त्रीविहारिणः ॥ ६२ ॥

स्त्रीणां चानुप्रवृद्धा ये स्त्रीभोगपरिभोगिनः ।
तद्दैवतास्तन्नियमास्तद्वेषास्तत्प्रभाषिताः ॥ ६३ ॥

तद्भावास्तत्कथालापास्तद्भोगाः परिभोगिनः ।
विप्रलोभं च दानेषु प्राप्नुवन्ति नराधमाः ॥ ६४ ॥

सौभाग्यपरमासक्ता नरा वीभत्सदर्शनाः ।
अबुद्धैः सह संवासं प्रियं चाविप्रियं तथा ॥ ६५ ॥

शारीरं मानसं दुःखं प्राप्नुवन्ति नराधमाः ।
कृमिभिर्भक्षणं चैव तप्ततैलोपसेचनम्[1] ।
अग्निक्षारनदीभ्यां तु प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ ६६ ॥

परदारप्रसक्तानां भयं भवति निग्रहः ।
सर्वं च निखिलं कार्यं यन्मया समुदाहृतम् ॥ ६७ ॥

इति वाराहपुराणे पापसमूहानुक्रमो नाम
त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

---

१. 'तप्ततैलोपसेवनम्' इति वा पाठः ।

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिरुवाच

इदं चैवापरं तस्य वदतो हि मया श्रुतम् ।
चित्रगुप्तस्य विप्रेन्द्रा वचनं लोकशासिनः ॥ १ ॥
दूरेऽसाविति किं कार्यं न क्षयोऽस्त्यस्य कर्मणः ।
किं कृपां कुरुते तस्मिन्गृहाण जहि मा व्यथः ॥ २ ॥
व्रीडितः किं भवान् ज्ञातं किं तिष्ठसि पराङ्मुखः ।
किं न गच्छसि वेगेन किं त्वया सुचिरं कृतम् ॥ ३ ॥
गच्छ गच्छ पुनस्तत्र शीघ्रं चैनमिहानय ।
अशक्तोऽस्मीति किं रोषमर्हन्ते दर्पमीदृशम् ॥ ४ ॥
किं त्वं वदसि दुर्बुद्धे विवाहस्तस्य वर्त्तते ।
ऊर्ध्वरेतास्तपस्वीति त्वं मां भाषयसे कथम् ॥ ५ ॥
किं त्वं वदसि गर्जन् वै[1] मुहूर्त्तं परिपालय ।
रमते कान्तया सार्द्धमिति किं त्वं प्रभाषसे ॥ ६ ॥
पतिव्रतेति साध्वीति रहस्यं भाषसे पुनः ।
किं किं वदसि बालो हि निशि चैवागतो गृहम् ॥ ७ ॥
आनीयते कथं ज्ञात्वा भोक्तुकामं कथं हरे ।
जलशायिनं कथं चैव दातुकामं कथं हरे ॥ ८ ॥
धार्मिका यूयमेवात्र अहमेको नृशंसवत् ।
यात यात तथा दृष्ट्वा यथाकालोऽनतिक्रमेत्[2] ॥ ९ ॥
शीघ्रं त्वं भव सर्पो हि व्यघ्रस्त्वं च सरीसृपः ।
जलग्राहो भव त्वं हि त्वं कृमिस्त्वं सरीसृपः ॥ १० ॥
नरकानुगनस्त्वं हि व्याधिभूतः समाश्रयः ।
अतीसारो भव त्वं हि त्वं छर्दिस्त्वं पुनर्भवः ॥ ११ ॥
कर्णरोगो विसूची च नित्यरोगश्च सम्भव ।
ज्वरो भव महाघोरो जलग्राहो दुरासदः ॥ १२ ॥
वातव्याधिस्तथा घोरस्तथैव त्वं जलोदरः ।
उन्मादोऽपस्मरश्चैव[3] वातरोगस्तथैव च ॥ १३ ॥

---

१. गर्ह्यंश्च इति वा पाठः ।

२. यथाकालो नातिक्रमेत् इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।

३. उन्मादोऽपस्मारश्चैव इति छन्दोदोषयुक्तः ऐ० सो० पाठः ।

विभ्रमस्त्वं भवेश्शीघ्रं विष्टम्भश्च पुनर्भव ।
व्याधिर्भव महाघोरो ह्ययं तृष्णां तु विन्दतु[1] ।। १४ ।।
यथाकालं यथादृष्टं तावत्कालोऽत्र तिष्ठतु[2] ।
कालं संहरणे वापि शुभस्यागमनेऽपि वा ।। १५ ।।
भवन्तः कृतकर्माणस्ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
द्रुतं द्रवत वेगेन सर्वे गच्छत मा चिरम् ।। १६ ।।
वराज्ञा धर्मराजस्य या मया समुदाहृता ।
एकाहं क्षपयेस्तत्र द्विरात्रं तत्र मा चिरम् ।। १७ ।।
त्रिरात्रं चतुरात्रं वै षड्रात्रं दशरात्रकम् ।
पक्षं वा मासमेकं वा बहून्मासांस्तथापि वा ।। १८ ।।
क्षपयित्वा यथाकालं ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
भूतात्मा मूढवांस्तत्र करुणः कष्टमेव च ।। १९ ।।
यस्मिन् यस्मिंस्तु कालेऽहं यावतश्च श्रयाम्यहम् ।
तस्मिंस्तस्मिन् महाकालं यूयं तत्कर्त्तुमर्हथ ।। २० ।।
विनियोगा मया सूक्ता[3] यथापूर्वं यथाश्रुतम् ।
जाग्रतं वा प्रमत्तं वा यथा कालो न सम्पतेत् ।। २१ ।।
यत्नात् तथा तु कर्त्तव्यं भवद्भिर्मम शासनात् ।
अभयं चात्र यच्छामि ब्राह्मणेभ्यो न संशयः ।। २२ ।।
तस्माद् यात ऋषिभ्यश्च स्त्रीभ्यश्चैव महाबलाः ।
यातनाया न भेतव्यमहमाज्ञापयामि वः ।। २३ ।।
यथावाच्यं च कुरुत यथा कालो न गच्छति ।
यथाकामं प्रकुरुत यच्च दृष्टं यथा तथा ।। २४ ।।
मयाज्ञप्ता विशेषेण मृत्युना सह सङ्गतः ।
यथावीरो महातेजाश्चित्रगुप्तो महायशाः ।। २५ ।।
यथाब्रवीत् स्वयं रुद्रो यथा शक्रः शचीपतिः ।
यथाज्ञापयते ब्रह्मा चित्रगुप्तस्तथा प्रभुः ।। २६ ।।

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे दूतप्रेषणं नाम
चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

---

१. विन्दतीति वा पाठः । २. तिष्ठतीति वा पाठः ।
३. युक्ता इति (ग) ।

पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

इदमन्यत्पुरा विप्राः श्रूयतां तस्य भाषितम् ।
यमस्य चित्रगुप्तस्य यच्च तत्र मया श्रुतम् ॥ १ ॥

अयं तु भवतां यातु यातु स्वर्गं महीक्षिताम् ।
अयं वृक्षस्त्वयं तिर्यगयं मोक्षं व्रजेन्नरः ॥ २ ॥

अयं नागो भवेच्छीघ्रमयं तु परमां गतिम् ।
स्वपूर्वकान् पश्यते यमात्मनस्तु पितामहान् ॥ ३ ॥

क्लिश्यतो रुदतश्चैव वदतश्च पुनः पुनः ।
स्वेन दोषेण सर्वे वै अक्षयं नरकं गताः ॥ ४ ॥

दारत्यागी अधर्मिष्ठः पुत्रपौत्रविवर्जितः ।
क्षिप्तं वै रौरवे ह्येनं क्षपयन्तु महौजसः ॥ ५ ॥

मुच्यतां त इमे सर्वे अतीतानागतांस्तथा ।
मुच्यतामाशु मुच्यन्तां त एते पापवर्जिताः ॥ ६ ॥

आगमे च विपत्तौ च सर्वधर्मानुपालकाः ।
ते तु कल्पान् बहून् स्वर्गे उषित्वा ह्यनसूयकाः ॥ ७ ॥

बहुसुन्दरिनार्यङ्के[1] ह्याद्ये परमधार्मिकम् ।
कलौ[2] मानुषतां यातु धर्मस्येह निदर्शनम् ॥ ८ ॥

त्रिविष्टपे परिक्लेशो वासो ह्यस्याक्षयो भवेत् ।
अयमायोधने शत्रुं हत्वा तु निधनं गतः ॥ ९ ॥

ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा राष्ट्रार्थे निधनं गतः ।
शक्रस्य ह्यमरावत्यां निवेदयत मा चिरम् ॥ १० ॥

तत्र वमानिको भूत्वा कल्पमेकं निवत्स्यति ।
तथैवायं महाभागो धर्मात्मा धर्मवत्सलः ॥ ११ ॥

बहुदानरतो नित्यं सर्वभूतानुकम्पकः ।
एनं गन्धैश्च माल्यैश्च शीघ्रमेव प्रपूजय ॥ १२ ॥

---

१. बहुसुन्दरीणामङ्के इति (ग)। २. कुले इति वा पाठः ।

अस्मै पूजा भवेद्देया मया दिष्टा महात्मने।
वीज्यतां चामरैरेष रथमस्मै प्रदीयताम्॥ १३॥
प्रेतवासं समुत्सृज्य इतो यातु त्रिविष्टपम्।
इन्द्रस्योर्ध्वं भवेच्चैवं देवदेवस्य धीमतः॥ १४॥
शङ्खतुर्यनिनादेन तत्र वै विजयेन च।
तत्र वै पूजयित्वा च प्रायशो लभतां सुखम्॥ १५॥
अयं गच्छतु भद्रं च इन्द्रदेशं दुरासदन्।
अनेन वै कीर्त्तिमता लोकः सर्वो ह्यलङ्कृतः॥ १६॥
गुणैश्च शतसंख्याकैः शक्र एनं प्रतीक्षते।
तावत् स्थास्यति धर्मात्मा यावच्छक्रस्त्रिविष्टपे॥ १७॥
तावत्स मोदते स्वर्गे यावद्धर्मोऽनुमीयते।
ततश्च्युतश्च कालेन मानुष्ये सुखमश्नुते॥ १८॥
रत्नवेणुप्रदश्चैव सर्वधर्मैरलङ्कृतः।
अश्विनोर्नयलोकं तु सर्वसौख्यसमन्वितम्॥ १९॥
अयं यातु महाभागो देवदेवं सनातनम्।
अतिसृष्टः पुरा येन यथोक्ताः सुखदोहनाः॥ २०॥
सर्वशक्त्या समेतेन द्विजेभ्य उपपादिताः।
शुचीनां ब्राह्मणानां च अन्नदानं विशेषतः॥ २१॥
तेन कल्पं वसिष्यन्ति रुद्रकन्या मनोरमाः।
तत्र कल्पं वसेद्गत्वा रुद्रलोकं न संशयः॥ २२॥
तेन दत्तं द्विजातिभ्यो मधुखण्डं पुरःसरम्।
रसैश्च विविधैर्युक्तं सर्वगन्धमनोरमम्॥ २३॥
तरुणी क्षीरसम्पन्ना गौः सुवर्णयुताशुभा।
सवत्सा हेमवासाश्च दत्ताऽनेन महात्मना॥ २४॥
अस्य लेख्यं मया दृष्टं तिस्रः कोट्यस्त्रिविष्टपे।
स्वर्गात् परिच्युतश्चापि ऋषीणां जायते कुले॥ २५॥
सुवर्णस्य प्रदाता च त्रिदशेभ्यो निवेद्यताम्।
त्रिदशानभ्यनुज्ञाप्य[1] यातु देवमुमापतिम्॥ २६॥

---

1. अभ्यनुज्ञात इति वा पाठः।

तत्रैव वै महातेजा यथेष्टं काममाप्नुयात् ।
तत्रैवायमपि प्रेतगणभक्तो महातपाः ॥ २७ ॥

प्रयातु पितृभिः सार्द्धं तर्पिता येन पूर्वजाः ।
दानव्रता दिवं यातु नानालोकनमस्कृताः ॥ २८ ॥

अयं भद्रो महाकामं सर्वभूतहिते रतः ।
सर्वकामैरयं पूज्यः सर्वकामप्रदो नरः ॥ २९ ॥

क्षितिप्रदो द्विजातिभ्यो ह्ययं यातु त्रिविष्टपम् ।
तत्रैव तिष्ठतां वीरो ब्रह्मलोके सहानुगः ॥ ३० ॥

विविधैः कामभोगैस्तु सेव्यमानो नरोत्तमः ।
अक्षयं चाजरं स्थानं पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३१ ॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारचक्रे शुभाशुभफलानुकीर्त्तनं नाम पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

षडधिकद्विशततमोऽध्याय

ऋषिरुवाच

चित्रगुप्तस्य सन्देशो वदतो यो मया श्रुतः ।
श्रूयतां वै महाभागास्तपःसिद्धा द्विजोत्तमाः ॥ १ ॥
इमं सर्वातिथिं दान्तं सर्वभूतानुकम्पकम् ।
समान्नदानदातारं रोषभोजनभोजिनम् ॥ २ ॥
मुञ्च मुञ्च महाभृत्य एष धर्मस्य निर्णयः ।
अहं कालेन सार्द्धं हि मृत्युना प्रकृतस्तथा ॥ ३ ॥
मम स्थास्यन्ति पार्श्वेषु पापा वै विकृतास्तथा ।
एनं गास्यन्ति गन्धर्वा गगनेऽप्सरसस्तथा ॥ ४ ॥
दीयतामासनं दिव्यं तथान्यद् यानमेव च ।
अन्यान्यान् कामयेत्कामान् मनसा यानि चेच्छति ॥५॥
तत्तु शीघ्रं प्रदातव्यं धर्मराजस्य शासनात् ।
अक्रियाणि तु दानानि पूर्वं दत्तानि धीमता ॥ ६ ॥
प्रेक्षतां च महाभागो भोक्तुं चैव सहानुगः ।
तिष्ठत्येषोऽत्र वै वीरो ममादेशान्महायशाः ॥ ७ ॥
यावत्स्वर्गाद्विमानानि समागच्छन्ति कृत्स्नशः ।
ततः स प्रवरैर्यानैः सानुगः सपरिच्छदः ॥ ८ ॥
देवानां भवनं यातु दैवतरभिपूजितः ।
तत्रैव रमतां वीरो यावल्लोको हि धार्यते ॥ ९ ॥
स कृतार्थः सदा लोके यत्रैषोऽभिप्रयास्यति ।
तत्र मेध्यं पवित्रं च यत्र स्थास्यत्ययं शुचिः ॥ १० ॥
नैककन्याप्रदातारं नैकयज्ञकृतं तथा ।
पूज्यतां सर्वकामैस्तु पदं गच्छतु वैष्णवम् ॥ ११ ॥
तत्रैव रमतां धीरः सहस्रमयुतं समाः ।
तता वै मानुषे लोके आद्ये वै जायतां कुले ॥ १२ ॥
भूतानुकम्पको ह्येष क्रियतामस्य चार्चनम् ।
वर्षाणामयुतं चायं तत्र तिष्ठतु देववत् ॥ १३ ॥
जायते तु ततः[१] पश्चात्सर्वमानुषपूजितः ।
उपानहौ च छत्रं च जलभाजनमेव च ॥ १४ ॥

---

१. स धीरो जायते इति वा पाठः ।

असकृद् येन दत्तानि तस्मै पूजां प्रयच्छथ।
सभा यत्र प्रवर्त्तन्ते यस्मिन्देशे सहस्रशः॥ १५॥
हस्तेन संस्पृशत्येष मृदुना शीतलेन च।
विद्याधरस्तथा ह्येष नित्यं मुदितमानसः॥ १६॥
महापद्मानि चत्वारि तस्मिंस्तिष्ठन्तु[1] नित्यशः।
ततश्च्युतश्च कालेन मानुषं लोकमास्थितः॥ १७॥
बहुसुन्दरिनारीके[2] कुले जन्म समाप्नुयात्।
दधि क्षीरं घृतं चैव येनं दत्तं द्विजातिषु॥ १८॥
एष वा यातु नः पार्श्वे अस्मै पूजां प्रयच्छथ।
नीयतां नीयतां शीघ्रं यत्र यत्र न चालयेत्॥ १९॥
गोरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः।
यत्र दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः॥२०॥
ततः पश्चादयं यातु यत्र लोकोऽनसूयकः।
तत्रैव रमतां धीरो बहुवर्षशतान्ययम्॥ २१॥
बहुसुन्दरिनारीभिः[3] सेव्यमानो महातपाः।
अमराख्यो भवेत्तत्र गोलोकेषु समाहितः॥ २२॥
इदमेवापरं चैव चित्रगुप्तस्य भाषितम्।
सर्वदेवमया देव्यः सर्ववेदमयास्तथा॥ २३॥
अमृतं धारयन्त्यश्च प्रचरन्ति महीतले।
तीर्थानां परमं तीर्थमतस्तीर्थं न विद्यते॥ २४॥
पवित्रं च पवित्राणां पुष्टीनां पुष्टिरेव च।
तस्मात् पुरस्तु दातव्यं गवां वै मेध्यकारणात्॥ २५॥
दध्ना हि त्रिदशाः सर्वे क्षीरेण च महेश्वरः।
घृतेन पावको नित्यं पायसेन पितामहः॥ २६॥
सकृद् दत्तेन प्रीयन्ते वर्षाणां हि त्रयोदश।
तां दत्त्वा चैव पीत्वा च प्रीतो मेध्यस्तु जायते॥ २७॥
पञ्चगव्येन पीतेन वाजिमेधफलं लभेत्।
गव्यं तु परमं मेध्यं गव्यादन्यन्न विद्यते॥ २८॥
दन्तेषु मरुतो देवा जिह्वायां तु सरस्वती।
खुरमध्ये तु गन्धर्वा खुराग्रेषु तु पन्नगाः॥ २९॥

---

१. तस्मिंस्तिष्ठतु नित्यश इति (ग)।
२. बहुसुन्दरनारी के इति ऐ० सो० मुद्रित पाठः।
३. बहुसुन्दरनारीभिः इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः।

सर्वसन्धिषु साध्याश्च चन्द्रादित्यौ तु लोचने ।
ककुदे सर्वक्षत्राणि लाङ्गुले धर्म आश्रितः ॥ ३० ॥
अपाने सर्वतीर्थानि प्रस्रावे जाह्नवी नदी ।
नानाद्वीपसमाकीर्णाश्चत्वारः सागरास्तथा ॥ ३१ ॥
ऋषयो रोमकूपेषु गोमये पद्मधारिणी ।
रोमे वसन्ति विद्याश्च त्वक्केशेष्वयनद्वयम् ॥ ३२ ॥
धैर्यं धृतिश्च शान्तिश्च पुष्टिर्वृद्धिस्तथैव च ।
स्मृतिर्मेधा तथा लज्जा वपुः कीर्तिस्तथैव च ॥ ३३ ॥
विद्या क्षान्तिर्मतिश्चैव सन्ततिः परमा तथा ।
गच्छन्तमनुगच्छन्ति एता गावो न संशयः ॥ ३४ ॥
यत्र गावो जगत्तत्र देवदेवपुरोगमाः ।
यत्र गावस्तत्र लक्ष्मीः साङ्ख्यधर्मश्च शाश्वतः ॥ ३५ ॥
सर्वरूपेषु ता गावस्तिष्ठन्त्यभिमतास्तथा ।
भवनेषु विशालेषु सर्वप्रासादपङ्क्तिषु ॥ ३६ ॥
स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव रक्षयन्तः सुयन्त्रिताः ।
शयनासनपानेषु उपविष्टाः सहस्रशः ॥ ३७ ॥
क्रीडन्ति विविधैर्भोगैर्भोगेषु च सहस्रशः ।
तत्र पानगृहेष्वन्ये पुष्पमालाविभूषिताः ॥ ३८ ॥
भक्ष्याणां विविधानां च भोजनानां च सञ्चयान् ।
शयनासनपानानि वाजिनो वारणास्तथा ॥ ३९ ॥
अपश्यन् विविधास्तत्र स्त्रियश्च शुभलोचनाः ।
शोभयन्ति स्त्रियः काश्चिज्जलक्रीडागतास्तथा ॥ ४० ॥
उद्यानेषु तथा चान्या भवनेषु च पुण्यतः ।
अनेन सदृशं नास्ति अस्मादन्यत्र विद्यते ॥ ४१ ॥
अहो सूत्रकृतं शिल्पमहो रत्नैरलङ्कृतम् ।
एवं गृहाद् गृहं गच्छन्नहं तत्र ततस्तमः[1] ॥ ४२ ॥
ततस्तु निखिलं सम्यग्दृष्ट्वा कर्म महाद्यम् ।
पुनरेवागतः पार्श्वं यमस्य द्विजसत्तमाः[2] ॥ ४३ ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे शुभकर्मफलोदयो नाम
षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

---

१. महत्तत्र ततस्तम इति (ग) । २. 'द्विजसत्तमः' इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।

सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

इदमन्यन्महाभागा नारदात् कलहप्रियात्।
श्रुतं विप्रा यथा तत्र यमस्य सदसि स्वयम् ॥ १ ॥
तथा च पृच्छतस्तस्य पुरावृत्तं महात्मनः।
आख्यानं कथयामास यदुक्तं चित्रभानुना ॥ २ ॥
यथा च जनको राजा कामान् दिव्यानवाप्तवान्।
तत्सर्वं कथयिष्यामि श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ ३ ॥
अयं तत्र महातेजा नारदो मुनिसत्तमः।
धर्मराजसभां प्राप्तस्तरसा द्योतितप्रभः ॥ ४ ॥
तत्र राजाऽथ वेगेन तं दृष्ट्वा स्वयमागतम्।
अर्चयित्वा यथान्यायं कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ५ ॥
उवाच च महातेजाः सूर्यपुत्रः प्रतापवान्।
स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि नारद ॥ ६ ॥
सर्वज्ञः सर्वदर्शी[1] च सर्वधर्मविदां वरः।
गान्धर्वस्येतिहासस्य विज्ञाता त्वं महामुने ॥ ७ ॥
वयं पूताश्च मेन्याश्च त्वां दृष्ट्वा ह्यागतं विभो।
अयं देशः पुनः पूतः सर्वतो मुनिसत्तम ॥ ८ ॥
यत्कार्यं येन वा कार्यं यद्वै मनसि वर्त्तते।
प्रब्रूहि भगवन्नाशु यच्चान्यत्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ९ ॥
दुर्लभं त्रिषु लोकेषु यच्च प्रियतरं तव।
तपोमयानां सर्वेषां द्विजातीनां च सुव्रत ॥ १० ॥
इति धर्मवचः श्रुत्वा नारदः प्राह धर्मवित्।
अहं ते कथयिष्यामि यत्पृष्टं संशयास्पदम् ॥ ११ ॥

नारद उवाच

भवान् पाता च गोप्ता च नेता धर्मस्य नित्यशः।
सत्येन तपसा क्षान्त्या धैर्येण च न संशयः ॥ १२ ॥
भावज्ञश्च कृतज्ञश्च त्वदन्यो न हि विद्यते।
संशयं सुमहत्प्राप्तस्तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ १३ ॥

---

१. सर्वशीलश्चेति वा पाठः।

अमरत्वं कथं याति व्रतेन नियमेन च।
केन वा दानधर्मेण तपसा वा सुरोत्तम ॥ १४ ॥
अतुलां च श्रियं लोके कीर्त्तिं च सुमहत्फलम्।
लभन्ते शाश्वतं स्थानं दुर्लभं विगतज्वराः ॥ १५ ॥
केन गच्छन्ति नरकं पापिष्ठं लोकगर्हणम्।
सर्वमाख्याहि तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ १६ ॥

यम उवाच

न गच्छन्ति नरा घोरा बहवो धर्मनिर्मितम्।
बन्धांश्च सुबहूंस्तत्र प्राप्नुवन्ति तपोधन ॥ १७ ॥
विस्तरेण तु तत्सर्वं ब्रवीमि मुनिसत्तम।
श्रूयतां तन्महाभाग श्रुत्वा चैवोपधारय ॥ १८ ॥
नाग्निचिन्नरकं याति न पुत्री न च भूमिदः।
शूरश्च शतवर्षी च वेदानां चैव पारगः[1] ॥ १९ ॥
पतिव्रता न गच्छन्ति सत्यवाक्याश्च ये नराः।
अजिताश्चाशठाश्चैव स्वामिभक्ताश्च ये नराः ॥ २० ॥
अहिंसका न गच्छन्ति ब्रह्मचर्यव्यवस्थिताः।
पतिव्रता दानवन्तो द्विजभक्ताश्च ये नराः ॥ २१ ॥
स्वदारनिरता दान्ताः परदारविवर्जकाः।
सर्वभूतात्मभूताश्च सर्वभूतानुकम्पकाः ॥ २२ ॥
न गच्छन्ति तु तं देशं पापिष्ठं तमसावृतम्।
यातनास्थानसम्पूर्णं हाहाप्रतिभयाकुलम् ॥ २३ ॥
ज्ञानवन्तो द्विजा ये च ये च विद्यापरं गताः।
उदासीना न गच्छन्ति स्वाम्यर्थे च हता नराः ॥ २४ ॥
न गच्छन्त्यत्र दातारः सर्वभूतहिते रताः।
शुश्रूषका मातृपित्रोर्न गच्छन्ति च ये नराः ॥ २५ ॥
तिलान् गां च हिरण्यं च पृथिवीं चापि शाश्वतीम्।
ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥ २६ ॥
यथोक्तं यजमानाश्च सत्रयाजिन एव च।
चातुर्मास्यकरा ये च ये द्विजा आहिताग्नयः ॥ २७ ॥
गुरुचित्तानुपालाश्च कृतिनो मौनयन्त्रिताः।
नित्यस्वाध्यायिनो दान्ताः सदा सभ्याश्च ये नराः॥२८॥

१. पारङ्गता इति वा पाठः।

मां न पश्यन्ति ते चैव आत्मभावेन भाविताः ।
अपर्वमैथुना[1] ये च न गच्छन्ति जितेन्द्रियाः ।
ब्राह्मणा अमरत्वं च प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ २९ ॥
निवृत्ताः सर्वकामेभ्यो निराशाः सुजितेन्द्रियाः ।
न गच्छन्ति हि तद्घोरं यत्र ते पापकर्मिणः ॥ ३० ॥

नारद उवाच

किं दानं श्रेय आहोस्वित् पात्रेण फलमुच्यते[2] ।
किं वा कर्म महत् कृत्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१ ॥
रूपं वा धनधान्यं वा आयुश्च कुलमेव वा ।
प्राप्यते येन दानेन तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ ३२ ॥

यम उवाच

न शक्यं विस्तरेणेह वक्तुं वर्षशतैरपि ।
शुभाशुभानां गतयो द्रष्टुं वा प्रष्टुमेव वा ॥ ३३ ॥
किञ्चिन्मात्रं प्रवक्ष्यामि येन यत्प्राप्यते नरैः ।
विविधानि च सौख्यानि प्रायशस्तु गुणागुणैः ॥ ३४ ॥
रहस्यमिदमाख्यानं श्रूयतां मुनिसत्तम ।
या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे न संशयः ॥ ३५ ॥
तपसा प्राप्यते स्वर्गस्तपसा प्राप्यते यशः ।
आयुः प्रकर्षो भोगाश्च भवन्ति तपसैव तु ॥ ३६ ॥
ज्ञानविज्ञानमारोग्यं रूपसौभाग्यसम्पदः ।
तपसा प्राप्यते भोगो मनसा[3] नोपदिश्यते ॥ ३७ ॥
एवं प्राप्नोति पुण्येन मौनेनाज्ञां महामुने ।
उपभोगांस्तु दानेन ब्रह्मचर्येण जीवितम् ॥ ३८ ॥
अहिंसया परं रूपं दीक्षया कुलजन्म च ।
फलमूलाशिनो राज्यं स्वर्गः पर्णाशिनां भवेत् ॥ ३९ ॥
पयोभक्ष्या दिवं यान्ति जायते द्रविणाढ्यता[4] ।
गुरुशुश्रूषया नित्यं श्राद्धदानेन संततिः ॥ ४० ॥
गवाद्याः कालदीक्षाभिर्ये तु वा तृणशायिनः ।
स्वयं त्रिषवणाद्ब्रह्म त्वपः[5] पीत्वेष्टलोकभाक् ॥ ४१ ॥

---

१. असर्वमैथुना इति (ग) । २. अश्नुते इति (ग) ।
३. मनसा यो यदिष्यते इति (ग) । ४. द्रविणं तथा इति (ग) ।
५. त्वाप इति (ग) ।

क्रतुयष्टा[1] दिवं याति उपहारश्च सुव्रत।
कृत्वा तु दशवर्षाणि नीरपानाद्विशिष्यते[2] ॥ ४२ ॥
रसानां प्रतिसंहारात् सौभाग्यमनुजायते।
आमिषस्य प्रतीहाराद् भवत्यायुष्मती प्रजा ॥ ४३ ॥
गन्धमाल्यनिवृत्त्या तु मूर्त्तिर्भवति पुष्कला।
अन्नदानेन च नरः स्मृतिं मेधां च विन्दति ॥ ४४ ॥
छत्रप्रदानेन गृहं वरिष्ठं रथं तथोपानहसम्प्रदानात्।
वस्त्रप्रदानेन सुरूपता च धनैश्च पुत्रैश्च भृता भवन्ति ॥ ४५ ॥
पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती।
अन्नपानप्रदानेन कामभोगैस्तु तृप्यते ॥ ४६ ॥
पुष्पोपगन्धं च फलोपगन्धं यः पादपं स्पर्शयते द्विजाय।
स स्त्रीसमृद्धं हि सुरत्नपूर्णं गृहं हि सर्वोपचितं लभेत ॥ ४७ ॥
वस्त्रान्नपानीयरसप्रदानात् प्राप्नोति तानेव नरः प्रकामम्[3]।
स्रग्धूपगन्धान्यनुलेपनानि पुष्पाणि गृह्याणि मनोरमाणि।
दत्त्वा द्विजेभ्यः स भवेत् सुरूपो रोगांश्च कांश्चिल्लभते न जातु ॥ ४८ ॥
बीजैरशून्यैः शयनाभिरामं दद्याद् गृहं यः पुरुषो द्विजाय।
स स्त्रीसमृद्धं गजवाजिपूर्णं लभेदधिष्ठानवरं वरिष्ठम् ॥ ४९ ॥
धूपप्रदानेन तथा गवाश्च लोकानवाप्नोति नरो वसूनाम्।
गजं तथा गोवृषभप्रदानैः स्वर्गं सुखं शाश्वतमामनन्ति ॥ ५० ॥
घृतेन तेजः सुकुमारतां च प्राणद्युतिः स्निग्धता चापि तैले।
क्षौद्रेण नानारसतृप्ततां च दीपप्रदानाद् द्युतिमाप्नुवन्ति ॥ ५१ ॥
पायसेन वपुः पुष्टिं कृशरात् स्निग्धसौम्यताम्।
फलैस्तु लभते पुत्रं पुष्पैः सौभाग्यमेव च ॥ ५२ ॥
रथैर्दिव्यं विमानं तु शिविकां चैव मानवः।
प्रेक्षणैरपि सौभाग्यं प्राप्नोतीह न संशयः।
अभयस्य प्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ५३ ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे पुरुषविलोभनो नाम
सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः।

---

१. ऋतुयष्टेति (ग)। २. वीरयानादिति (ग)।
३. वस्त्रान्नपानीयरसप्रदानात् प्राप्नोति तानेव रसप्रधानानिति (ग), वस्त्रान्नपानीरसधानात् प्राप्नोति तानेव रसप्रदानात्—इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः।

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

मुहूर्त्तस्य तु कालस्य दिव्याभरणभूषितान् ।
प्रयातान् दिवि संप्रेक्ष्य विमानैः सूर्यसन्निभैः ॥ १ ॥
ब्राह्मणास्तपसा सिद्धाः सपत्नीकाः सबान्धवाः ।
सानुरागा ह्यभयतो मन्युनाभिपरिप्लुताः ॥ २ ॥
विवर्णवदनो राजा प्रभातेजोविवर्जितः ।
अचिरादेव सञ्जातः क्रोधेन भृशदुःखितः ॥ ३ ॥
तं तथा निष्प्रभं दृष्ट्वा धर्मराजं तपोधनः ।
नारदश्चाब्रवीत्तत्र ज्ञात्वा तस्य मनोगतम् ॥ ४ ॥
अपि त्वं भ्राजमानस्तु यशोः पतिरिवापरः ।
कस्मात्ते शोभनं वक्त्रं क्षणाद्वैवर्णतां गतम् ॥ ५ ॥
विनिश्वसन्यथा नागः कस्मात्त्वं परितप्यसे ।
राजन् कस्माद्बिभेषि त्वमेतदिच्छामि वेदितुम् ॥ ६ ॥

यम उवाच

विवर्णं जायते वक्त्रं शुष्यते न च संशयः ।
यन्मया ईदृशं दृष्टं श्रूयतां तन्महामुने ॥ ७ ॥
यायावरास्तु ये विप्रा उञ्छवृत्तिपरायणाः ।
दृढस्वाध्यायतपसो ह्रीमन्तो ह्यनसूयकाः ॥ ८ ॥
अतिथिप्रियकाश्चैव नित्ययुक्ता जितेन्द्रियाः ।
ते त्वहंमानिनः सर्वे गच्छन्त्युपरि मे द्विज ॥ ९ ॥
न च मामुपतिष्ठन्ति न चैव वशगा मम ।
मस्तके मम गच्छन्ति सपत्नीकाः सहानुगाः ॥ १० ॥
दिव्यगन्धैर्विलिप्ताङ्गा माल्यभूषितवाससः ।
सृजन्तो मम माल्यानि तेन तप्ये द्विजोत्तम ॥ ११ ॥
मृत्यो तिष्ठसि कस्यार्थे को वा मृत्युः कथं भवेत् ।
किं त्वं न भाषसे मृत्यो ब्रूहि लोके निरर्थकः ॥ १२ ॥
लोभासक्तान्सदा हंसि[1] पापिष्ठान्धर्मवर्जितान् ।
एषां[2] तपसि सिद्धानां नाहं विग्रहवानिह[3] ॥ १३ ॥

---

१. त्वमशक्तान सदा हंसीति (ग) । २. येषामिति वा पाठः ।
३. विग्रहवानिवेति (ग) ।

निग्रहानुग्रहौ नापि मया शक्यौ महात्मनाम् ।
कर्त्तुं वा प्रतिषेद्धुं वा तेन तप्ये भृशं मुने ॥ १४ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानेन महाद्युतिः ।
पतिव्रता समं भर्त्रा सानुगा सपरिच्छदा ॥ १५ ॥
महता तूर्यघोषेण सम्प्राप्ता प्रियदर्शना ।
धर्मराजहितं सर्वं धर्मज्ञा धर्मवत्सला ॥ १६ ॥
साब्रवीत्तु विमानस्था साधयन्ती शुभाङ्गना ।
विचित्रं प्रसृतं वाक्यं सर्वसत्त्वसुखावहम् ॥ १७ ॥

पतिव्रतोवाच

धर्मराज महाबाहो कृतज्ञः सर्वसम्मतः[1] ।
मैवमीर्षां कुरुष्व त्वं ब्राह्मणेषु तपस्विषु ॥ १८ ॥
एतेषां तपसां वीर माहात्म्यं बलमेव च ।
अचिन्त्याः सर्वभूतानां ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ १९ ॥
ब्राह्मणाः सततं पूज्या ब्राह्मणाः सर्वदेवताः ।
मात्सर्यं क्रोधसंयुक्त न कर्त्तव्यं द्विजातिषु ॥ २० ॥
त्वया शुभाशुभं कर्म नित्यं पूजा मनस्विनाम् ।
रागो वा रोषमोहौ वा न कर्त्तव्यौ सदा सताम् ।
प्रयाता गगने दृष्टा विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ २१ ॥
दृष्ट्वा पतिव्रतां नारीं धर्मराजेन पूजिताम् ।
अब्रवीन्नारदस्तत्र धर्मराजं तथागतम् ॥ २२ ॥

नारद उवाच

का एषा सुमहाभागा सुरूपा प्रमदोत्तमा ।
या त्वया पूजिता राजन्हितमुक्त्वा गता पुनः ॥ २३ ॥
एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं परं कौतूहलं हि मे ।
एतन्मे सुमहाभाग कथयस्व समासतः ॥ २४ ॥

यम उवाच

अहं ते कथयिष्यामि कथां परमशोभनाम् ।
एषा मया यथा तात पूजिताऽपूजि कृत्स्नशः ॥ २५ ॥
पुरा कृतयुगे तात निमिर्नाम महायशाः ।
आसीद्राजा महातेजाः सत्यसन्धेति विश्रुतः ॥ २६ ॥

---

१. सत्यसम्मत इति वा पाठः ।

तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जननाज्जनकोऽभवत् ।
तस्य रूपवती नाम पत्नी प्रियहिते रता ॥ २७ ॥
सा चाप शुभकर्माणि पतिभक्ता पतिव्रता ।
प्रीत्या परमया युक्ता भर्त्तुर्वचनकारिणी ॥ २८ ॥
सोऽपि राजा महाभागः सर्वभूतहिते रतः ।
धर्मात्मा च महात्मा च सत्यसन्धो महातपाः ॥ २९ ॥
य इमां पृथिवीं सर्वां धर्मेण परिपालयन् ।
न व्याधिर्न जरा मृत्युस्तस्मिन् राजनि शासति ॥ ३० ॥
ववर्ष सततं देवस्तस्य राष्ट्रे महाद्युतेः ।
एवं बहुगुणोपेतं तस्य राज्यं महात्मनः ॥ ३१ ॥
न कश्चिद्दृश्यते मर्त्यो रुजार्त्तो दुःखितोऽपि वा ।
अथात्र बहुकालस्य राजानं मिथिलाधिपम् ।
उवाच राज्ञी विप्रेन्द्र विनयात् प्रसृतं वचः ॥ ३२ ॥

राज्ञ्युवाच

भृत्यानां च द्विजातीनां तथा परिजनस्य च ।
यदस्ति द्रविणं किञ्चित्पृथिव्यां यद्गृहे च ते ॥ ३३ ॥
विनियुक्तं तु तत्सर्वं सान्निध्यं तु तथा त्वया ।
न च राजन्विजानासि भोजनस्य प्रशंससि ॥ ३४ ॥
नास्ति तन्नियमः कश्चित्पुष्पमूल्य च नास्ति नः ।
न वा गवादिकं किञ्चिन्न च वस्त्राणि कर्हिचित् ॥ ३५ ॥
न चैव वार्षिकः कश्चिद् विद्यते भाजनस्य च ।
दृश्यते हि महाराज मम चैवाथ सुव्रत ॥ ३६ ॥
यत्कर्त्तव्यं मया वापि तन्मे ब्रूहि नराधिप ।
कर्त्र्यस्म्यहं विशेषेण यद्वाक्यमपि मन्यसे ॥ ३७ ॥

राजोवाच

न शक्यमुपरोधेन वक्तुं भामिनि विप्रियम् ।
न च पश्याम्यहं देवि तव चैव जनस्य च ॥ ३८ ॥
तद्ब्रवीमि यथाशक्त्या यदि मे मन्यसे प्रिये ।
हविष्ये वर्त्तमानानामिदं वर्षशतं गतम् ॥ ३९ ॥
कुद्दालेन हि काष्ठेन क्षेत्रं वै कुर्महे प्रिये ।
ततो धर्मविधिं तत्त्वात् प्राप्नुयां मे न संशयः ॥ ४० ॥
भक्ष्यं भोज्यं च ये ये च ततस्त्वं सुखमाप्स्यसि ।
एवमुक्त्वा ततो राज्ञी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४१ ॥

देव्युवाच

भृत्यानां तु सहस्राणि तव राजन्निवेशने ।
अश्वानां च गजानां च सौरभानां तथैव च ॥ ४२ ॥
उष्ट्राणां महिषाणां च खराणां च महायशाः ।
एते सर्वे कथं राजन्न कुर्वन्ति तवेप्सितम् ॥ ४३ ॥

राजोवाच

नियुक्तानि हि कर्माणि वार्षिकाणीतराणि च ।
सर्वकर्माणि कुर्वन्ति ये भृत्या मे वरानने ॥ ४४ ॥
बलीवर्दाः खरा अश्वा गजा उष्ट्रा ह्यनेकशः ।
सर्वे नियुक्ता मे देवि सर्वकर्मसु शोभने ॥ ४५ ॥
आयसं त्रपुषं ताम्रं राजतं काञ्चनं तथा ।
नियुक्तानि तु सर्वाणि सर्वकर्मस्वनिन्दिते ॥ ४६ ॥
ननु पश्याम्यहं देवि किञ्चिद्धेमं न[1] चायसम् ।
येन कुर्याम्यहं देवि कुद्दालं सुसमाहितः ॥ ४७ ॥
एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा सुशोभना ।
हृष्टपुष्टमना देवी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४८ ॥
गच्छ राजन् यथाकाममनुयास्यामि पृष्ठतः ।
एवमुक्तः सुनिष्क्रान्तः सभार्यः स नरेश्वरः ॥ ४९ ॥
ततो राजा च देवी च क्षेत्रं मृगयतस्तदा ।
गतौ च परमाध्वानं ततो राजाब्रवीदिदम् ॥ ५० ॥
इदं भद्रं मम क्षेत्रमास्स्वात्र वरवर्णिनि ।
यावद्गुल्मानिमान् भद्रे कण्टकांश्च वरानने ॥ ५१ ॥
अहं छिनद्मि वै देवि त्वमेताञ्छोधय प्रिये ।
एष ते कर्मयोगस्तु ततः प्राप्स्यामि[2] चेप्सितम् ॥ ५२ ॥
एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा तपोधन ।
उवाच मधुरं वाक्यं प्रहसन्ती नृपाङ्गना ॥ ५३ ॥
वृक्षोऽत्र दृश्यते पार्श्वे सौवर्णो गुल्म एव च ।
पानीयस्य तु सान्निध्यं न किञ्चिदिह दृश्यते ।
कथं क्षेत्रं करिष्यावो हृद्रोगस्य तु कारकम् ॥ ५४ ॥
इयं नदी ह्ययं वृक्ष इयं भूमिः समांसला ।
अस्मिन्वापि कृतं कर्म कथं गुणकरं भवेत् ॥ ५५ ॥

---

१. च चायसमिति (ग) । २. प्राप्स्याम चेप्सितमिति (ग) ।

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ।
शुभं सानुनयं वाक्यं भूतानां गुणवत्सलः ॥ ५६ ॥
पूर्वग्रहे भवेत्पूर्वं विनियुक्तं तथा प्रिये ।
पानीयस्य तु पार्श्वेन सन्निकृष्टेन सुन्दरि ॥ ५७ ॥
चतुर्थंजनपर्यन्तं[1] न किञ्चिदिह दृश्यते ।
अयं ग्राहो महादेवि न च बाधाऽत्र कस्यचित् ॥ ५८ ॥

ततस्तच्छोधयामास तत्क्षेत्रं भार्यया सह ॥ ५९ ॥
वियन्मध्ये तथोग्रश्च सविता तपते सदा ।
समृद्धश्च तदा[2] तत्र निदाघः काल आगतः ॥ ६० ॥

प्रवृद्धो दारुणो घर्मः कालश्चैवातिदारुणः ।
ततः सा तृषिता देवी क्षुधिता च तपस्विनी ॥ ६१ ॥
स्निग्धौ ताम्रतलौ पादौ तस्यां सन्तापमागतौ ।
गुणप्रवाहरक्तौ तु तस्याः पादौ च सुव्रत ॥ ६२ ॥

सूर्यस्य पादा मध्यान्हे तापयन्त्यग्निसन्निभाः ।
ततः सा व्यथिता देवी भर्त्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६३ ॥
तृषितास्मि महाराज उष्णेन पीडिता भृशम् ।
पानीयं दीयतां राजञ्छीघ्रं मम प्रसादतः ॥ ६४ ॥
इत्युक्त्वा पतिता देवी विह्वला दुःखपीडिता ।
पतन्त्या च तया सूर्यो दृष्टो विह्वलया तथा ॥ ६५ ॥
यदृच्छया पतन्त्या तु सूर्यः कोपेन वीक्षितः ।
ततो विवस्वान् भगवान् सन्त्रस्तो गगने तदा ॥ ६६ ॥
दिवं मुक्त्वा महातेजाः पतितो धरणीतले ।
ततो दृष्ट्वा तु राजासौ[3] स्वभावेन च वर्जितम् ॥ ६७ ॥

किमर्थमिह[4] तेजस्विंस्त्यक्त्वा मण्डलमागतः ।
किं करोमि महातेजाः सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ६८ ॥
एवं ब्रुवन्तं राजानं सूर्यः सानुनयोऽब्रवीत् ।
पतिव्रता शुभाक्षी च ममैषा रुषिता भृशम् ॥ ६९ ॥
ततोऽहं पतितो राजंस्तव कार्यानुशासनः ।
अनया सदृशी नारी त्रैलोक्ये नैव विद्यते ॥ ७० ॥

---

१. 'चतुर्थं जनपर्यन्तमिति' ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।
२. 'तथा' इति (ग) ।
३. ततो दृष्ट्वा तु तं राजेति (ग) ।
४. तेजः स्वमिति वा पाठः ।

पृथिव्यां स्वर्गलोके वा न काचिदिह दृश्यते ।
अहोऽस्याः परमं सत्त्वमहोऽस्याः परमं तपः ॥ ७१ ॥
अहो धैर्यं च शक्तिश्च तवैवं शंसिता गुणाः ।
तथेयं ते महाभाग तव चित्तानुसारिणी ॥ ७२ ॥
अनुरूपा विशुद्धा च तरसा च वराङ्गना ।
पतिव्रता च साध्वी च नित्यं तव हिते रता ॥ ७३ ॥
सदृशी ते महाभाग शक्रस्येह यथा शची ।
पात्रं पात्रवता प्राप्तं सुकृतस्य महत्फलम् ॥ ७४ ॥
अनुरूपः सुरूपो वा यतो जातः सुयन्त्रितः ।
मा च ते वितथः कामो भवेच्चैव नराधिप ॥ ७५ ॥
कुरुष्व दयितं क्षेत्रं यथा मनसि वर्त्तते ।
भोजनार्थं महाराज त्वदन्यो न हि विद्यते ॥ ७६ ॥
फलदं च सुशस्यं च भविष्यति हि कामदम् ।
एवमुक्त्वा ततः सूर्यः ससर्ज जलभाजनम् ॥ ७७ ॥
उपानहौ च छत्रं च दिव्यालङ्कारभूषितम् ।
ददौ च राज्ञे सविता प्रीत्या परमया युतः ॥ ७८ ॥
उपभोक्तुं सुखस्यार्थं सुपुण्यस्य विशेषतः ।
दत्त्वा तत्पुण्यकर्माणं ततः प्राह दिवाकरः ॥ ७९ ॥
एवमुक्त्वा तु भगवांस्तया तत्कृतवान् क्वचित् ।
राज्ञा च जनकेनैव प्रियाया हितकाम्यया ॥ ८० ॥
ततः साप्यायिता देवी तोयेन शुभलक्षणा ।
लब्धसंज्ञा गतभया राजानमिदमब्रवीत् ॥ ८१ ॥
देवी दृष्ट्वा तदाश्चर्यं विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
केन दत्तं शुभं तोयं दिव्यं छत्रमुपानहौ ।
एतन्मे संशयं राजन् कथयस्व तपोधन ॥ ८२ ॥

राजोवाच

एष देवो महादेवि विवस्वान्नाम नामतः ।
तवानुकम्पया देवि मुक्त्वाकाशमिहागतः ॥ ८३ ॥
एवमुक्त्वा तु सा देवी भर्त्तारमिदमब्रवीत् ।
करवाण्यस्य कां प्रीतिं ज्ञायतामस्य वाञ्छितम् ॥८४॥
ततो राजा महातेजाः प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ।
विज्ञापयामास तदा भगवान् किं करोमि ते ॥ ८५ ॥

एवमुक्तो नरेन्द्रेण सूर्यो वचनमब्रवीत्।
अभयं मे महाराज स्त्रीभ्यो भवतु मानद ॥ ८६ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भास्करस्य तु मानदः।
तां प्रियां प्रीतहृदयां श्रावयंस्तस्य भाषितम् ॥ ८७ ॥

राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत्।
प्रीत्या परमया युक्ता तस्य राज्ञो मनःप्रिया ॥ ८८ ॥

रश्मीनां वारणार्थाय छत्रं दत्त्वा तु कुण्डिकाम्।
ह्रमौ चोपानहौ दत्त्वा पादस्य शङ्करावुभौ ॥ ८९ ॥

अभयं ते महाभाग यथा त्वं वृतवानसि।
एवं पतिव्रतां विप्र पूजयामि नमामि च ॥ ९० ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे पतिव्रतोपाख्यानं नाम
अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः।

नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः

नारद उवाच

कर्मणा केन राजेन्द्र तपसा वा तपोधनाः ।
उत्तमां च गतिं याति कृष्णवासः प्रशंस मे ।
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा नारदेनाब्रवीत्तदा ॥ १ ॥

यम उवाच

न तस्या नियमो विप्र तपो नैव च सुव्रत ।
उपवासो न दानं वा न देवो वा महामुने ॥ २ ॥
यादृशी तु भवेद्विप्र शृणु तत्त्वं समासतः ॥ ३ ॥
प्रसुप्ते या प्रस्वपिति जागर्ति विबुधे स्वयम् ।
भुङ्क्ते तु भोजिते विप्र सा मृत्युं जयति ध्रुवम् ॥ ४ ॥
मौने मौना भवेद्या तु स्थिते तिष्ठति या स्वयम् ।
सा मृत्युं जयते विप्र नान्यत्पश्यामि किञ्चन ॥ ५ ॥
एकदृष्टिरेकमना भर्त्तुर्वचनकारिणी ।
तस्या बिभीमहे सर्वे ये तथान्ये तपोधन ।
देवानामपि सा साध्वी पूज्या परमशोभना ॥ ६ ॥
भर्त्रा चाभिहिता यापि न प्रत्याख्यायिनी भवेत् ।
वर्त्तमानापि विप्रेन्द्र प्रत्याख्यातापि वा सदा ॥ ७ ॥
न दैवतं सम्प्रयाति पत्युरन्यं कदाचन ।
सा न मृत्युमुखं याति एवं या स्त्री पतिव्रता ॥ ८ ॥
एवं या तु भवेन्नित्यं भर्त्तुः प्रियहिते रता ।
अनुवेष्टनभावेन भर्त्तारमनुगच्छति ॥ ९ ॥
सा तु मृत्युमुखद्वारं न गच्छेद् ब्रह्मसम्भव ।
एष माता पिता बन्धुरेष मे दैवतं परम् ॥ १० ॥
एवं शुश्रूषते या तु सा मां विजयते सदा ।
पतिव्रता तु या साध्वी तस्यां चाहं कृताञ्जलिः ॥ ११ ॥
भर्त्तारमनुध्यायन्ती भर्त्तारमनुगच्छति ।
भर्त्तारमनुशोचन्ती मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १२ ॥
गीतवादित्रनृत्यानि प्रेक्षणीयान्यनेकशः ।
न शृणोति न पश्येत मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १३ ॥

स्नायन्ती तिष्ठती वापि कुर्वन्ती वा प्रसाधनम् ।
नान्यं या मनसा पश्येन्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १४ ॥

देवता अर्च्चयन्तं वा भोजमानमपि द्विजान् ।
पति न त्यजते चित्तान्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १५ ॥

भानौ चानुदिते वापि उत्थाय च तपोधनाः ।
गृहं मार्जयते नित्यं मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १६ ॥

चक्षुर्देहश्च भावश्च यस्या नित्यं सुसंवृतम् ।
शौचाचारसमायुक्ता सापि मृत्युं न पश्यति ॥ १७ ॥

भर्त्तुर्मुखं प्रपश्येद् या भर्त्तुश्चित्तानुसारिणी ।
वर्त्तते च हिते भर्त्तुर्मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १८ ॥

एवं कीर्त्तिमतां लोके दृश्यन्ते दिवि देवताः ।
मानुषाणां च भार्या वै तत्र देशे तु दृश्यते ॥ १९ ॥

कथितैव पुरा विप्र आदित्येन पतिव्रता ।
मया तस्मात्तु विप्रर्षे यथा वृत्तं यथा श्रुतम्[1] ।
गुह्यमेतत्ततो दृष्ट्वा पूजयामि पतिव्रताः ॥ २० ॥

इति वाराहपुराणे संसारचक्रे पतिव्रतामाहात्म्यं नाम
नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

१. यथासुखमिति (ग) ।

दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

नारद उवाच

रहस्यं धर्ममाख्यानं त्वयोक्तं तु महायशः ।
स्त्रीणां माहात्म्यमुद्दिश्य भास्करस्य मतं यथा ॥ १ ॥
इदं हि सर्वभूतेषु परं कौतूहलं मम ।
तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व महातपः ॥ २ ॥
ये नरा दुःखसन्तप्तास्तपस्तीव्रं समाश्रिताः ।
नानाव्रतशतोपायैः सुखहेतोर्महाप्रभ ॥ ३ ॥
मनसा निश्चितात्मानस्त्यक्त्वा सर्वप्रियाप्रियम् ।
काङ्क्षन्ते बहवः केचित् केनचिद्विनिहन्यते ॥ ४ ॥
श्रुता लोके श्रुतिस्तात श्रेयोधर्मो हि नित्यशः ।
सम्यक्कृच्छ्राश्रितस्याथ कथं पापे मतिर्भवेत् ॥ ५ ॥
कस्यैतच्चेष्टितं तात कर्त्ता कारयिताऽपि वा ।
कः कर्षति जगच्चैको भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ ६ ॥
कं वा वृषं पुरस्कृत्य मतिस्तस्य प्रवर्त्तते[1] ।
सुखदुःखादि लोकेऽस्मिन् प्रकरोति सुदारुणम् ॥ ७ ॥
यद्येतं तु मया गुह्यं दुर्विज्ञेयं सुरैरपि ।
शक्यं श्रोतुं महाराज तदाख्याहि तपोधनाः ॥ ८ ॥
नारदेनैवमुक्तस्तु धर्मराजो महामनाः ।
विनयात् प्रसृतं वाक्यमिदमाह महामुनिः[2] ॥ ९ ॥

यम उवाच

देवर्षे श्रूयतां पुण्यं यद्ब्रवीषि महामुने ।
त्वदुक्तया मे कथयतः शृणुष्वावहितोऽनघ ॥ १० ॥
[3]न कश्चिद्दृश्यते लोके कर्त्ता कारयितापि वा ।
यद्वै परमधर्मात्मन् यस्मिन् कर्म प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ॥
यस्य वै कीर्त्यते नाम येन [4]चाज्ञाप्यते जगत् ।
व्याहरामि वचश्चाहं यः करोति स्वयं कृतम् ॥ १२ ॥

---

१. मतिस्तस्य च वर्तते इति (ग) । २. महामतिरिति (ग) ।
३. किं कश्चिदिति वा पाठः । ४. वा ज्ञाप्यते इति (ग) ।

दिव्येऽस्मिन् सदसि ब्रह्मन् ब्रह्मर्षिगणसंवृते ।
यथाश्रुतं यथादृष्टं कथयिष्याम्यहं विभो ॥ १३ ॥
स्वकर्म भुज्यते तात सम्भूतैर्यत्कृतं स्वयम् ।
आत्मानं पातयत्यात्मा किञ्चित्कर्म च कारयेत् ॥ १४ ॥
वायुना भाविता संज्ञा संसारे सा दृढीकृता ।
तामेव भजते जन्तुः सुकृतं वाथ दुष्कृतम् ॥ १५ ॥
अभिघाताभिभूतस्तु आत्मनात्मानमुद्धरेत् ।
आत्मा शत्रुश्च बन्धुश्च न कश्चिद्बन्धुरात्मनः ॥ १६ ॥
बन्धुं बन्धुपरिक्लेशं निर्मितं पूर्वकर्मभिः ।
जगत्यामुपभुङ्क्ते वै जीवो योनिशतैरपि ॥ १७ ॥
मिथ्याप्रवृत्तः शब्दोऽयं जगद्भ्रमति सर्वशः ।
यावत् तत्कुरुते कर्म तावत् कर्म स्वयं कृतम् ॥ १८ ॥
यथा यथा क्षयं याति अशुभं पुरुषस्य वै ।
तथा तथा शुभा बुद्धिर्मनुजस्य प्रवर्त्तते ॥ १९ ॥
संसारे प्राप्तदोषस्य जायमानस्य देहिनः ।
पततां च गतो भावः पापकर्मक्षयेन तु ।
शुभाशुभकरीं बुद्धिं लभते पौर्वदेहिकीम् ॥ २० ॥
दुष्कृतैः कर्मभिर्देही शुभैर्वा स्वयमर्जितैः ।
क्लेशक्षयं पापहरं शुभं कर्म करोत्यथ ॥ २१ ॥
शुभाशुभं प्राप्य नरः कर्माकर्म तथैव च ।
विवृते विमले कर्मण्यमरेषु महीयते ॥ २२ ॥
स्वर्गः शुभफलप्राप्तिर्निरयः पापसम्भवः ।
नैव कश्चित्प्रदाता च नाऽपहर्त्ता प्रदृश्यते ॥ २३ ॥

नारद उवाच

यद्येवं स्वकृतं कर्म समन्वेति शुभाशुभम् ।
शुभस्येह भवेद्वृद्धिरशुभस्य क्षयोऽपि वा ॥ २४ ॥
मनसा कर्मणा वाचि तपसा चरितेन वा ।
यथा न रोहते जन्तुस्तथा त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २५ ॥

यम उवाच

इदं पुण्यं पवित्रं च अशुभानां शुभप्रदम् ।
कीर्त्तयिष्यामि ते सम्यक् पापदोषक्षयं सदा ॥ २६ ॥
प्रणम्य शिरसा सम्यक् पापपुण्यकराय च ।
कर्त्तृणे जगतो नित्यं विश्वस्य जगतो ह्यहम् ॥ २७ ॥

येन सृष्टमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
अनादिमध्यनिधनं दुर्विज्ञेयं सुरासुरैः ॥ २८ ॥
यः समः सर्वभूतेषु जितात्मा शान्तमानसः ।
स पापेभ्यो विमुच्येत ज्ञानवान् सर्ववेदवित् ॥ २९ ॥
तत्त्वार्थं वेत्ति यः सम्यक् पुरुषं प्रकृतिं तथा ।
ज्ञात्वा वा यो न मुह्येत पदं प्राप्नोति शाश्वतम् ॥ ३० ॥
गुणागुणपरिज्ञाता ह्यक्षयस्य क्षयस्य च ।
ध्यानेनैव ह्यसंमूढः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३१ ॥
स्वदेहे परदेहे च सुखदुःखेन नित्यशः ।
विचारज्ञो भवेद् यस्तु स मुच्येतैनसा ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
अहिंस्रः सर्वभूतेषु तृष्णाक्रोधविवर्जितः ।
शुभन्यायं सदा यश्च स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३३ ॥
प्राणायामैश्च निगृह्य अधः सन्धारणानि च ।
व्यवस्थितमना यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३४ ॥
निराशः सर्वतस्तिष्ठेदिष्टार्थेषु न लोलुपः ।
परीतात्मा त्यजेत् प्राणान् सर्वपापात् प्रमुच्यते ॥ ३५ ॥
श्रद्दधानो जितक्रोधः परद्रव्यविवर्जकः ।
अनसूयश्च यो मर्त्यः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३६ ॥
गुरुशुश्रूषया युक्तस्त्वहिंसानिरतश्च यः ।
अक्षुद्रशीलस्तु नरः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३७ ॥
प्रशस्तानि च यः कुर्यादप्रशस्तानि वर्जयेत् ।
मङ्गलपरमो यश्च स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३८ ॥
योऽभिगच्छति तीर्थानि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
पापादुपरतो नित्यं स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३९ ॥
उत्थाय ब्राह्मणं गच्छेन्नरो भक्त्या समन्वितः ।
अभिगम्य प्रदानेन स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ४० ॥

नारद उवाच

एतच्छ्रेयो हितं चैव सर्वेषां वै परन्तप ।
उपपन्नं च युक्तं च तत्त्वया समुदाहृतम् ॥ ४१ ॥
विविधैः कारणोपायैः सम्यक्कृत्वार्थदर्शितैः ।
संशयोऽभून्मम पुरा स त्वया नाशितः प्रभो ॥ ४२ ॥
ततोऽप्यल्पतरश्चेत् स्यादुपायो योगवित्तम ।
कथ्यतां मे महाभाग येन पापं प्रणश्यति ॥ ४३ ॥

दुष्करं पूर्वमुक्तं हि योगधर्मस्य साधनम् ।
पापापहरणं लोके यदन्यत् सुखसाधनम् ॥ ४४ ॥
अल्पोपायकरं चैव सुखोपायं च सर्वशः ।
येन पापकृतान् दोषान् वापोहति सुदारुणान् ॥ ४५ ॥
आत्मायताश्च ये नित्यं न च विस्तारविस्तरः ॥ ४६ ॥
गुणैश्च विविधैर्युक्ता इह लोके परत्र च ।
कर्मणामशुभानां च विविधोत्पत्तिजन्मनाम् ।
यः समर्थः स्फोटयितुं तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ ४७ ॥

यम उवाच

यथा स भगवानाह धर्ममेतं प्रजापतिः ।
तदहं भावयिष्यामि नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ४८ ॥
लोकानां श्रेयसोऽर्थं तु पापानां तु विनाशनम् ।
क्रियाकारनियोगं च प्राच्यमानं निबोध मे ॥ ४९ ॥
कैवल्यमभिसम्पन्ने श्रद्दधानो भवेन्नरः ।
अनन्यमानसः कुर्याद् यथा धर्मानुशासनम् ॥ ५० ॥
प्राप्नुयादीप्सितान् कामान् पापैर्मुक्तो यथासुखम् ।
यः कुर्याद्धर्मसंयुक्तं विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ ५१ ॥
यस्तु कारयते रूपं शिशुमारं प्रजापतिम् ।
दृष्ट्वा नमस्येत् प्रयतः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ५२ ॥
यदा तस्य शरीरस्थं सोमं पश्येत् समाहितः ।
महापातकनाशस्तु तदा तस्य विधीयते ॥ ५३ ॥
ललाटे तूत्थितं दृष्ट्वा मुच्यते च स पातकैः ।
कण्ठस्थं पातकैः सर्वैर्हृदिस्थं च कृताकृतैः ॥ ५४ ॥
मनसा कर्मणा वाचा यत्किञ्चित्कलुषं कृतम् ।
उदरस्थं तु तं दृष्ट्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५ ॥
वाङ्मनोभिः कृतानां तु पापानां विप्र मोक्षणम् ।
यदा लाङ्गूलकण्ठे तु स्थितं पश्येद् दिवाकरम् ॥ ५६ ॥
तदा स दुष्कृतान् सर्वान् विनाशयति मानवः ।
यदा सोमं गुरुं सर्वं यः कुर्यात् तु प्रदक्षिणम् ॥ ५७ ॥
ध्यायेत ह्यक्षयं यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
भृगुर्बुधः शनैश्चरो लोहिताङ्गश्च वीर्यवान् ॥ ५८ ॥
सौम्यरूपो यदा चन्द्रः कुरुते च प्रदक्षिणाम् ।
हृदि कृत्वा तु तत्पापं यो ध्यायेदक्षरं शुचिः ॥ ५९ ॥

तदा निर्मलतां याति चन्द्रमाः शारदो यथा ।
प्राणायामशतं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६० ॥

जघनस्थं शुचिर्दृष्ट्वा नरश्चन्द्रमसं मुने ।
नमस्येत् प्रयतो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६१ ॥

आर्द्रस्थमार्द्रकर्मा तु ध्यात्वा चाष्टशताक्षरम् ।
यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च द्वावन्योऽन्यं प्रपश्यतः ॥ ६२ ॥

सम्पूर्णौ विमलौ सम्यग् भ्राजमानौ[1] स्वतेजसा ।
कृत्वा हृदि तथा पापं यो ध्यायेत् परमाव्ययम् ॥ ६३ ॥

वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा वाराहं च जलोत्थितम् ।
धरणी चोद्धृता येन सिंहं चापि महामुने ॥ ६४ ॥

नमस्येद्वै पयोभक्षः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
प्राणायामं च यः कुर्यात् सोऽपि पापात् प्रमुच्यते ॥६५॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारचक्रे
दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

१. भ्राजमान इति वा पाठः ।

एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ऋषिपुत्र उवाच

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं धर्मराजस्य नारदः ।
इमं भावेन भक्त्या च पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥

नारद उवाच

समः सर्वेषु भूतेषु स्थावरेषु चरेषु च ।
धर्मराज महाबाहो पितुस्तुल्यपराक्रम ॥ २ ॥
ब्राह्मणानां हितार्थाय यदुक्तं मे प्रदक्षिणम् ।
इदं श्रेयः समाख्यानं श्रुतं श्रुतपरं पदम् ॥ ३ ॥
त्रयो वर्णा महाभाग यज्ञसामान्यभागिनः ।
शूद्रा वेदपवित्रेभ्यो ब्राह्मणैस्तु बहिष्कृताः ॥ ४ ॥
यथैव सर्वसमता तव भूतेषु मानद ।
तथैव तेषामपि हि श्रेयो वाच्यं महामते ।
यथा कर्महितं वाक्यं शूद्राणामपि कथ्यताम् ॥ ५ ॥

यम उवाच

अहं ते कथयिष्यामि चातुर्वर्ण्यस्य नित्यशः ।
यद्धितं धर्मयुक्तं च नित्यं भवति सुव्रत ॥ ६ ॥
केवलं श्रुतिसंयोगाच्छ्रद्धया नियमेन च ।
करोति पापनाशार्थमिदं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ७ ॥
गावः पवित्रा मङ्गल्या देवानामपि देवताः ।
यस्ताः शुश्रूषते भक्त्या स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ८ ॥
सौम्ये मुहूर्त्ते संयुक्ते पञ्चगव्यं तु यः पिबेत् ।
यावज्जीवकृतात् पापात् तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ ९ ॥
लाङ्गूलेनोद्धृतं तोयं मूर्ध्ना गृह्णाति यो नरः ।
सर्वतीर्थफलं प्राप्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥
प्रस्रवेन च यः स्नायाद् रोहिण्यां मानवे द्विज ।
सर्वपापकृतान् दोषान् दहत्याशु न संशयः ॥ ११ ॥
धेनुस्तनाद् विनिष्क्रान्तां धारां क्षीरस्य यो नरः ।
शिरसा प्रतिगृह्णाति स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १२ ॥

ब्राह्मणस्तु सदा स्नातो भक्त्या परमया युतः ।
नमस्येत् प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १३ ॥
उदयान्निःसृतं सूर्यं भक्त्या परमया युतः ।
नमस्येत् प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १४ ॥
दध्यक्षताञ्जलीभिस्तु त्रिभिः पूजयते शुचिः[1] ।
तस्य भानुः प्रसन्नश्च अशुभं यत्समर्जितम् ।
तस्य भानुः स संदह्य दूरीकुर्यात् सदा द्विज ॥ १५ ॥
पावकं दधिमिश्रं तु पात्रे औदुम्बरे स्थितम् ।
सोमाय पौर्णमास्यां हि दत्त्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
अरुन्धतीं बुधं चैव तथा सर्वान् महामुनीन् ।
अभ्यर्च्य वेदविधिना तेभ्यो दत्त्वा च पावकम् ॥ १७ ॥
एकाग्रमानसो भूत्वा यो नमस्येत् कृताञ्जलिः ।
किल्बिषं तस्य वै सर्वं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ १८ ॥
द्विजं शुश्रूषते यस्तु तर्पयित्वातिभक्तितः ।
नमस्येत् प्रयतो भूत्वा स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ १९ ॥
विषुवेषु[2] च योगेषु शुचिर्दत्त्वा पयो नरः ।
तस्य जन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २० ॥
प्राचीनाग्रान् कुशान् कृत्वा स्थापयित्वा वृषं नरः ।
द्विजैः सह नमस्कृत्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१ ॥
दक्षिणावर्तसव्येन कृत्वा प्राक्स्रोतसं नदीम् ।
कृत्वाऽभिषेकं विधिवत् ततः पापात् प्रमुच्यते ॥ २२ ॥
दक्षिणावर्तशङ्खेन कृत्वा चैव करे जलम् ।
शिरसा तद्गृहीत्वा तु विप्रो हृष्टमनाः शुचिः ।
तस्य जन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २३ ॥
प्राक्स्रोतसं नदीं गत्वा नाभिमात्रजले स्थितः ।
स्नात्वा कृष्णतिलैर्मिश्रा दद्यात् सप्ताञ्जलीर्नरः ॥ २४ ॥
प्राणायामत्रयं कृत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २५ ॥
अच्छिद्रपद्मपत्रेण सर्वरत्नोदकेन तु ।
त्रिशो यस्तु नरः स्नायात् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६ ॥

---

१. यस्त्रिभिः पूजयेत् शुचिरिति वा पाठः ।
२. विषुवत्येव योगेष्विति पाठान्तरम् ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि गुह्याद् गुह्यतरं मुने ।
कार्तिके मलपक्षे तु स्मृता ह्येकादशी तिथिः ॥ २७ ॥
भुक्तिमुक्तिप्रदा या तु नाम्ना ख्याता प्रबोधिनी ।
या सा विष्णोः परा मूर्त्तिरव्यक्तानेकरूपिणी ।
सा क्षिप्ता मानुषे लोके द्वादशी मुनिपुङ्गव ॥ २८ ॥
ये उपोष्यन्ति विधिवन्नारायणपरायणाः ।
न तेषामशुभं किञ्चित् जन्मकोटिकृतं मुने ॥ २९ ॥
एकादशीं समाश्रित्य पुरा पृष्टो महेश्वरः ।
वाराहरूपी धरया सर्वलोकहिताय वै ॥ ३० ॥

धरण्युवाच

अस्मिन् कलियुगे घोरे नराः पापरताः प्रभो ।
ब्रह्मस्वहरणे युक्ता तथा ब्राह्मणघातकाः ॥ ३१ ॥
गुरुद्रोहरता देव मित्रद्रोहरतास्तथा ।
स्वामिद्रोहरताश्चैव परदाराभिमर्शकाः ॥ ३२ ॥
परद्रव्यापहारे हि संसक्ताश्च सुरेश्वर ।
अभक्ष्यभक्षणरता वेदब्राह्मणनिन्दकाः ॥ ३३ ॥
दाम्भिका भिन्नमर्यादा नायमस्तीति वादिनः ।
असत्प्रतिग्रहे सक्ता अगम्यागमने रताः ॥ ३४ ॥
एतैश्चान्यैश्च पापैश्च संसक्ता ये नरा विभो ।
किमासाद्य गतिर्देव तेषां वद सुरेश्वर[1] ॥ ३५ ॥

वराह उवाच

साधु देवि महाभागे यत्पृष्टोऽहं वरानने ।
रहस्यं ते प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ॥ ३६ ॥
महापातकयुक्ता ये नराः सुकृतवर्जिताः ।
तेषां मया हितार्थाय निर्मितं तच्छृणुष्व मे ॥ ३७ ॥
या सा विष्णोः परा शक्तिरव्यक्तानेकरूपिणी ।
स मर्त्ये निर्मिता भूमे द्वादशी रूपधारिणी ॥ ३८ ॥
तामुपोष्य नरा भद्रे महापापरताश्च ये ।
पुण्यपापविनिर्मुक्ता गच्छन्ति पदमव्ययम् ॥ ३९ ॥
उपायोऽतः परो नान्यो विद्यते हि वसुन्धरे ।
एकादशीं विना येन सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ४० ॥

---

१. तेषां देव सुरेश्वर इति वा पाठः ।

यथा शुक्ला तथा कृष्णा उपोष्य सा प्रयत्नतः।
शुक्ला भक्तिप्रदा नित्यं कृष्णा मुक्तिं प्रयच्छति ॥ ४१ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्या द्वादशी सदा।
यदीच्छेद् वैष्णवं लोकं गन्तुं वै भूतधारिणि ॥ ४२ ॥
वाचा च मनसा चैव कर्मणा समुपार्जितम्।
पापं मासकृतं पुंसां दहत्येकादशी कृता ॥ ४३ ॥
दहन्तीह[१] पुराणानि भूयो भूयो वरानने।
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ ४४ ॥
यदीच्छथ नरा गन्तुं तद्विष्णोः परमं पदम्।
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं तदा केशववासरे ॥ ४५ ॥
ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येष प्रलापं मे शृणुष्व तम्।
आराधयस्व विश्वेशमेकादश्यामतन्द्रितः ॥ ४६ ॥
न शङ्खेन पिबेत् तोयं न हन्यान्मत्स्यसूकरौ।
एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४७ ॥
स ब्रह्महा सुरापश्च स स्तेयी गुरुतल्पगः।
एकादश्यां तु यो भुङ्क्ते पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४८ ॥
किं तेन न कृतं पापं दुर्वृत्तेनात्मघातिना।
एकादश्यां विशालाक्षि भुक्तं येन विजानता ॥ ४९ ॥
एकादशीं च यः शुक्लामसमर्थ उपोषितुम्।
तदा नक्तं प्रकर्त्तव्यं तथाऽयाचितमेव वा ॥ ५० ॥
एकभक्तेन दानेन कर्त्तव्यं द्वादशीव्रतम।
न करोति यदा भूमे व्रतं वा दानमेव वा ॥ ५१ ॥
महापातकभागी स्यात् सुगतिं नाप्नुयात् क्वचित्।
उपवासासमर्थानां तथैव पृथुलोचने ॥ ५२ ॥
एका सा द्वादशी पुण्या सोपोष्या सा प्रबोधिनी।
तस्यामाराध्य विश्वेशं जगतामीश्वरेश्वरम्।
प्राप्नोति सकलं चैतद् द्वादश द्वादशीफलम् ॥ ५३ ॥
पूर्वभद्रपदायोगे सैव या द्वादशी भवेत्।
अतीव महती तस्यां सर्वं कृतमिहाक्षयम् ॥ ५४ ॥
उत्तराभाद्रसहिता यदि सैकादशी भवेत्।
तदा कोटिगुणं पुण्यं केशवाल्लभते फलम् ॥ ५५ ॥

---

१. रटन्तीहेति वा पाठः।

सकृद्देवार्चिते तस्यां लभते भूतधारिणि ॥ ५६ ॥
यथा प्रबोधिनी पुण्या तथा यस्यां स्वपेद्धरिः ।
उपोष्या हि महाभागे अनन्तफलदा हि सा ॥ ५७ ॥
शयने बोधने चैव हरेस्तु परिवर्तने ।
उपोष्यैव विधानेन नरो निर्मलतां व्रजेत् ॥ ५८ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन द्वादशी समुपोषयेत् ।
यदीच्छेत विशालाक्षि शाश्वतीं गतिमात्मनः ॥ ५९ ॥
एकादशी सोमयुता कार्तिके मासि भामिनि ।
उत्तराभाद्रसंयोगे अनन्तफलदा हि सा ॥ ६० ॥
तस्यां यत्क्रियते भद्रे तदनन्तगुणं स्मृतम् ।
एकादशी भौमयुता यदा स्याद् भूतधारिणि ॥ ६१ ॥
स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य प्राप्नोति परमं फलम् ।
प्राप्नोति सकलं चैव द्वादशद्वादशीफलम् ॥ ६२ ॥
जलपूर्णं तथा कुम्भं स्थापयित्वा विचक्षणः ।
पञ्चरत्नसमोपेतं घृतपात्रयुतं तथा ॥ ६३ ॥
तस्योपरि न्यसेन्मत्स्यस्वरूपं[1] तु जनार्दनम् ।
[2]निष्कमात्रसुर्णेन घटितं तु वरानने ॥ ६४ ॥
पञ्चामृतेन संस्नाप्य कुङ्कुमेन विलेपितम् ।
पीतवस्त्रयुगच्छन्नं छत्रोपानद्युगान्वितम्[3] ।
पूजयेत् कमलैर्देवि मद्भक्तः संयतेन्द्रियः ॥ ६५ ॥
मत्स्यं कूर्मं वराहं च नरसिंहं च वामनम् ।
रामं रामं च कृष्णं च बुद्धं चैव च कल्किनम् ॥ ६६ ॥
एवं दशावतारांश्च पूजयेद्भक्तिसंयुतः ।
पुष्पैर्धूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ ६७ ॥
सम्पूज्यैवमलङ्कारैर्विविधैरुपशोभितम् ।
रात्रौ चोत्थापनं कार्यं देवदेवस्य सुव्रते ॥ ६८ ॥
प्रभाते विमले स्नात्वा भक्त्या सम्पूज्य केशवम् ।
पुष्पधूपादिनैवेद्यैः फलैर्नानाविधैः शुभैः ॥ ६९ ॥
ततस्तु पूजयेद् विद्वानाचार्यं भक्तिसंयुतः ।
अलङ्कारोपहारैश्च वस्त्राद्यैश्च स्वशक्तितः[4] ॥ ७० ॥

---

१. तस्य स्वरूपं तु इति क्वचित्पाठः । २. मासमात्रमिति वा पाठः ।
३. पीतवस्त्रयुगच्छत्र-क्षत्रोपानद्युगान्वितम् इति (ग)।
४. 'सोपहारैश्च वस्त्राद्यैरलङ्कारैः स्वशक्तितः' इति वा पाठः ।

पूजयित्वा विधानेन तं देवं प्रतिपादयेत् ॥ ७१ ॥
जगदादिर्जगद्रूपो जगदादिरनादिमान् ।
जगदादिर्जगद्योनिः प्रीयतां मे जनार्दनः ॥ ७२ ॥
अनेनैव विधानेन कुर्यादेकादशीव्रतम् ।
तस्य पुण्यं भवेद् यत्तु तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ७३ ॥
यदि वक्त्रसहस्राणां सहस्राणि भवन्ति हि ।
संख्यातुं नैव शक्यन्ते प्रबोधिन्यास्तथा गुणाः ॥ ७४ ॥
तथाप्युद्देशमात्रेण शक्त्या वक्ष्यामि तच्छृणु ।
चन्द्रतारार्कसङ्काशमधिष्ठायानुजीविभिः ।
सहैव यानमागच्छेन्मम लोकं वसुन्धरे ॥ ७५ ॥
ततः कल्पसहस्रान्ते सप्तद्वीपेश्वरो भवेत् ।
आयुरारोग्यसम्पन्नो जन्मातीतो भवेत्ततः ॥ ७६ ॥
ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
पापान्येतानि सर्वाणि श्रवणेनैव नाशयेत् ॥ ७७ ॥
पश्येच्च धीमानधनोऽपि भक्त्या स्पृशेन्मनुष्यं इह धीयमानः ।
शृणोति भक्तस्य मतिं ददाति विकल्मषः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥ ७८ ॥
दुःस्वप्नः प्रशममुपैति पठ्यमाने माहात्म्ये भवभयहारके नरस्य ।
यः कुर्याद् व्रतवरमेतदव्ययायाः बोधिन्याः किमुत फलं तु तस्य वाच्यम् ॥७९॥
ते धन्यास्ते कृतार्थाश्च तैरेव सुकृतं कृतम् ।
तैरात्मजन्म सफलं कृतं ये व्रतकारकाः ॥ ८० ॥
नारायणाच्युतानन्त वासुदेवेति यो नरः ।
सततं कीर्तयेद् भूमे याति मल्लयतां प्रिये ॥ ८१ ॥
किं पुनः श्रद्धया युक्तः पूजयेन्मामनन्यधीः ।
गुरूपदिष्टमार्गेण याति मल्लयतां नरः ॥ ८२ ॥
तस्य यज्ञवराहस्य विष्णोरमिततेजसः ।
प्रयाणं ये च कुर्वन्ति ते पूज्याः सततं सुरैः ॥ ८३ ॥
तस्मात् सुनियतैर्भाव्यं वैष्णवं मार्गमास्पदम् ।
दुर्लभं वैष्णवत्वं हि त्रिषु लोकेषु सुन्दरि ॥ ८४ ॥
जन्मान्तरसहस्रेषु समाराध्य वृषध्वजम् ।
वैष्णवत्वं लभेत् कश्चित् सर्वपापक्षये सति ॥ ८५ ॥
पापक्षयमवाप्नोति ईश्वराराधने कृते ।
ज्ञानमन्विच्छता रुद्रं पूजयेत् परमेश्वरम् ॥ ८६ ॥

मामाराध्य तथा याति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
वैष्णवा हि महाभागाः पुनन्ति सकलं जगत् ॥ ८७ ॥

संस्मृतः कीत्तितो वाऽपि दृष्टः स्पृष्टोऽसि वा प्रिये ।
पुनाति भगवद्भक्तश्चाण्डालोऽपि यदृच्छया ॥ ८८ ॥

एतज्ज्ञात्वा तु विद्वद्भिः पूजनीयो जनार्दनः ।
वेदोक्तविधिना भद्रे आगमोक्तेन वा सुधीः ॥ ८९ ॥

यम उवाच

एतच्छ्रुत्वा महाभागा धरणी शंसितव्रता ।
समाराध्य जगन्नाथं विधिना तल्लयं गताः ।
अतो यत्नेन वै साध्यं वैष्णवत्वं विपश्चिता ॥ ९० ॥

ये वैष्णवा महात्मानो विष्णुपूजनतत्पराः ।
तेषां नैवास्त्ययं लोको यान्ति तत्परमं पदम् ॥ ९१ ॥

ये सकृद्द्वादशीमेतामुपोष्यन्ति विधानतः ।
प्रबोधनाख्यां सुधियस्ते यान्ति परमं पदम् ॥ ९२ ॥

न यमं यातनादण्डान्नरकं न च किङ्करान् ।
पश्यन्ति द्विजशार्दूल इति सत्यं मयोदितम् ॥ ९३ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथादृष्टं यथा श्रुतम्[1] ।
कथितं मे महाभाग यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ९४ ॥

स्वयंभुवा यथा प्रोक्तं गुह्याख्यानं महामुने ।
तत्ते सर्वं समासेन आख्यातं[2] धर्मवत्सल ॥ ९५ ॥

इति वाराहपुराणे प्रबोधिनीमाहात्म्यं नाम
एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

१. यथा तत्त्वं यथा श्रुतमिति वा पाठः । २. व्याख्यातमिति (ग) ।

द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

नारद उवाच

साधु साधु महाराज सर्वधर्मविदां वर ।
त्वया तु कथिता दिव्या कथेयं धर्मसंहिता ॥ १ ॥
अतोऽहमपि सुप्रीतस्तव धर्मपथे स्थितः ।
तव वाक्यानि सृष्टानि प्रोक्तानि च श्रुतानि च ॥ २ ॥

त्वयाहं चैव राजेन्द्र पूजितश्च विशेषतः ।
गच्छामि त्वरितो लोकान्यत्र मे रमते मनः ॥ ३ ॥

स्वस्ति तेऽस्तु महाराज अकम्पो भव सुव्रत ।
एवमुक्त्वा ततो यातो नारदो मुनिसत्तमः ॥ ४ ॥

तेजसा द्योतयन् सर्वं गगनं भास्करो यथा ।
विचचार दिवं रम्यां कामचारो महामुनिः ॥ ५ ॥

गते तस्मिंस्तु सुचिरं स राजा धर्मवत्सलः ।
मां दृष्ट्वा सुमनो विप्रा वाक्यैश्चित्रैश्च वन्दयन् ॥ ६ ॥

कृत्वा पूजां च मे युक्तां प्रियमुक्त्वा च सुव्रत ।
विसर्जयामास विभुः सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ७ ॥
एतद्वः कथितं विप्रास्तस्य राज्ञः पुरोत्तमे ।
यथा दृष्टं श्रुतं चैव यथा चेहागतो ह्यहम् ॥ ८ ॥

वैशम्पायन उवाच

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टपुष्टास्तपोधनाः ।
केचिद्वैखानसास्तत्र केचिदासन्निरासनाः ॥ ९ ॥
साधु साध्विति चैवोक्त्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ।
यायावरास्तथा चान्ये वानप्रस्थास्तथापरे ॥ १० ॥

शालीनां च तथा केचित् कापोतीं वृत्तिमास्थिताः ।
तथा चान्ये जगुर्वृत्तिं सर्वभूतदयां शुभाम् ॥ ११ ॥

शिलोञ्छाश्च तथैवान्ये काष्ठान्तश्च महौजसः ।
अपाकपाचिनः केचित् पाकिनश्च कचित्पुनः ॥ १२ ॥

नानाविधिधराः केचिज्जितात्मानस्तु केचन ।
स्थानमौनव्रताः केचित्तथान्ये जलशायिनः ॥ १३ ॥

तथोर्ध्वशायिकाश्चान्ये तथान्ये मृगचारिणः ।
पञ्चाग्नयस्तथा केचित् केचित् पर्णफलाशिनः ॥ १४ ॥

अब्भक्षा वायुभक्षाश्च तथान्ये शाकभक्षिणः ।
अतोऽन्येऽप्यतितीव्रं वै तपश्चैव प्रपेदिरे ॥ १५ ॥

तपसोऽन्यत्र चास्तीति चिन्तयित्वा पुनः पुनः ।
जन्मनो मरणाच्चैव केचिद्धीरा महर्षयः ।
त्यक्त्वा धर्ममधर्मं च शाश्वतीं धियमास्थिताः ॥ १६ ॥

श्रुत्वा चैव कथामेतामृषयो दिव्यवर्चसः ।
जगृहुर्नियमांस्तांस्तान् भयहेतोरनिन्दिताः ॥ १७ ॥

नाचिकेतोऽपि धर्मात्मा पुत्रं दृष्ट्वा तपोधनम् ।
प्रीत्या परमया युक्तो धर्ममेवान्वचिन्तयत् ॥ १८ ॥

वेदार्थममितं विष्णुं शुद्धं चिन्मयमीश्वरम् ।
चिन्तयामास धर्मात्मा तपः परममास्थितः ॥ १९ ॥

इदं तु परमाख्यानं भगवद्भक्तिकारकम् ।
शृणुयाच्छ्रावयेद् वापि सर्वकामानवाप्नुयात् ॥२०॥

इति वाराहपुराणे प्रागितिहासे संसारचक्रोपाख्याने प्रबोधनीयं नाम द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

सूत उवाच

पुरा देवैर्विनिहते सङ्ग्रामे तारकामये ।
अत्युच्छ्रिते प्रतिबले दानवानां बले तथा ॥ १ ॥
लब्धपदे सहस्राक्षे क्षीणशत्रौ गतास्पदे ।
सम्यक् प्रसूतिमापन्ने त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ २ ॥
शृङ्गे चैवाचलेन्द्रस्य मेरोः सर्वहिरण्मये ।
मणिविद्रुमविद्धे च विपुले पङ्कजासने ॥ ३ ॥
सुखोपविष्टमेकाग्रं स्थिरचित्तं[1] कृतेक्षणम् ।
निवृत्तकार्यं मुदितं सूर्यवैश्वानरद्युतिम् ॥ ४ ॥
प्रणम्य मूर्ध्ना चरणावुपगृह्य समाहितः ।
ब्रह्माणं परिपप्रच्छ कुमारः सनत्पूर्वकः ॥ ५ ॥

सनत्कुमार उवाच

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि पुराणमृषिसंस्तुतम् ।
पुराणं तु महाभाग त्वत्तस्तत्त्वविदां वर ॥ ६ ॥
कथमुत्तरगोकर्णं दक्षिणं च कथं विभो ।
शृङ्गेश्वरस्य परमं कथं सम्यक् प्रतिष्ठितम् ॥ ७ ॥
क्षेत्रस्य किं प्रमाणं स्यात् किंच तीर्थफलं स्मृतम् ।
कथं पशुपतिस्तत्र भगवान् मृगरूपधृक् ॥ ८ ॥
सर्वैस्त्वत्प्रमुखैर्देवैः कथमासादितं पुनः ।
मृगरूपं कथं चास्य शरीरं क्व प्रतिष्ठितम् ॥ ९ ॥
[2]यथा यत्र च यस्तत्र विधिः सम्यगनुष्ठितः ।
तत्सर्वं निखिलेनाशु ब्रूहि मे वाग्विदां वर ॥ १० ॥
एवमुक्तः स भगवान् ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
उवाच तस्मै पुत्राय गुह्यमेतत्पुरातनम् ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच

शृणु वत्स महाभाग यथा तत्त्वं ब्रवीमि ते ।
पुराणमेतद् ब्रह्मर्षे सरहस्यं यथाश्रुतम् ॥ १२ ॥

---

१. स्थितचित्तमिति वा पाठः ।

२. यथा यत्र च वने इति वा पाठः । यथा तत्र चयस्तत्रेति (ग)

अस्ति भूधरराजस्य मन्दरस्योत्तरे शुचौ ।
मुञ्जवान्नाम शिखरो नन्दनोपवनद्युतिः ॥ १३ ॥
वज्रस्फटिकपाषाणः प्रबालाङ्कुरशर्करः ।
नीलामलशिलावर्णो गुहानिर्झरकन्दरः ॥ १४ ॥
विचित्रकुसुमोपेतैर्लतामञ्जरिधारिभिः ।
रेजे यः प्रांशुभिः शृङ्गैरुल्लिखद्भिरिवाम्बरम् ॥ १५ ॥
दर्यस्तत्राधिकं रेजुर्नानाधातुपरिस्रवैः ।
शिलीन्ध्रकुसुमोपेताश्चित्रिता इव सर्वतः ॥ १६ ॥
तेऽत्र केतकिखण्डाश्च कुन्दखण्डाश्च पुष्पिताः ।
उन्मीलिता इवाभान्ति धातकीवनराजिभिः ॥ १७ ॥
भिन्नेन्द्रनीलविमलैर्धौतैः प्रस्रवणाम्बुभिः ।
चित्रैः कुसुमसंछन्नैः शिलाप्रस्तरविस्तरैः ॥ १८ ॥
शक्रचापनिभै रम्यैः कुबेरभवनद्युतौ ।
तस्मिन्नगवरे रम्ये महोरगनिषेविते ॥ १९ ॥
क्रीडद्भिर्देवमिथुनैर्नृत्यद्भिश्चाप्सरोगणैः ।
कूजद्भिः शिखिभिर्मत्तैः सेविते च नगोत्तमे ॥ २० ॥
कल्हारकुसुमोपेते हंससारससेविते ।
प्रसन्नसलिलाकीर्णे सरैरुत्फुल्लपङ्कजैः ॥ २१ ॥
गजयूथानुकीर्णाभिर्जुष्टाभिर्मृगपक्षिभिः[1] ।
सेविताभिर्मुनिगणैः सरिद्भिरुपशोभिते ॥ २२ ॥
किन्नरोद्गीतकुहरे परपुष्टनिनादिते ।
विद्याधरशताकीर्णे देवगन्धर्वसेविते ॥ २३ ॥
धारापातैश्च तोयानां विस्फुलिङ्गैः सहस्रशः ।
प्रज्वालितातुले शृङ्गे रम्ये हरितशाद्वले ॥ २४ ॥
सर्वर्तुकवनोद्याने पुष्पाकरसुशोभिते ।
यक्षकिंपुरुषावासे गुह्यकानामथाश्रये ॥ २५ ॥
तस्मिन् गिरिवरे रम्ये सेवितव्ये सुशोभने ।
धर्मारण्ये तपःक्षेत्रे मुनिसिद्धनिषेविते ॥ २६ ॥
वरदस्तत्र भगवान् स्थाणुर्नाम महेश्वरः ।
सर्वामरगुरुर्देवो नित्यं सन्निहितः प्रभुः ॥ २७ ॥

---

१. मृगपक्षिणः इति (ग) ।

भक्त्यानुकम्पी[1] स श्रीमान् गिरीन्द्रसुतया सह।
स ह्यध्यास्ते गिरिवरं[2] पार्षदैश्च गुहेन च ॥ २८ ॥
विमानयायिनः सर्वे तं देवमजमव्ययम्।
आजग्मुः सेवितुं देवा वरेण्यमजमव्ययम्।
अन्ये देवनिकायाश्च सेवितुं प्रपतन्ति[3] तम् ॥ २९ ॥
ततस्त्रेतायुगे काले नन्दी नाम महामुनिः।
आरिराधयिषुः शर्वं[4] तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३० ॥
ग्रीष्मे पञ्चतपास्तिष्ठेत् शिशिरे सलिलाश्रयः।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बस्तोयाऽनिलहुताशनैः ॥ ३१ ॥
व्रतैश्च विविधैरुग्रैस्तपोभिर्नियमैस्तथा।
जपपुष्पोपहारैश्च काले काले मुनिः सदा ॥ ३२ ॥
शङ्करं विधिवद्भक्त्या सोऽर्च्चयद्द्विजपुङ्गव।
उग्रेण तपसात्मानं योजयामास सुव्रतः ॥ ३३ ॥
काष्ठभूतो यदा विप्रः कृशो धमनिसन्ततः।
क्षामोऽभूत् कृष्णवर्णश्च ततः प्रीतश्च शङ्करः ॥ ३४ ॥
सम्यगाराधितो भक्त्या नियमेन च तोषितः।
तदात्मदर्शनं प्रादात् स मुनेर्वृषभध्वजः ॥ ३५ ॥
उक्तवांश्च मुनिं शर्वश्चक्षुर्दिव्यं ददामि ते।
अदृश्यं पश्य मे रूपं वत्स प्रीतोऽस्मि ते मुने ॥ ३६ ॥
यत्पश्यन्तीह विद्वांसो रूपमप्रतिमौजसम्।
सहस्रसूर्यकिरणं ज्वालामालिनमूर्जितम् ॥ ३७ ॥
बालार्कमण्डलाकारं प्रभामण्डलमण्डितम्[5]।
जटाजूटतटाश्लिष्टं चन्द्रालङ्कृतशेखरम् ॥ ३८ ॥
जगदालोचनं श्रीमत्प्रदीप्तत्रयलोचनम्।
प्रादेशमात्रं रुचिरं शतशीर्षं शतोदरम् ॥ ३९ ॥
सहस्रबाहुचरणं सहस्राक्षिशिरोमुखम्।
अणीयसामणीयांसं बृहद् बृहद् बृहत्तरम् ॥ ४० ॥
अक्षमालापवित्राङ्गं कमण्डलुकरोद्यतम्।
सिंहचर्माम्बरधरं व्यालयज्ञोपवीतिनम् ॥ ४१ ॥

---

१. भक्तानुकम्पीति (ग)। २. गिरिवरे इति (ग)
३. प्रयतन्तीति पाठान्तरम्। ४. सर्वमिति (ग)।
५. प्रभामण्डलसेवितमिति (ग)।

दृष्ट्वा देवं महादेवं हृष्टरोमा महातपाः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वाऽगृणद् ब्रह्म सनातनम् ॥ ४२ ॥
नमो धात्रे विधात्रे च शम्भवे वरदाय च ।
जगद्धोक्त्रे त्रिनेत्राय शङ्कराय शिवाय च ॥ ४३ ॥
भवाय भवगोप्त्रे च मुनये कृत्तिवाससे ।
नीलकण्ठाय भीमाय भूतभव्यभवाय च ॥ ४४ ॥
लम्बभ्रुवे करालाय हरिनेत्राय मीढुषे[१] ।
कपर्दिने विशालाय मुञ्जकेशाय धीमते ॥ ४५ ॥
शूलिने पशुपतये विभवे स्थाणवे तथा ।
गणानां पतये स्रष्ट्रे संत्रेप्त्रे भीषणाय च ॥ ४६ ॥
सौम्याय सौम्यतपसे भीमाय त्र्यम्बकाय च ।
प्रेतवासनिवासाय रुद्राय वरदाय च ॥ ४७ ॥
कपालमालिने तस्मै हरिश्मश्रुधराय च ।
भक्तप्रियाय सततं नमोऽस्तु परमात्मने ॥ ४८ ॥
एवं नन्दी भवं स्तुत्वा नमस्कृत्य च सर्वशः ।
प्रणम्य शिरसा देवं पुनः पुनरवन्दत ॥ ४९ ॥
ततस्तु भगवान् प्रीतस्तस्मै विप्राय शङ्करः ।
उवाच च वचः साक्षात् तमृषिं[२] वरदः प्रभुः ॥ ५० ॥
वरान् वृणीष्व विप्रेन्द्र यानिच्छसि महामुने ।
तांस्ते सर्वान् प्रयच्छामि दुर्लभानपि मारिष ॥ ५१ ॥
प्रभुत्वममरत्वं वा शक्रत्वमिति वा प्रभो ।
ब्रह्मत्वं लोकपालत्वमपवर्गमथापि वा ॥ ५२ ॥
अथाष्टगुणमैश्वर्यं गाणपत्यमथापि वा ।
यदिच्छसि मुने शीघ्रं तद्ब्रूहि द्विजपुङ्गव ॥ ५३ ॥
इत्युक्तोऽसौ भगवता शर्वेण मुनिपुङ्गवः ।
प्रोवाच वरदं देवं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ५४ ॥
न प्रभुत्वं न देवत्वं नैन्द्रत्वमपि वा प्रभो ।
ब्रह्मत्वं लोकपालत्वं नापवर्गं वरप्रद ॥ ५५ ॥
नैवाष्टगुणमैश्वर्यं गाणपत्यं न च प्रभो ।
स्पृहये देवदेवेश प्रसन्ने त्वयि शङ्कर ॥ ५६ ॥

---

१. मील्हुषे इति वा पाठान्तरम् ।

२. वाचोवाच वचः साक्षात् तमृषिमिति (ग) ।

यदि प्रीतोऽसि भगवन्ननुक्रोशतया मम ।
अनुग्राह्यो ह्ययं देव त्वयावश्यं सुराधिप ॥ ५७ ॥

यथाऽन्ये न[1] भवेद्भक्तिस्त्वत्तो नित्यं महेश्वर ।
तथाऽहं भक्तिमिच्छामि सर्वभूताशये त्वयि ॥ ५८ ॥

यथा न च भवेद् विघ्नं तपस्यानिरतस्य मे ।
कोटिजप्येन रुद्राणामाराधनपरस्य च ॥ ५९ ॥

एतत्तु वचनं श्रुत्वा नन्दिनः स महेश्वरः ।
प्रहस्योवाच तं प्रीत्या ततो मधुरया गिरा ॥ ६० ॥

प्रीतोऽस्म्युत्तिष्ठ विप्रर्षे तप्यमानेन सुव्रत ।
आराधितश्च भक्त्याहं त्वया शुद्धेन चेतसा ॥ ६१ ॥

पर्याप्तं ते महाभाग तपः कर्त्तुं तपोधन ।
निवर्त्तयति मां वत्स मत्पादाराधने रतः ॥ ६२ ॥

जप्ता ते त्रिगुणा कोटी रुद्राणां पुरतो मम ।
पूर्णं वर्षसहस्रं च तपस्तीव्रं महामुने ॥ ६३ ॥

न कृतं यत्पुरा देवैर्नासुरैर्ऋषिभिर्न च ।
कृतं सुमहदाश्चर्यं त्वया कर्म सुदुष्करम् ॥ ६४ ॥

संक्षोभितमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
आगमिष्यन्ति ते द्रष्टुं देवाः सर्वे सवासवाः ॥ ६५ ॥

अक्षयश्चाव्ययश्च त्वमतक्यो ससुरासुरैः ।
दिव्यतेजोवपुः श्रीमान् दिव्याभरणभूषितः ॥ ६६ ॥

मत्तुल्यो मत्प्रभावश्च त्वमेकः ससुरासुरैः ।
मद्रूपधारी मत्तेजास्त्र्यक्षः सर्वगुणोत्तमः ।
भविष्यसि न सन्देहो देवदानवपूजितः ॥ ६७ ॥

अनेनैव शरीरेण जरामरणवर्जितः ।
दुष्प्राप्येयमवाप्ता ते देवैर्गाणेश्वरी गतिः ॥ ६८ ॥

पार्षदानां वरिष्ठस्त्वं मामकानां द्विजोत्तम ।
नन्दीश्वर इति ख्यातो भविष्यसि न संशयः ॥ ६९ ॥

प्राप्तमष्टगुणं सत्यमैश्वर्यं ते तपोधन ।
द्वितीयां मे तनुं त्वां तु नमस्यन्ति च देवताः ॥ ७० ॥

---

१. यथा नान्ये इति (ग) ।

अद्यप्रभृति देवाग्र्य देवकार्येषु सर्वतः ।
प्रभुस्त्वं भविता लोके मत्प्रसादान्मुनीश्वर ॥ ७१ ॥
त्वामेवाभ्यर्चयिष्यन्ति सर्वभूतानि सर्वतः ।
मत्तः समभिवाञ्छन्तिप्रसादं पार्षदाधिपः ॥ ७२ ॥
वरान् वरार्थिनां दाता विधाता जगतः सदा ।
भविष्यसि च धर्मज्ञ भीतानामभयप्रदः ॥ ७३ ॥
यस्त्वां द्वेष्टि स मां द्वेष्टि यस्त्वामनु स मामनु ।
नावयोरन्तरं किञ्चिदम्बरानिलयोरिव ॥ ७४ ॥
द्वारे तु दक्षिणे नित्यं त्वया स्थेयं गणाधिपः ।
वामे तु विभुना चापि महाकालेन सर्वदा ॥ ७५ ॥
प्रतीहारो भवानद्य सर्वदा त्रिदशोत्तमः ।
शिरो मे रक्षतु भवान् महाकालोऽपि मे गणः ॥ ७६ ॥
न वज्रेण न दण्डेन न चक्रेण न चाग्निना ।
कश्चिच्छक्नोति वै बाधां कर्त्तुं वै भुवनत्रये ॥ ७७ ॥
देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
त्वामेव संश्रयिष्यन्ति मद्भक्ताः पुरुषाश्च ये ॥ ७८ ॥
त्वयि तुष्टे ह्यहं तुष्टः कुपिते कुपितस्त्वहम् ।
त्वत्तः प्रियतरो नास्ति ममान्यो द्विजपुङ्गव ॥ ७९ ॥
एवं तस्य वरान् दत्त्वा प्रीतः स्वयमुमापतिः ।
उवाच भूयः स्पष्टेन स्वरेणाम्बरचारिणा ॥ ८० ॥
आगतान् विद्धि सर्वान् वै त्रिदशान् समरुद्गणान् ।
दिदृक्षया भद्रं ते कृतकृत्यश्च साम्प्रतम् ॥ ८१ ॥
यदीरितं मया वत्स वरं प्रति वचस्त्वयि ।
प्रविष्टं न श्रुतिपथं दिवि सर्वदिवौकसाम् ॥ ८२ ॥
नारायणं पुरस्कृत्य सेन्द्रास्ते समरुद्गणाः ।
प्रेमार्थे चागमिष्यन्ति वरार्थं तपसाऽमराः ॥ ८३ ॥
यक्षविद्याधरगणाः सिद्धगन्धर्वपन्नगाः ।
मुनयश्च महात्मानस्तपोलब्धाः सहस्रशः ॥ ८४ ॥
ते बुद्ध्वा त्वद्गतामृद्धिं प्रतप्ताः परमेर्ष्यया ।
तपांसि विविधान् पुत्र विविधान् नियमांस्तथा ॥८५॥

चतुं सममिवाञ्छन्ति सदाभ्यासे वरार्थिनः ।
वरदं मामभिज्ञाय मेरौ मौञ्जावति स्थितम् ॥ ८६ ॥

अत्रैते यावदागम्य न मां पश्यन्ति मानवाः ।
तावदेव इतः शीघ्रं गमिष्यामि महामुने ॥ ८७ ॥

अद्य ते तु मया सर्वे देवा ब्रह्मपुरोगमाः ।
द्रष्टव्याश्चानुमन्तव्या मत्तोऽनुग्रहकाङ्क्षिणः ॥ ८८ ॥

अभिप्रायं च सर्वेषां जानामि द्विजसत्तम ।
अनुगृह्य वरैस्तैश्च तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८९ ॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोकर्णेश्वरमाहात्म्ये
त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

अन्तर्हिते ततस्तस्मिन् भवे वै भूतनायके ।
बभूव दिव्यः स तदा नन्दी गणचमूपतिः ॥ १ ॥
चतुर्भुजस्त्रिनयनो दिव्यसंस्थानसंस्थितः ।
दिव्यवर्णवपुश्चारुर्दिव्यागुरुसमन्वितः ॥ २ ॥
त्रिशूली परिघी दण्डी पिनाकी मौञ्जमेखली ।
शुशुभे तेजसा तत्र द्वितीय इव शङ्करः ॥ ३ ॥
आस्थितः पादमाकृष्य आह्वयन्निव स द्विजः ।
त्रिभिः क्रमैः क्रान्तुमनास्त्रिविक्रम इवोद्यतः ॥ ४ ॥
तं दृष्ट्वा खचराः सर्वा देवताः परिशङ्किताः ।
आख्यातुं पुरुहूताय संभ्रान्ताः प्रययुर्दिवम् ॥ ५ ॥
तेभ्यः श्रुत्वा सहस्राक्षः सर्वे चान्ये दिवौकसः ।
विषादं परमं गत्वा चिन्तामापेदिरे भृशम् ॥ ६ ॥
अयं कश्चिद् वरं लब्ध्वा उमाकान्तात् महेश्वरात् ।
अत्यूर्जितबलः श्रीमांस्त्रैलोक्यं प्राप्स्यति ध्रुवम् ॥ ७ ॥
यादृशोऽस्य महोत्साहस्तेजोबलसमन्वितः ।
नूनमेषो महासत्त्वो हरेत्स्थानं दिवौकसाम् ॥ ८ ॥
यावच्चैवोजसा नाकमसौ चङ्क्रमते प्रभुः ।
प्रसादयामो वरदं तावदेव महेश्वरम् ॥ ९ ॥
एवमुक्त्वा तु ते तत्र मया सह सुरोत्तमाः ।
गिरेर्मौञ्जवतः[1] शृङ्गमाजग्मुर्देवनिर्मितम् ॥ १० ॥
विधाता भगवान् विष्णुः प्रभुस्त्रिभुवनेश्वरः ।
अभ्यधावंस्ततः सोऽथ स हि जानाति हृद्गतम् ।
कृतेन तेन विबुधाः पश्यन्ति मुनयश्च ते ॥ ११ ॥
ततः स भगवान् विष्णुः सहदेवः सधातृकः ।
जगाम तत्र यत्रासौ नन्दी तिष्ठति देववत् ॥ १२ ॥

नन्द्युवाच

सफलं जीवितं मेऽद्य सफलश्च परिश्रमः ।
यन्मे दृष्टः सुराध्यक्षः सर्वलोकगुरुर्हरिः ॥ १३ ॥

---

१. 'गिरिं मौञ्जवतम्'—इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः ।

पर्याप्तं तन्ममाद्येह[1] कृतकृत्योऽस्मि तेन वै ।
यच्च मे प्रभुरव्यग्रः प्रीतः पापहरो हरः ॥ १४ ॥
विधाय पार्षदत्वं मे वरानिष्टान् ददौ शिवः ।
परो मेऽनुग्रहः सोऽत्र पूतोऽस्मि खलु साम्प्रतम् ॥१५॥
यथोक्तं विधिना वाक्यं देवान् प्रति महात्मना ।
मामुद्दिश्य हितं तथ्यं तथैव च न चान्यथा ॥ १६ ॥
यन्मां देवर्षयः प्रीत्या समागत्य प्रियंवदाः ।
तेनास्मि परमप्रीत आदृतः परमेष्ठिना ॥ १७ ॥

देवा ऊचुः

वयं तं वरदं देवं द्रक्ष्यामस्ते वरप्रदम् ।
तवैष तपसा तुष्टः स्वयं प्रत्यक्षतां गतः ॥ १८ ॥
इत्युक्तवन्तस्ते देवाः पुनरूचुर्द्विजोत्तमम् ।
कुत्र द्रक्ष्यामहे देवं भगवन्तं कपालिनम् ॥ १९ ॥

नन्द्युवाच

अनुगृह्य तु मां देवस्तत्रैवादर्शनं गतः ।
न जाने कुत्र वा देवं कुत्रास्ते तद् गवेष्यताम् ॥ २० ॥

सनत्कुमार उवाच

किमाह नन्दिनं देवो येनासौ नोक्तवान् प्रभुम् ।
तन्मे कथय देवेश गुह्यं किं चास्ति शूलिनः ॥ २१ ॥

ब्रह्मोवाच

यदुक्तवान् महेशानो नाख्येयोऽस्मि सुरान् प्रति ।
किमुक्तवान् महादेवो नन्दिनं तच्छृणुष्व मे ॥ २२ ॥

ईश्वर उवाच

अस्ति कश्चित् समुद्देशः क्षितेः सिद्धोऽद्रिसंकटः ।
पारे हिमवतः पुण्ये तपोवनगुणैर्युतः ॥ २३ ॥
तत्र श्लेष्मातको नाम वसते पन्नगोत्तमः ।
सोऽनुग्राह्यो मयावश्यं तपसा दग्धकिल्विषः ॥ २४ ॥
तदभ्यासे च रुचिरं न चासौ वानराश्रयः ।
तस्य नाम्ना च तत्स्थानं दिव्यं चिरतपोभृतम् ॥ २५ ॥

१. ममाचक्ष्वेति वा पाठः । २. चिरतपोभृशमिति वा पाठः ।

श्लेष्मातकवनं नाम पुण्यशीलशिलोच्चयम् ।
मृगरूपेण चरता तत्र वै त्रिदशा मया ।
द्रष्टव्याः सञ्जिघृक्षन्तः खिन्नाश्चान्वेषणे मम ॥ २६ ॥
नाख्यातव्यं त्वया तेषां देवताप्सरसामिदम् ।
अनुगृह्य वरैस्तैश्च तत्रैवान्तरधीयत ॥ २७ ॥
विद्योतयन् दिशः सर्वास्त्रिदशैः परिवारितः ।
बालुकेन्दुनिभं दिव्यमर्चितं दिव्यबिन्दुभिः ॥ २८ ॥
कामगं रथमारुह्य महेन्द्रः समरुद्गणः ।
आयातः शैलपृष्ठं तमोजसा पूरयन्निव ॥ २९ ॥
वरदो गणवृत्तश्च वरुणो यादसांपतिः ।
वज्रस्फटिकचित्रेण विमानेनातितेजसा ॥ ३० ॥
तप्तकाञ्चनवर्णेन रत्नचित्रेण भास्वता ।
विमानेनागतः शृङ्गे द्योतयन् वै धनाधिपः ।
विमानशतकोटीभिरागतो यक्षराक्षसैः ॥ ३१ ॥
श्रीमद्भिर्बहुभिर्दिव्यैर्विमानैः सूर्यसन्निभैः ।
अधिष्ठितः सुकृतिभिः प्रायाद् वैवस्वतोपमः ॥ ३२ ॥
चन्द्रादित्यौ ग्रहाः सर्वे समग्रमृक्षमण्डलम् ।
विमानैरग्निसूताभैराजग्मुः खान्महीधरम् ॥ ३३ ॥
रुद्रास्त्वेकादशायाताः सूर्या द्वादश एव तु ।
आगतावश्विनौ देवौ मौञ्जवन्तं महागिरिम् ॥ ३४ ॥
विश्वेदेवाश्च साध्याश्च गुरुश्च तपसान्वितः ।
सन्छाद्यैरावतपथं सहसाभ्याययुद्रुतम् ॥ ३५ ॥
स्कन्दश्चैव विशाखश्च भगवांश्च विनायकः ।
सम्प्राप्तस्तं गिरिवरं मयूरशतनादितम् ॥ ३६ ॥
नारदस्तुम्बुरुश्चैव विश्वावसुपरावसू ।
हाहा हूहूस्तथा चान्ये सर्वे गन्धर्वसत्तमाः ॥ ३७ ॥
वैहायसैर्यानवरैर्विविधैर्वासवाज्ञया ।
अनिलश्चानलश्चैव धर्मः सत्यो ध्रुवोऽपरः ॥ ३८ ॥
देवर्षयश्च सिद्धाश्च यक्षा विद्याधरास्तथा ।
गुह्यकाश्च महात्मानः सर्व एव समागताः ॥ ३९ ॥
गन्धकाली घृताची च बुद्धा गौरी तिलोत्तमा ।
उर्वशी मेनका रम्भा पञ्चस्था च तथापरा ॥ ४० ॥

एताश्चान्याश्च तच्छैलमाजग्मुर्देवयोषितः ।
पुलस्त्योऽत्रिर्मरीचिश्च वसिष्ठो भृगुरेव च ॥ ४१ ॥
कश्यपः पुलहश्चापि विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
भारद्वाजोऽग्निवेश्यश्च तथा वृद्धपराशरः ॥ ४२ ॥
मार्कण्डेयोऽङ्गिरा गर्गः संवर्त्तः क्रतुरेव च ।
मरीचिर्जमदग्निश्च भार्गवश्च्यवनस्तथा ॥ ४३ ॥
नियोगान्मम विष्णोश्च शक्रस्य त्रिदिवस्पतेः ।
सिन्धुश्च पुरुषश्चैव सरयूश्च महानदी ॥ ४४ ॥
ताम्रारुणा चारुभागा वितस्ता कौशिकी तथा ।
पुण्या सरस्वती कोका नर्मदा बाहुदा तथा ॥ ४५ ॥
शतद्रुश्च विपाशा च गण्डकी च सरिद्वरा ।
गोदावरी च वेणी च तापी च सरिदुत्तमा ॥ ४६ ॥
करतोया च शीता च तथा चीरवती नदी ।
नन्दा च परनन्दा च तथा चर्मण्वती नदी ॥ ४७ ॥
पर्णाशा देविका चैव वितस्ता च तथा परा ।
सिन्धुश्च पुरुषश्चैव प्रभासः सोम एव च ॥ ४८ ॥
लोहितश्चाययुस्तत्र[1] गङ्गासागर एव च ।
अन्यानि चापि मेदिन्यां तीर्थान्यायतनानि च ॥ ४९ ॥
निजस्वरूपाण्याजग्मुस्तत्र पुण्यान्यनेकशः ।
उपागताः सुरेन्द्रस्य नियोगादुत्तमं गिरिम् ॥ ५० ॥
शैलोत्तमो महामेरुः कैलासो गन्धमादनः ।
हिमवान् हेमकूटश्च निषधश्च महागिरिः ॥ ५१ ॥
विन्ध्यो महेन्द्रः सह्यश्च मलयो दर्दुरस्तथा ।
माल्यवांश्चित्रकूटश्च तथा द्रोणः शिलोच्चयः ॥ ५२ ॥
श्रीपर्वतो लतावेष्टः पारियात्रश्च शैलराट् ।
आगताः सर्व एवैते शैलेन्द्राः काननौकसः ॥ ५३ ॥
सर्वे यज्ञाः सर्वविद्या वेदाश्चत्वार एव च ।
धर्मः सत्यं दमः स्वर्गः कपिलश्च महान् ऋषिः ॥ ५४ ॥
वासुकिश्च महाभागः अमृताशी भुजङ्गराट् ।
ज्वलत्-फणसहस्रेण अनन्तश्च धराधरः ॥ ५५ ॥

---

१. लोहितश्चापयुक्तश्चेति वा पाठः ।

फणीन्द्रो धृतराष्ट्रश्च किर्मीराङ्गश्च नागराट् ।
अम्भोधरश्च स[1] श्रीमान् नागराजो महाद्युतिः॥५६॥

अर्बुदो न्यर्बुदबलस्तथा चक्षुःश्रवाधिपः ।
विद्युज्जिह्वो द्विजिह्वेन्द्रः[2] शङ्खवर्चो महाद्युतिः॥ ५७ ॥
ख्यातस्त्रिभुवने धीमान् नहुषो निमिषेश्वरः ।
विरोचनसुतः सत्यस्फुटामणिशतश्रितः ॥ ५८ ॥

फणाशतधरो रूपी भूरिशृङ्ग इवाचलः ।
अरिमेजयसंयुक्तः प्रज्ञावान् भुजगेश्वरः ॥ ५९ ॥
विनतो नागराजश्च कम्बलाश्वतरौ तथा ।
भुजगाधिपतिर्वीर एलापत्रस्तथैव च ॥ ६० ॥
उरगानामधिपती कर्कोटकधनञ्जयौ ।
एवमाद्याः समायाता भुजगेन्द्रा महाबलाः ॥ ६१ ॥

अहोरात्रे तथा पक्षा मासाः संवत्सरास्तथा ।
द्यौर्मेदिनी दिशश्चैव विदिशश्च समागताः ॥ ६२ ॥
ततश्चैवागतैर्देवैर्यक्षैः सिद्धैश्च सर्वशः ।
अपूर्यत गिरेः शृङ्गं वेलाकाले यथोदधिः ॥ ६३ ॥
तस्मिन् देवसमाजे तु रम्ये शैलेन्द्रमूर्द्धनि ।
पुष्पाणि मुमुचुस्तत्र तरवो ह्यनिलार्दिताः ॥ ६४ ॥
प्रगीता देवगन्धर्वाः प्रनृत्ताप्सरसोगणाः ।
पक्षिणः संप्रहृष्टाश्च कूजन्ति मधुरं तदा ॥ ६५ ॥

पुण्यगन्धाः सुखस्पर्शास्तत्र वान्ति च वायवः ।
एवमागत्य ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ ६६ ॥
श्रिया ज्वलन्तं ददृशुर्नन्दिनं पुरतः स्थितम् ।
स च तानागतान् दृष्ट्वा गन्धर्वाप्सरसां गणान् ॥६७॥

सहितान् देवराजेन सार्द्धमन्यैश्च दैवतैः ।
मूर्द्ध्ना प्रणम्य चरणौ प्राञ्जलिः प्रयतात्मवान्॥ ६८ ॥
संभ्रान्तः सहसा तेभ्यो नमस्कर्त्तुं प्रचक्रमे ।
नमस्कृत्य च तान् सर्वान् स्वागतानभिभाष्य च ॥ ६९ ॥
अर्घ्यपाद्यादिभिः शीघ्रमासनैश्च न्यमन्त्रयत् ।
प्रणिधानेन तस्यार्थं श्रुत्वा तत्प्रतिपूजयेत् ॥ ७० ॥

---

१. 'अम्भोधरश्चेशः' इति वा पाठान्तरम् ।
२. विद्युन्मेघः सुजिह्वेन्द्र इति (ग) ।

आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्चाश्विनावपि ।
साध्या विश्वे सगन्धर्वा गुह्यकाश्च प्रपूजयेत् ॥ ७१ ॥

विश्वावसुर्हाहाहूहू तथा नारदतुम्बुरौ ।
चित्रसेनादयः सर्वे गन्धर्वास्तमपूजयन् ॥ ७२ ॥
तं वासुकिप्रभृतयः पन्नगेन्द्रा महौजसः ।
सौम्यमभ्यर्चयन्ति स्म दृष्ट्वा नन्दीश्वरं तथा ॥ ७३ ॥

सिद्धचारणसङ्घाश्च विद्याश्चाप्सरसां गणाः ।
सत्कृतं देवदेवेन गणास्तमभिपूजयन् ॥ ७४ ॥

यक्षविद्याधराश्चैव ग्रहाः सागरपर्वताः ।
सिद्धाः ब्रह्मर्षयश्चैव गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।
आशिषः प्रददुस्तस्य सर्व एव मुदान्विताः ॥ ७५ ॥

देवा ऊचुः

स सुप्रीतोऽस्तु ते[1] देवः सदा पशुपतिर्मुने ।
सर्वत्र चाप्रतिहता गतिश्चास्तु तवानघ ॥ ७६ ॥

भवान् देवैस्तु वा न स्यादत ऊर्द्ध्वं द्विजोत्तम ।
निरामयोऽमृतीभूतश्चरिष्यति विभुः सुखी ॥ ७७ ॥

लोकेषु सप्तसु विभो त्र्यम्बकेन सहाच्युत ।
इत्युक्तस्त्रिदशैर्नन्दी पुनस्तान् प्रत्युवाच ह ॥ ७८ ॥

नन्दिकेश्वर उवाच

यद्भवद्भिः प्रियं सर्वैः प्रीतिमद्भिः सुरोत्तमैः ।
आशिषानुगृहीतोऽस्मि नियोज्योऽहं सदा हि वः ॥ ७९ ॥

ब्रूत यूयं किमस्माभिः कर्त्तव्यं भवतामिह ।
आज्ञापयध्वमाज्ञप्तस्तस्माद् विबुधसत्तमाः ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शक्रः प्रोवाच तं तदा ॥ ८० ॥

शक्र उवाच

कुत्रासौ प्रस्थितो भद्र कुत्र वा स गतोऽपि वा ।
पश्यामो विप्र तं सर्वे देवानामधिपं विभुम् ॥ ८१ ॥

स्थाणुमुग्रं शिवं देवं शर्वमेव स्वयं मुने ।
यदि जानासि भगवानीश्वरो यत्र तिष्ठति ॥ ८२ ॥

---

१. सुसुप्रीतोऽस्त्वति (ग) ।

तत्स्थानं न समाख्याहि महर्षे शीघ्रमेव हि ।
तच्छ्रुत्वा वचनं धीमानीरितं वज्रपाणिना ।
प्रत्युवाच ततः शक्रं नन्दी पशुपतिं स्मरन् ।। ८३ ।।

नन्दिकेश्वर उवाच

श्रोतुमर्हसि देवेन्द्र यथा तत्त्वं दिवस्पते ।
अस्मिन् गिरौ मुञ्जवति स्थाणुरभ्यर्चितो मया ।। ८४ ।।
प्रीतोऽसौ मां वरैर्दिव्यैरनुगृह्य हरः प्रभुः ।
प्रीतो विनिर्गत इतस्तं विज्ञातुं बिभेम्यहम् ।। ८५ ।।
यद्याज्ञापयसे देव अहं त्वच्छासने स्थितः ।
मार्गयामो हि यत्नेन भगवन्तं तु वासव ।। ८६ ।।

इति वाराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये नन्दिकेश्वरवरप्रदानिको नाम चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

ततः शक्रः सुरगणैः सह सर्वैः समेत्य च ।
बुद्धिं चकार गमने मार्गितुं यत्र शङ्करः ॥ १ ॥
तत उत्थाय ते देवाः सर्व एव शिलोच्चयात् ।
विहायसा ययुः शीघ्रं तेनैव सह नन्दिना ॥ २ ॥

स्वर्लोकं ब्रह्मलोकं च नागलोकं च सर्वशः ।
बभ्रमुस्त्रिदशाः सर्वे रुद्रान्वेषणतत्पराः ।
खिन्नाः क्लिष्टाश्च सुभृशं न पुनस्तत्पदं विदुः ॥ ३ ॥
चतुःसमुद्रपर्यन्तां सप्तद्वीपवतीं महीम् ।
सशैलकाननोपेतां मार्गयद्भिर्हि तं सुरम्[1] ॥ ४ ॥
कन्दरेषु महाद्रीणां तुङ्गेषु शिखरेषु च ।
विततेषु निकुञ्जेषु विहारेषु च सर्वतः ॥ ५ ॥

विचिन्वद्भिः क्षितिमिमां तूर्णं द्विविदलीकृतम् ।
न प्रवृत्तिः क्वचिदपि शम्भोरासाद्यते सुरैः ॥ ६ ॥
यदा निर्विण्णमनसो मार्गमाणाः सुरास्तदा ।
न पश्यन्ति शिवं तत्र तदैषां भयमाविशत् ॥ ७ ॥

भीतास्ते संविदं कृत्वा सञ्चिन्त्य गुरुलाघवम् ।
सम्भूयान्योऽन्यममरा[2] मामेव शरणं ययुः ॥ ८ ॥

तमेकाग्रेण मनसा शङ्करं लोकशङ्करम् ।
उपायमात्रं दृष्टं मे ध्यायंस्तद्वेषभूषणैः ॥ ९ ॥
यथा यत्र च सोऽस्माभिर्द्रष्टव्यो वृषभध्वजः ।
सर्वं त्रैलोक्यमस्माभिर्विचितं वै निरन्तरम् ।
श्लेष्मातकवनोद्देशं स्थानं मुक्त्वा महीतले ॥ १० ॥

आगच्छध्वं गमिष्यामस्तमुद्देशं सुरोत्तमाः ।
इत्येवमुक्त्वा तैः सर्वैस्तामाशां प्रस्थिता वयम् ॥ ११ ॥
तत्क्षणादेव सम्प्राप्ता विमानैः शीघ्रयायिभिः ।
श्लेष्मातकवनं पुण्यं सिद्धचारणसेवितम् ॥ १२ ॥

---

१. हरमिति (ग) । २. सम्भूतान्योऽन्यममरा इति (ग) ।

तस्मिन् सुरमणीयानि विविधानि शुचीनि च ।
ध्यानस्थानानि रम्याणि बहूनि गुणवन्ति च ॥ १३ ॥
आश्रमारण्यभागेषु दरीणां विवरेषु च ।
विभ्राजद् वनराजीका नद्यश्च विमलोदकाः ॥ १४ ॥
सिंहशार्दूलमहिषगोलाङ्गूलर्क्षवानरैः ।
नादितं गजयूथैश्च मृगयूथैश्च तद्वनम् ॥ १५ ॥
प्रमुखे वासवं कृत्वा विविशुस्ते सुरास्तदा ।
विमुच्य रथयानानि पद्भिः सिद्धादिसंकटम् ॥ १६ ॥
कन्दरोदरकूटेषु तरूणां गहनेषु च ।
सर्वदेवमयं रुद्रं मार्गमाणाः शनैः शनैः ॥ १७ ॥
प्रविशन्तश्च ते देवा वनोद्देशे क्वचिच्छुभे ।
कदलीवनसंछन्ने फुल्लपादपशोभिते ॥ १८ ॥
गिरिनद्यास्तु पुलिने हंसकुन्देन्दुसन्निभे ।
गन्धामोदेन पुष्पाणां वासितं मधुगन्धिमत् ॥ १९ ॥
मुक्ताचूर्णनिकाशाभिर्वालुकाभिस्ततस्ततः ।
विक्रीडमानां ददृशुः कन्यां काञ्चिन्मनोरमाम् ॥ २० ॥
तत्र ते विबुधा दृष्ट्वा सर्वे मां समचोदयन् ।
आद्योऽहं सर्वदेवानां कथं मे तद्भवेदिति ॥ २१ ॥
मुहूर्तं ध्यानमास्थाय विज्ञाता सा मया तदा ।
ध्रुवं शैलेन्द्रपुत्रीयमुमा विश्वेश्वरेश्वरी ॥ २२ ॥
ततस्तदुच्चशिखरमारुह्य विबुधेश्वराः ।
अधो विलोक्य ते सर्वे ददृशुस्तं सुरोत्तमम् ॥ २३ ॥
मध्ये मृगसमूहस्य सोऽप्यारमिव संस्थितम् ।
एकशृङ्गैकचरणं तप्तहाटकवर्चसम् ॥ २४ ॥
चारुवक्त्राक्षिदशनं पृष्ठतः शुक्लबिन्दुभिः ।
शुक्लेनोदरभागेन राजतेरूपशोभितम् ॥ २५ ॥
पीनोन्नतकटिस्कन्धं निमग्नांसशिरोधरम् ।
बिम्बोष्ठं ताम्रजिह्वास्यं दंष्ट्राङ्कुरविराजितम् ॥ २६ ॥
तं दृष्ट्वा विबुधाः सर्वे शिखरात् प्रतिधाविताः ।
सर्वोद्यमेन तरसा तं मृगेन्द्रं जिघृक्षवः ॥ २७ ॥
शृङ्गाग्रं प्रथमं धृत्वा गृहीत्वा वज्रपाणिना ।
मध्यं मया तस्य तदा गृहीतं प्रणतात्मना ॥ २८ ॥

जग्राह केशवश्चापि मूलं तस्य महात्मनः ।
त्रिभिरेवं गृहीतं तु त्रिधा भूतमभज्यत ॥ २९ ॥
शक्रस्याग्रं स्थितं हस्ते मध्यं हस्ते मम स्थितम् ।
विष्णोर्मूलं स्थितं हस्ते प्रविभक्तं त्रिधागतम् ॥ ३० ॥
शृङ्गस्यैव गृहीतस्य त्रिधास्माकं मृगाधिपः[१] ।
विषाणरहितस्तस्य[२] प्रनष्टः पुनरत्र वै ॥ ३१ ॥
अन्तर्हितोऽन्तरीक्षस्थः प्रोवाचास्मानुपालभन् ।
भो भो देवा मया यूयं वञ्चयमानानवाप्स्यथ[३] ॥ ३२ ॥
सशरीरोऽहं युष्माभिर्वशाप्तः[४] प्रगतस्त्वितः ।
शृङ्गमात्रेण सन्तुष्टा भवन्तस्ते न वञ्चिताः ॥ ३३ ॥
यद्यहं सशरीरः स्यां गृहीत्वा स्थापितोऽभवम् ।
तदा चतुष्पात्सकलो धर्मः स्यात् प्रतिपादितः ॥ ३४ ॥
कामं शृङ्गाणि मेऽत्रैव श्लेष्मान्तकवनेऽमराः ।
न्यायतः स्थापयिष्यध्वं लोकानुग्रहकाम्यया ॥ ३५ ॥
अत्रापि महती व्युष्टिर्भविष्यति न संशयः ।
पुण्यक्षेत्रे सुमहति मत्प्रभावानुभाविते ॥ ३६ ॥
यावन्ति भुवि तीर्थानि आसमुद्रसरांसि च ।
क्षेत्रेऽस्मिंस्तानि तीर्थानि आगमिष्यन्ति मत्कृते ॥ ३७ ॥
अहं पुनः शैलपतेः पादे हिमवतः शुभे ।
नेपालाख्ये समुत्पत्स्ये स्वयमेव महीतलात् ॥ ३८ ॥
दीप्ततेजोमयशिराः शरीरश्च चतुर्मुखः ।
शरीरेश इति ख्यातः सर्वत्र भुवनत्रये ॥ ३९ ॥
तत्र नागह्रदे घोरे स्थास्याम्यन्तर्जले ह्यहम् ।
त्रिंशद् वर्षसहस्राणि सर्वभूतहिते रतः ॥ ४० ॥
यदा वृष्णिकुलोत्पन्नः कृष्णश्चक्रेण पर्वतान् ।
पाटयित्वेन्द्रवचनाद् दानवान् निहनिष्यति ॥ ४१ ॥
तदा सदेशो भविता सर्वम्लेच्छैरधिष्ठितः ।
ततोऽन्ये सूर्यवंशीयाः क्षत्रियास्तान्निहत्य च ॥ ४२ ॥
वसिष्यन्ति च तं देशं ब्राह्मणैः संप्रवर्तितान् ।
धर्मान् संस्थापयिष्यन्ति राज्यं प्राप्स्यन्ति शाश्वतम् ॥ ४३ ॥

---

१. नराधिप इति वा पाठः । २. सोऽथ इति समीचीनः ।
३. वञ्चितान् स्वानवाप्स्यथ इति समीचीनः । ४. न प्राप्त इति वा पाठः ।

ततो लिङ्गार्च्चनं तत्र प्रतिष्ठास्यन्ति पार्थिवाः ।
क्षत्रियाः सूर्यवंशीयाः शून्ये लप्स्यन्ति मां नृपाः ॥ ४४ ॥
ततो जनपदस्तत्र भविष्यति महांस्तदा ।
स्फीतो ब्राह्मणभूयिष्ठं सर्ववर्णाश्रमैर्युतः ॥ ४५ ॥
सम्यक् प्रवृत्ता राजानो भविष्यन्त्यायतौ स्थिताः ।
एवं सम्यक् स्थिते तस्मिन् देशे पौरजने तथा ॥ ४६ ॥
तत्र मामर्च्चयिष्यन्ति सर्वभूतानि सर्वदा ।
तत्राहं यैः सकृद् दृष्टो विधिवद् वन्दितस्तु यैः ।
गत्वा शिवपुरं ते मां द्रक्ष्यन्ते दग्धकिल्विषाः ॥ ४७ ॥
उत्तरेण तु गङ्गाया दक्षिणे चाश्विनीमुखात् ।
क्षेत्रं हि मम तज्ज्ञेयं योजनानि चतुर्दश ॥ ४८ ॥
हिमाद्रेस्तुङ्गशिखरात् प्रोद्भूता वाग्मती नदी ।
भागीरथ्याः शतगुणं पवित्रं तज्जलं स्मृतम् ॥ ४९ ॥
तत्र स्नात्वा हरेर्लोकानुपस्पृश्य दिवस्पतेः ।
मुक्त्वा देहं नरा यान्ति मम लोकं न संशयः ॥ ५० ॥
अपि दुष्कृतकर्माणः क्षेत्रेऽस्मिन्निवसन्ति ये ।
नियतं पुरुहूतस्य श्रिताः स्थाने वसन्ति ते ॥ ५१ ॥
देवदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
मुनयोऽप्सरसो यक्षा मोहिता मम मायया ॥ ५२ ॥
तद्वै गुह्यं न जानन्ति यत्र सन्निहितो ह्यहम् ।
तपस्तपोधनानां च सिद्धक्षेत्रं हि तत्स्मृतम् ॥ ५३ ॥
प्रभासाच्च प्रयागाच्च नैमिषात् पुष्करादपि ।
कुरुक्षेत्रादपि बुधाः क्षेत्रमेतद् विशिष्यते ॥ ५४ ॥
श्वशुरो मे स्थितो यत्र हिमवान् भूधरेश्वरः ।
प्रभवन्ति यतः सर्वा गङ्गाद्याः सरितां वराः ॥ ५५ ॥
तस्मिन् क्षेत्रवरे पुण्ये पुण्याः सर्वाः सरिद्वराः ।
सर्वे प्रस्रवणाः पुण्याः सर्वे पुण्याः शिलोच्चयाः ॥ ५६ ॥
आश्रमस्तत्र भविता सिद्धचारणसेवितः ।
शैलेश्वर इति ख्यातः शरीरं यत्र मे स्थितम् ॥ ५७ ॥
स्रवन्तीनां वरा पुण्या वाग्मती पर्वतोत्तमात् ।
भागीरथी वेगवती कलुषं दहते नृणाम् ॥ ५८ ॥
कीर्तनादेव संशुद्धे दर्शनाद् भूतिमाप्स्यति ।
पानावगाहनात्तस्यास्तारयेत् सप्त वै कुलान् ॥ ५९ ॥

लोकपालस्तु चरति तीर्थख्यातिं च तत्स्वयम् ।
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति मृतास्ते त्वपुनर्भवाः ॥ ६० ॥
स्नात्वा स्नात्वा तु ये तत्र नित्यमभ्यर्चयन्ति माम् ।
उद्धराम्यहमेतान् वै प्रीतः संसारसागरात् ॥ ६१ ॥
यस्तस्या वारिणा पूर्णमेकं च घटमुद्धरेत् ।
स्नापनार्थे मम शुचिः श्रद्दधानोऽनसूयकः ॥ ६२ ॥
वेदवेदाङ्गविदुषा श्रोत्रियेण विशेषतः ।
आहूतस्याग्निहोत्रस्य यत्फलं तस्य तद्भवेत् ॥ ६३ ॥
तस्यास्तीरे जलोद्भेदं मन्मूलादभिनिःसृतम् ।
मृगशृङ्गोदकं नाम नित्यं मुनिजनप्रियम् ॥ ६४ ॥
तत्राभिषेकं कुर्वीत उपस्पृश्य समाहितः ।
यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ६५ ॥
तीर्थं पञ्चनदं प्राप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।
अग्निष्टोमफलं तत्र स्नातमात्रः प्रपद्यते ॥ ६६ ॥
षष्टिं धेनुसहस्राणि[1] यानि रक्षन्ति वाग्मतीम् ।
न तां पापाः कृतघ्नो वा कदाचित् प्राप्नुयान्नरः ॥६७॥
शुचयः श्रद्दधानाश्च सत्यसन्धाश्च ये नराः ।
वाग्मत्यां ते नराः स्नान्ति लभन्ते चोत्तमां गतिम् ॥६८॥
आर्त्ता भीताश्च सन्तप्ता[2] व्याधितोऽव्याधितोऽपि वा ।
वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।
तेषां शान्तिर्भवेन्नित्यं पुरुषाणां न संशयः ॥ ६९ ॥
मत्प्रभावात्तु स्नातस्य सर्वं नश्यति किल्बिषम् ।
ईतयः समुदीर्णापि प्रशमं यान्ति सर्वशः ॥ ७० ॥
वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।
वाग्मती सरितां श्रेष्ठा यत्र यत्राऽवगाह्यते ।
तत्र तत्र फलं दद्याद् राजसूयाश्वमेधयोः ॥ ७१ ॥
योजनाभ्यन्तरं क्षेत्रं समन्तात् सर्वतो दिशम् ।
मूलक्षेत्रं तु विज्ञेयं रुद्रेणाधिष्ठितं स्वयम् ॥ ७२ ॥
तत्र पूर्वोत्तरे पार्श्वे वासुकिर्नाम नागराट् ।
वृतो नागसहस्रैस्तु द्वारि तिष्ठति मे सदा ॥ ७३ ॥

---

१. षष्टिधनुःसहस्राणीति (ग)।
२. आतापिताश्च सन्तप्ता इति वा पाठः ।

स विघ्नं कुरुते नृणां तत्क्षेत्रं विशतां सदा ।
प्रथमं स नमस्कार्यस्ततोऽहं तदनन्तरम् ।
अनेन विधिना पुंसामविघ्नं विशतां भवेत् ॥ ७४ ॥
वन्दते परया भक्त्या यो मां तत्र नरः सदा ।
पृथिव्यां स भवेद् राजा सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ७५ ॥
गन्धैर्माल्यैश्च मे मूर्त्तिमभ्यर्च्चयति यो नरः ।
उत्पत्स्यते स देवेषु तुषितेषु न संशयः ॥ ७६ ॥
यस्तु दद्यात् प्रदीपं मे[1] पर्वते श्रद्धयान्वितः ।
सूर्यप्रभेषु देवेषु तस्योत्पत्तिर्विधीयते ॥ ७७ ॥
गीतवादित्रनृत्यैस्तु स्तुतिभिर्जागरेण वा ।
ये मे कुर्वन्ति सेवां वै मत्संस्थास्ते भवन्ति हि ॥ ७८ ॥
दध्ना क्षीरेण मधुना सर्पिषा सलिलेन वा ।
स्नापनं ये प्रयच्छन्ति ते तरन्ति जरान्तकौ ॥ ७९ ॥
यः श्राद्धे भोजनं दद्यात् विप्रेभ्यः श्रद्धयान्वितः ।
सोऽमृताशी भवेन्ननं त्रिदिवे सुरपूजितः ॥ ८० ॥
व्रतोपवासैर्होमैर्वा नैवेद्यैश्चारुभिस्तथा ।
यजन्ते ब्राह्मणा ये मां परया श्रद्धयान्विताः ॥ ८१ ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि उषित्वा दिवि ते ततः ।
ऐश्वर्यं प्रतिपद्यन्ते मर्त्यलोके पुनः पुनः ॥ ८२ ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः स्त्री वापि सङ्गताः ।
शैलेश्वरं तु तत्स्थानं भक्तितः समुपासते ।
मत्पार्षदास्ते जायन्ते सततं सहिताः सुरैः ॥ ८३ ॥
शैलेश्वरं परं गुह्यं गतिः शैलेश्वरः परा ।
शैलेश्वरात् परं क्षेत्रं न क्वचिद् भुवि विद्यते ॥ ८४ ॥
ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वै सर्वपातकैः ।
क्षेत्रमेतदनुप्राप्य निर्मलो जायते नरः ॥ ८५ ॥
विविधान्यत्र तीर्थानि सन्ति पुण्यानि देवताः ।
येषां तोयैर्नरः स्पृष्टः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८६ ॥
क्रोशं क्रोशं सुररूपं संहृत्य तच्च निर्मितम् ।
तीर्थं क्रोशोदकं नाम पुण्यं मुनिजनप्रियम् ॥ ८७ ॥
तत्र स्नात्वा शुचिर्दान्तः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ।
विमुक्तः किल्बिषैः सर्वैः सर्वमेव फलं लभेत् ॥ ८८ ॥

---

१. यस्तु त्वा त्वत्प्रदीपं मे इति (ग) ।

अनाशकं व्रजेद् यस्तु दक्षिणेन महात्मनः ।
शैलेश्वरस्य पुरुषः स गच्छेत् परमां गतिम् ॥ ८९ ॥
भृगुप्रपतनं कृत्वा[1] कामक्रोधविवर्जितः ।
विमानेन दिवं गच्छेद् वृतः सोऽप्सरसां गणैः ॥ ९० ॥
भृगुमूले परं तीर्थं ब्रह्मणा निर्मितं स्वयम् ।
ब्रह्मोद्भेदेति विख्यातं तस्यापि शृणु यत्फलम् ॥ ९१ ॥
संवत्सरं तु यस्तत्र स्नापते नियतेन्द्रियः ।
स ब्रह्मलोके विरजे गच्छते नात्र संशयः ॥ ९२ ॥
तत्र गोरक्षकं नाम गोवृषः पदविक्षतम् ।
दृष्ट्वा च तानि हि पुमान् गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ९३ ॥
गौर्यास्तु शिखरं तत्र गच्छेत् सिद्धनिषेवितम् ।
यत्र सन्निहिता नित्यं पार्वती शिखरप्रिया ॥ ९४ ॥
लोकमाता भगवती लोकरक्षार्थमुद्यता ।
तस्याः सालोक्यमायाति दृष्ट्वा स्पृष्ट्वाभिवाद्य च ॥९५॥
त्यजते पतितुं तस्या अधस्तात् वाग्मतीतटे ।
उमालोके व्रजेदाशु विमानेन विहायसा ॥ ९६ ॥
स्तनकुण्डे उमायास्तु यः स्नायात् खलु मानवः ।
स्कन्दलोकमवाप्नोति भूत्वा वैश्वानरद्युतिः ॥ ९७ ॥
तीर्थं पञ्चनदं प्राप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।
अग्निहोत्रफलं तत्र स्नानमात्रेण लभ्यते ॥ ९८ ॥
नकुलोह्रेन मतिमान्[2] स्नपयेत् प्रयतात्मवान् ।
जातिस्मरः स तु भवेत् सिध्यते चास्य मानसम् ॥९९॥
तस्यैवोत्तरतस्तीर्थमपरं सिद्धसेवितम् ।
नाम्ना प्रान्तकपानायं गुह्यं गुह्यकरक्षितम् ॥ १०० ॥
संवत्सरं यस्तु पूर्णं तत्र स्नायान्नरः सदा ।
गुह्यकः स भवेदाशु रुद्रस्यानुचरः सुधीः ॥ १०१ ॥
देव्याः शिखरवासिन्या ज्ञेयं पूर्वोत्तरेण वै ।
दक्षिणेन तु वाग्मत्याः प्रस्रुतं कन्दरोदरात् ।
तीर्थं ब्रह्मोदयं नाम पुण्यं पापप्रणाशनम् ॥ १०२ ॥
तत्र गत्वा जलं स्पृष्ट्वा स्नात्वा चाभ्युक्ष्य मानवः ।
मृत्युलोकं न पश्येत कृच्छ्रेषु च न सीदति ॥ १०३ ॥
गत्वा सुन्दरिकातीर्थं विधिना तीर्थमादिमम् ।
तत्र स्नात्वा भवेत्तोये रूपवानुत्तमद्युतिः ॥ १०४ ॥

---

१. भृगुप्रयतनं कृत्वेति क्वचित् पाठः । २. नकुलोहेमप्रतिमानिति वा पाठः ।

त्रिसन्ध्यं तत्र गच्छेत पूर्वेण विधिवन्नरः ।
तत्र सन्ध्यामुपासित्वा द्विजो मुच्येत किल्विषात् ।।१०५।।
वाग्मत्या मणिवत्याश्च संभेदे पापनाशने ।
अहोरात्रं वसेद् यस्तु रुद्रजापो[1] द्विजः शुचिः ।। १०६ ।।
स भवेद् वेदविद् विद्वान् यज्वा पार्थिवपूजितः ।
तारितं च कुलं तेन सर्वं भवति साधुना ।। १०७ ।।
वर्णावरोऽपि यः कश्चित् स्नात्वा दद्यात् तिलोदकम् ।
तर्पिताः पितरस्तेन भवेयुर्नात्र संशयः ।। १०८ ।।
यत्र यत्र च वाग्मत्यां स्नाति वै मानवोत्तमः ।
तिर्यग्योनिं न गच्छेत समृद्धे जायते कुले ।। १०९ ।।
वाग्मतीमणिवत्योश्च[2] संभेदो ऋषिसेवितः ।
धीमान् गच्छेत विधिना कामक्रोधविवर्जितः ।। ११० ।।
गङ्गाद्वारे तु यत्प्रोक्तं स्नानपुण्यफलं महत् ।
स्नानस्य तद्दशगुणं भवेदत्र न संशयः ।। १११ ।।
अत्र विद्याधराः सिद्धा गन्धर्वा मुनयः सुराः ।
स्नानमेतदुपासन्ते[3] यक्षाश्च भुजगैः सह ।। ११२ ।।
स्वल्पमप्यत्र यत्किञ्चिद् द्विजेभ्यो दीयते धनम् ।
तदक्षयं भवेद्दातुर्दानपुण्यफलं महत् ।। ११३ ।।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन करणीयं च देवताः ।
वरिष्ठं क्षेत्रमेतस्मान्नान्यदेव हि विद्यते ।। ११४ ।।
तस्मिन् श्लेष्मातकवने पुण्ये त्रिदशसेविते ।
यत्र यत्र मया देवाश्चरता मृगरूपिणा ।। ११५ ।।
आसितं श्वपितं यातं विहृतं वा समन्ततः ।। ११६ ।।
तत्र तत्राभवत् सर्वं पुण्यक्षेत्रं च सर्वशः ।। ११७ ।।
शृङ्गमेतत्त्रिधाभूतं सम्यक् प्रश्रयतामराः[4] ।
गोकर्णेश्वर इत्येतत् पृथिव्यां ख्यातिमेष्यति ।। ११८ ।।
एवं सन्दिश्य विबुधान् देवदेवः सनातनः ।
अदृश्य एव विबुधैः प्रययावुत्तरां दिशम्[5] ।। ११९ ।।

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे भगवद्गोकर्णेश्वरमाहात्म्ये जलेश्वर-माहात्म्यवर्णनो नाम पञ्चादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

---

१. रुद्रयाजीति क्वचित् पाठः । २. मणिवत्याश्चेति सर्वत्र पाठः ।
३. स्नानमेकमुपासते इति तु समीचीनः । ४. सुश्रूयतां मराः इति ऐ० सो० मुद्रितपाठः
५. प्रयातस्तूत्तरां दिशमिति (ग) ।

षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

तस्मात् स्थानादपक्रान्ते त्र्यम्बके[1] मृगरूपिणि ।
अन्योऽन्यं मन्त्रयित्वा तु मया सह सुरोत्तमाः ॥ १ ॥
त्रिधा विभक्तं तच्छृङ्गं पृथक्पृथगवस्थितम् ।
सम्यक् स्थापयितुं देवा विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २ ॥
स्थापितं दिवि नीत्वा वै शृङ्गाग्रं वज्रपाणिना ।
मया तत्रैव तन्मध्यं स्थापितं विधिवत्प्रभो ॥ ३ ॥
देवैर्देवर्षिभिश्चैव सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिस्तथा ।
गोकर्ण इति विख्यातिः[2] कृता वैशेषिकी वरा ॥ ४ ॥
विष्णुना देवतीर्थेन तन्मूलं स्थापितं ततः ।
तस्य शृङ्गेश्वर इति नाम तत्राभवन् महत् ॥ ५ ॥
तत्र तत्रैव भगवांस्तस्मिन् शृङ्गे त्रिधा स्थिते ।
सान्निध्यं कल्पयामास भागेनैकेन सोन्मनाः ॥ ६ ॥
शतं तेन तु भागानामात्मनो निहितं मृगे ।
तस्माद्विकं तु भागानां शृङ्गाणां त्रितये न्यधात् ॥ ७ ॥
मार्गेण तच्छरीरेण निर्याय भगवान् विभुः ।
शैशिरस्य गिरेः पादं प्रपेदे स्वयमात्मनः ॥ ८ ॥
शतसंख्या स्मृता व्युष्टिस्तस्मिञ्छैलेश्वरे विभोः ।
त्रिधा विभक्ते शृङ्गेऽस्मिन्नेकाग्रगतिनि प्रभोः ॥ ९ ॥
ततः सुरासुरगुरुर्देवं भूतमहेश्वरम् ।
तपसोग्रेण संसेव्य वव्रिरे विविधान् वरान् ॥ १० ॥
देवदानवगन्धर्वाः सिद्धयक्षमहोरगाः ।
श्लेष्मातकवनं कृत्स्नं सर्वतः परिमण्डलम् ।
तीर्थयात्रां पुरस्कृत्य प्रादक्षिण्यं च चक्रतुः ॥ ११ ॥
फलान्निर्दिश्य तीर्थानां तथा क्षेत्रफलं महत् ।
यथा स्थानानि ते तस्मान्निवृत्ताश्च सुरादयः ॥ १२ ॥
एवं तस्मान्निवृत्तेषु दैवतेषु तदा ततः ।
पौलस्त्यो रावणो नाम भ्रातृभिः सह राक्षसैः ॥ १३ ॥

---

१. 'अम्बिके'–इति वा पाठः । २. 'विख्याता'–इति वा पाठः ।

अगम्योग्रेण तपसा देवमाराधयद् विभुम् ।
शुश्रूषया च परया गोकर्णेश्वरमव्ययम् ॥ १४ ॥
यदा तु तस्य तुष्टो वै वरदः शङ्करः स्वयम् ।
तदा त्रैलोक्यविजयं वरं वव्रे स राक्षसः ॥ १५ ॥
प्रसादात् तस्य तत्सर्वं वाञ्छितं मनसा हि यत् ।
अवाप्य च दशग्रीवस्तदिष्टं परमेश्वरात् ।
त्रैलोक्यविजयायाशु तत्क्षणादेव निर्ययौ ॥ १६ ॥
त्रैलोक्यं स विनिर्जित्य शक्रं च त्रिदशाधिपम् ।
तदुत्पाट्यानयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १७ ॥
शृङ्गाग्रं यत्पुरा नीत्वा स्थापितं वज्रपाणिना ।
तदुत्पाट्यनयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १८ ॥
तद्यावद्रावणः स्थाप्य मुहूर्त्तमुदधेस्तटे ।
सन्ध्यामुपासते तत्र लग्नस्तावदसौ भुवि ॥ १९ ॥
न शशाक यदा रक्षस्तदुत्पाटयितुं बलात् ।
वज्रकल्पं समुत्सृज्य तदा लङ्कां विनिर्ययौ ॥ २० ॥
स तु दक्षिणगोकर्णो विज्ञेयस्ते महामते ।
स्वयं प्रतिष्ठितस्तत्र स्वयं भूतपतिः शिवः ॥ २१ ॥
एतत्ते कथितं सर्वं मया विस्तरतो मुने ।
यथावदुत्तरस्तस्य गोकर्णस्य महात्मनः ॥ २२ ॥
दक्षिणस्य च विप्रर्षे तथा शृङ्गेश्वरस्य च ।
शैलेश्वरस्य च विभो स्थित्युत्पत्तिर्यथाक्रमम् ॥ २३ ॥
व्युष्टिः क्षेत्रस्य महती तीर्थानां च समुद्भवः ।
प्रोक्तं सर्वं मया वत्स किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २४ ॥

इति वाराहपुराणे गोकर्णशृङ्गेश्वरादीनां
माहात्म्यं नाम षोडशाधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

सनत्कुमार उवाच

उक्तं भगवता सर्वं यथावत् परमेष्ठिना ।
पृष्टेन संशयं सम्यक् परं कृत्वार्थनिश्चयम् ॥ १ ॥
भगवद् विश्वरूपस्य स्थाणोरप्रतिमौजसः ।
क्रीडतो लोकनाथस्य कानने मृगरूपिणः ॥ २ ॥
यथा शरीरं शृङ्गं च पुण्यक्षेत्रे प्रतिष्ठितम् ।
हिताय जगतस्तत्र तीर्थानि च यथाभवन् ।
तन्मे ब्रूहि महाभाग यथातत्त्वं जगत्पते ॥ ३ ॥

ब्रह्मोवाच

पुलस्त्यो वक्ष्यते शेषं यदतोऽन्यन्महामुने ।
सर्वेषामेव तीर्थानामेषां फलविनिश्चयम् ॥ ४ ॥
कुरुराज्यं पुरस्कृत्य मुनीनां पुरतो वने ।
पुत्रो मे मत्समः सम्यग् वेदवेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ ५ ॥
यच्छ्रुत्वा पुरुषस्तात विमुक्तः सर्वकिल्विषैः ।
यशस्वी कीर्त्तिमान् भूत्वा वन्द्यते[1] प्रेत्य चेह च ॥ ६ ॥
श्रोतव्यमेतत् सततं[2] चातुर्वर्ण्यैः सुसंयतैः ।
मङ्गल्यं च शिवं चैव धर्मकामार्थसाधकम् ॥ ७ ॥
श्रीभूतिजननं [3]पुण्यमायुष्यं विजयावहम् ।
धन्यं यशस्यं स्वस्तीयं पापघ्नं शान्तिकारकम् ॥ ८ ॥
श्रुत्वैवं पुरुषः सम्यङ् न दुर्गतिमवाप्नुयात् ।
कीर्तयित्वा व्रजेत् स्वर्गं कल्यमुत्थाय मानवः ॥ ९ ॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा भगवान् देवः परमेष्ठी प्रजापतिः ।
सनत्कुमारं सन्दिश्य विरराम महायशाः ॥ १० ॥
एतद्वः कथितं सर्वं मया तत्त्वेन सत्तमाः ।
वराहभूमिसंवादं सारमुद्धृत्य सत्तमाः ॥ ११ ॥

---

१. 'नन्दते'—इति वा पाठः । २. 'एतत्सकलं'—इति वा पाठः ।
३. चैवमिति (ग) ।

यश्चैव कीर्त्तयेन्नित्यं शृणुयाद् वापि भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ १२ ॥
प्रभासे नैमिषारण्ये गङ्गाद्वारेऽथ पुष्करे ।
प्रयागे ब्रह्मतीर्थे च तीर्थे चामरकण्टके ॥ १३ ॥
यत्पुण्यफलमाप्नोति तत्कोटिगुणितं भवेत् ।
कपिलां द्विजमुख्याय सम्यग्दत्त्वा तु यत्फलम् ॥ १४ ॥
प्राप्नोति सकलं श्रुत्वा अध्यायं तु न संशयः ।
श्रुत्वाऽस्यैव दशाध्यायं शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥१५॥
अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ।
यः पुनः सततं शृण्वन्नैरन्तर्येण बुद्धिमान् ॥ १६ ॥
पारयेत् परया भक्त्या तस्यापि शृणु यत्फलम् ।
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥ १७ ॥
सर्वतीर्थाभिषेकेन यत्फलं मुनिभिः स्मृतम् ।
तत्प्राप्नोति न सन्देहो वराहवचनं यथा ॥ १८ ॥
यदेतत् पारयेद् भक्त्या मम माहात्म्यमुत्तमम् ।
अपुत्रस्य भवेत् पुत्रः सपुत्रस्य सुपुत्रकः ॥ १९ ॥
यस्येदं लिखितं गेहे तिष्ठते पूज्यते सदा ।
तस्य नारायणो देवः सन्तुष्टः स्याद्धि सर्वदा ॥ २० ॥
यश्चैतच्छृणुयाद् भक्त्या नैरन्तर्येण मानवः ।
श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं यथा विष्णुं सनातनम् ॥ २१ ॥
गन्धपुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणानां च तर्पणैः ।
यथाशक्त्या नृपो ग्रामैः[1] पूजयेच्च वसुन्धरे ॥ २२ ॥
श्रुत्वा तु पूजयेद् यस्तु पौराणं नियतः शुचिः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २३ ॥

इति वाराहपुराणे भगवच्छास्त्रे धरणिवराहसंवादे फलश्रुतिर्नाम सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

१. 'ग्रासैः'—इति वा पाठः ।

अष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः

त्रिःसप्तषट्क्षितिमिते नृपविक्रमस्य
काले गते भगवतो हरिबोधनस्य ।
वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना
काश्यां वराहकथितं लिखितं पुराणम् ।। १ ।।
काशीविश्वेश्वराभ्यां नमः[१] ।

वराहस्य पुराणस्य वृत्तान्तान् प्रब्रवीम्यहम् ।
आदौ संबन्धकथनं वृत्तान्तश्चादिकर्मकः ।। २ ।।
आदिसृष्टिस्ततः प्रोक्ता चरितं दुर्जयस्य च ।
वृत्तान्तोद्देशभागश्च[२] श्राद्धकल्पस्ततः परम् ।। ३ ।।
आदिवृत्तान्तकथने सरमाख्यानमेव च ।
महातपोपाख्यानं च अग्न्युत्पत्तिस्ततः परम् ।। ४ ।।
अश्विनोरपि चोत्पत्तिर्गौर्युत्पत्तिस्तथैव च ।
विनायकस्य चोत्पत्तिर्नागोत्पत्तिस्तथैव च ।। ५ ।।
स्कन्दोत्पत्तिश्च भानोश्च उत्पत्तिः समुदाहृता ।
कामादीनां तथोत्पत्तिः देव्युत्पत्तिस्तथैव च ।। ६ ।।
धनदस्य तथोत्पत्तिः परापरविनिर्णयः ।
धर्मोत्पत्तिस्तथोत्पत्ती रुद्रस्य च ततः स्मृता ।। ७ ।।
सोमोत्पत्तिरहस्यं च क्षितेश्चापि समासतः ।
उक्तः प्रागितिहासश्च व्याधोपाख्यानमेव च ।। ८ ।।
ततः सत्यतपोपाख्या मत्स्यद्वादशिका तथा ।
कूर्मद्वादशिका चापि वराहद्वादशी तथा ।। ९ ।।
नृसिंहद्वादशी चापि वामनद्वादशी तथा ।
भार्गवद्वादशी चापि श्रीरामद्वादशी तथा ।। १० ।।
कृष्णद्वादशिका चापि बुद्धद्वादशिका तथा ।
कल्किद्वादशिका चापि पद्मनाभस्य द्वादशी ।। ११ ।।
धरणीव्रतं ततः प्रोक्तं गीतागस्त्यस्य चोत्तमा ।
पशुपालस्य चाख्यानं भर्तृप्राप्तिव्रतं तथा ।। १२ ।।

---

१. एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति । २. 'द्वीपभागश्चेति'–इति वा पाठः ।

शुभव्रतं धन्यव्रतं कान्तिव्रतमतः स्मृतम् ।
सौभाग्यव्रतमाख्यातमविघ्नव्रतमेव च ॥ १३ ॥
शान्तिव्रतं सामव्रतमारोग्यव्रतमेव च ।
पुत्रप्राप्तिव्रतं शौर्यव्रतं वं सार्वभौमिकम् ॥ १४ ॥
पुराणस्तवनं चैव नारायणेश्वरेण च ।
रुद्रगीता ततः पुंसां प्रकृतेश्चापि निर्णयः ॥ १५ ॥
ततो भुवनकोषस्य वर्णनं समुदाहृतम् ।
जम्बूद्वीपस्य मर्यादावर्णनं परिकीर्त्तितम् ॥ १६ ॥
भरतादिसमुद्देशः सृष्टिसम्भाग एव च ।
नारदस्य च संवादो महिषेण प्रकीर्त्तितः ॥ १७ ॥
शक्तिमाहात्म्यकथनं महिषासुरघातनम् ।
रुद्रमाहात्म्यकथनं[1] पर्वाध्यायस्ततः परम् ॥ १८ ॥
श्वेतोपाख्यानमत्रोक्तं तिलधेनुविधिस्ततः ।
जलधेनूरसधेनुर्गुडधेनुस्ततः परम ॥ १९ ॥
ततश्च शर्कराधेनुर्मधुधेनुस्ततः परम् ।
दधिधेनुश्च लवणधेनुः कार्पासधेनुका ॥ २० ॥
धन्याधेनुश्च भगवच्छास्त्रलक्षणमेव च ।
विष्णुस्तोत्रं ततो नाना प्रश्नाः प्रोक्ता हरिं प्रति ॥२१॥
ततो भागवतानां च लक्षणं परिकीर्त्तितम् ।
लक्षणं सुखदुःखानां द्वात्रिंशदपराधकाः ॥ २२ ॥
नानामन्त्रास्ततः प्रोक्ता देवोपकरणे विधिः ।
भोज्याभोज्यस्य कथनं सन्ध्योपस्थानकारणम् ॥२३॥
वियोगिगर्भमोक्षश्च कोकामुखप्रशंसनम् ।
भगवच्छास्त्रकथने माहात्म्यं पुष्पगन्धयोः ॥ २४ ॥
रूपकारणमत्रोक्तं मायाचक्रं ततः परम् ।
कुब्जाम्रकस्य माहात्म्यं वर्णदीक्षां ततः परम् ॥ २५ ॥
कङ्कताञ्जनदर्पाणां मन्त्राः प्रोक्तास्ततः परम् ।
राजान्नभक्षणे प्रायश्चित्तं प्रोक्तं ततः परम् ॥ २६ ॥
दन्तकाष्ठाद्यकरणे प्रायश्चित्तं ततः परम् ।
शवादिस्पर्शने मन्त्रत्यागे चोक्तं तत परम् ॥ २७ ॥

---

१. पूर्वाध्याय इति (ग) ।

नीलवस्त्रपरिधाने क्रोधयुक्तस्य चार्चने ।
रक्तवस्त्रपरिधाने अन्धकारे प्रपूजने ॥ २८ ॥
कृष्णवस्त्रपरिधाने धौतवस्त्रस्य धारणे ।
क्रोडादिमांसभक्षे च प्रायश्चित्तं प्रकीर्त्तितम् ॥ २९ ॥
दीपोच्छिष्टस्य तैलस्य करलेपेन पूजने ।
श्मशानगमने स्पृष्टपूजने चैव शोधने ॥ ३० ॥
पिण्याकभक्षणे चैव उपानद्गूढपादके[१] ।
भगवच्छास्त्रविहिताकरणे शोधने ततः ॥ ३१ ॥
शूकरक्षेत्रमहिमा ततो जम्बूकगृध्रयोः ।
खञ्जरीटस्य चाख्यानं पुनः कोकामुखस्य च ॥ ३२ ॥
बदरीखण्डमाहात्म्यं गुह्यधर्मप्रकीर्तनम् ।
मन्दारगुह्यमहिमा शालग्रामप्रशंसनम् ॥ ३३ ॥
सोमेश्वरस्य महिमा मुक्तिक्षेत्रस्य चापि हि ।
त्रिवेण्याश्चैव माहात्म्यं माहात्म्यं गण्डकीभवम् ॥ ३४ ॥
चक्रतीर्थस्य महिमा हरिक्षेत्रसमुद्भवः ।
देवह्रदस्य चाख्यानं रुरुक्षेत्रस्य चापि हि ॥ ३५ ॥
गोनिष्क्रमस्य महिमा द्वारवत्यास्ततः परम् ।
तत्रत्य तीर्थमहिमा लौहार्गलमतः परम् ॥ ३६ ॥
मथुरातीर्थमाहात्म्यं प्रादुर्भावस्तथैव च ।
यमुनातीर्थमाहात्म्यमक्रूरस्य[२] च तीर्थकम् ॥ ३७ ॥
देवारण्यस्य माहात्म्यं चक्रतीर्थस्य चोत्तमम् ।
कपिलस्यापि महिमा तथा गोवर्धनस्य च ॥ ३८ ॥
तथा आख्यायिकायुक्तं विश्रान्तेश्च ततः परम् ।
गोकर्णस्य च माहात्म्यं सरस्वत्यास्तथैव च ॥ ३९ ॥
यमुनोद्भेदमहिमा कालिञ्जरसमुद्भवः ।
गङ्गोद्भेदस्य महिमा शापः शाम्बस्य वै तथा ॥ ४० ॥
मधुकप्रतिमायाश्च स्थापनं संप्रकीर्त्तितम् ।
शैलार्चास्थापनं चापि मृण्मयार्चास्थितिस्तथा ॥ ४१ ॥
ताम्रार्चास्थापनं चापि कांस्यार्चास्थापनं तथा ।
रौप्यार्चास्थापनं चाथ सौवर्णप्रतिमास्थितिः ॥ ४२ ॥

---

१. उपानद्गूढपादपे इति (ग) ।

२. अक्रूरान्त्यं च इति वा पाठः । अक्रूरासं च इति (ग) ।

श्राद्धोत्पत्तिस्ततः प्रोक्तं पिण्डं संकल्प एव च ।
पिण्डोत्पत्तिस्ततः प्रोक्ता पितृयज्ञविनिर्णयः ॥ ४३ ॥

मधुपर्कदानफलं संसारचक्रवर्णनम् ।
दुष्कृतकर्मकरणं सुखवर्णनमेव च ॥ ४४ ॥

कृतान्तदूतकथनं यातनारूपमेव च ।
वर्णनं नरकाणां च किङ्कराणां च वर्णनम् ॥ ४५ ॥

तथा कर्मविपाकश्च यादृशं कर्म तादृशम् ।
पापकर्मस्य कथनं दूतप्रेषणकर्म च ॥ ४६ ॥

शुभाशुभस्य कथनं शुभकर्मफलोदयम् ।
लोभनं पुरुषस्यापि निमेराख्यानमद्‌भुतम् ॥ ४७ ॥

प्रबोधिनीकथां दिव्यां गोकर्णेशसमुद्भवाम् ।
नन्दिनो वरदाने च जलेशशैलयोस्तथा ॥ ४८ ॥

शृङ्गेश्वरस्य महिमा एवं वृत्तान्तसंग्रहः ।
एतच्छ्रुत्वाप्नुयान्मर्त्यो वराहश्रवणात् फलम् । ४९ ॥

इत्यनुक्रमणिका नाम अष्टादशाधिकद्वि-
शततमोऽध्यायः ।

॥ समाप्तं वाराहं शुभम् ॥

यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥

HARJIVANDAS SANSKRIT GRANTHAMALA
8
*****

The
VĀRĀHA PURĀṆA

Edited by

PANDIT HṚISHIKEŚA ŚĀSTRĪ

CHAUKHAMBA AMARABHARATI PRAKASHAN
VARANASI